

GIAP THI MINH TRANG

életrerek

A LAKÓTEREK ÉS A TRADICIONÁLIS ÉLETFORMA KÖLCSÖNÖS HATÁSA ÉS VÁLTOZÁSA HANOIBAN

DLA ÉRTEKEZÉS

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem | Építőművészeti Doktori Iskola

Témavezető: Major György DLA

Konzulens: Dr. Kerékgyártó Béla

2019

ABSZTRAKT

Hanoi jelenleg több mint hét milliós fővárosa sok kis faluból tevődött össze. A hagyományos szokások ennek megfelelően a városiak életére mind a mai napig erős hatással vannak. Az 1986-os vietnami peresztrojka¹ után – ami többek között szabad ingatlanpiacot vont maga után – a vidékről a városba költözők száma hirtelen megugrott.

A város eltérő környezetet, lehetőségeket nyújt lakói számára. A népességnövekedés, a gazdasági fejlődés, a modern életforma, a kívülről érkező hatások mind hatást gyakorolnak a lakóhelyek fejlődésére. Ezek célja azonban elsősorban a nagy lélekszám gyors kiszolgálása és az anyagi nyereség maximalizálása.

A dolgozatban különböző típusú hanoi lakóhelyek kialakításának és változásának a tanulmányozását tűztem ki célul. Esettanulmányokon keresztül kívánom bemutatni, hogy a városi környezetben milyen formában és hogyan vannak jelen a hagyományos életmód elemei. Az eltérő típusú lakóhelyek átalakulásának folyamatát a falusi életmódból leszűrt, térkialakítást és térhasználatot befolyásoló tényezőkkel állítottam párhuzamba. Ebből jól kimutatható, hogy a tradicionális életmód elemei a mai vietek hétköznapi életében milyen szerepet játszanak és milyen formában vannak jelen. A vizsgálatok kiterjednek lakóközösségek szerveződésére és működést biztosító helyekre, épületekre.

A disszertáció összképet nyújt az olvasók számára a hanoi illetve a Vörös-folyó deltavidéki lakóházak változásáról a hagyományos téralakítási és használati tényezők fényében – figyelemkeltésként és bizonyítékként a tervezői társadalom számára, hogy a kulturális háttér és a szokások fontosabb szerepet kellene játszanian a lakóterek tervezésének folyamatában.

1. Đới Mối: „váltás/változás + új/megújítás”. A vietnami peresztrojka 1986 decemberében, a Vietnami Kommunista Párt 6. kongresszusával, Nguyễn Văn Linh pártfőtitkársága és Phạm Văn Đông miniszterelnöksége idején kezdődött meg; elsősorban a gazdasági élet területén vezettek be mélyreható reformokat, amelyek következtében az ország gazdasági helyzete rövidesen ugrásszerűen javult.

TARTALOM JEGYZÉK

RÖVIDÍTÉSEK I MEGJEGYZÉSEK

- KT A Vietnamban az 1954-1986 között épült lakótelepek megnevezése, VN: Khu tập thể
CC A Vietnamban az 1990 évtől máig épült lakótelepek megnevezése, VN: Chung cư
VN Vietnam nyelv
EN Angol nyelv

A dolgozatban megtartottam a vietnami nevek (település-, személyes nevek) eredeti formáját és ékezeteket (a vietnami nyelv ékezetekkel kiegészítve latin betűket használ).

A vietnami szövegek magyar nyelvre való fordítása saját fordítások.

BEVEZETÉS	
MOTIVÁCIÓ - TÉMAVÁLASZTÁS	6
A TÉMA TUDOMÁNYOS KONTEXTUSBA HELYZÉSE ÉS FONTOSSÁGA	8
KUTATÁS MENETE ÉS MÓDSZERE	10
I. HANOI LAKÓTEREK VÁLTOZÁSA A TRADICIONÁLIS ÉLETFORMA HATÁSÁRA	
1. A VIETNAMEI LAKÓTÉR KIALAKÍTÁS HÁTTERE	
AZ ÉPÍTETT TÉR ÉS AZ EMBER KAPCSOLATA	17
A VÖRÖS FOLYÓ DELTAVIDÉKI LAKÓHÁZAK KIALAKÍTÁSÁT ÉS HASZNÁLATÁT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐI	20
ÖSSZEFOGLALÁS 1. - 1. TÉZIS	31
2. A HANOI LAKÓTEREK VÁLTOZÁSA	
HANOI VÁROSSZERKEZETI FELÉPÍTÉSE	35
A NÉGY LAKÓTÉRTÍPUS TÉRSZERVEZÉSÉNEK ÖSSZEHASONLÍTÁSA - 2. TÉZIS	36
A MEGVIZSGÁLT LAKÓHÁZAK ÁTALAKULÁSÁNAK FOLYAMATA - 3. TÉZIS	42
AZ ELTÉRŐ LAKÓHELYTÍPUSOK TÉRALAKÍTÁST ÉS TÉRHASZNÁLATOT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐI - 4. TÉZIS	72
ÖSSZEFOGLALÁS 2.	80
II. A KÖZÖSSÉGI TEREK VÁLTOZÁSA A VÖRÖS-FOLYÓ DELTÁJÁNAK FALVAKTÓL HANOIIG	83
A KÖZÖSSÉG JELENTŐSSÉGE - FONTOSSÁGA	84
A VÖRÖS-FOLYÓ DELTÁJABELI FALVAK FELÉPÍTÉSE ÉS KÖZÖSSÉGI ÉLETE	85
THANG LONG, A SÁRKÁNY VÁROS KÖZÖSSÉGEI	86
ANYAFALU ÉS ÓVÁROS: CHÂU KHÊ FALU ÉS HÀNG BẠC UTCA LAKÓKÖZÖSSÉGE	87
A HANOI SZOCIALISTA LAKÓTELEPEK KÖZÖSSÉGI ÉLETE	90
ÚJ ÉPÍTÉSŰ LAKÓNEGYEK ÉS A MODERN KÖZÖSSÉGEIK	96
ÖSSZEFOGLALÁS 3. - 4. TÉZIS	102
AZ EDDIGIEK ÉS TOVÁBBI LEHETŐSÉGEK	106
IRODALOM JEGYZÉK	110
III. KUTATÁS ÉS GYAKORLAT	115
TERVEZETT LAKÓHÁZAK ÉS A HAGYOMÁNY KAPCSOLATA	
IV. ESETTANULMÁNYOK	147
HELYSZÍNI FELMÉRÉSEK I INTERJÚK I ÉPÜLETEK VÁLTOZÁSÁNAK FÁZISAI	
VÖRÖS FOLYÓ DELTA TERÜLET NÉPIÉPÍTÉSZETE	151
HANOI ÓVÁROS	165
HANOI SZOCIALISTA LAKÓTELEPEK	180

MOTIVÁCIÓ - TÉMAVÁLASZTÁS

Az ember és a tér viszonya; az emberek viselkedéséből, szokásaiból adódó térhasználati igények; az emberek térbeli mozgása; a terek kialakítását és változását befolyásoló, a hagyományos életmódból származó tényezők... Tervezőként régóta foglalkoztatnak ezek a kérdések.

Vietnamból 1993-ban költöztem Budapestre családommal. Itt nőttem fel, itt jártam iskolába, egyetemre. 2006-beli hanoi látogatásom idején már építészhallgatói szemmel jártam be a várost. Ekkor kezdtem figyelni arra, hogy a hanoiak láthatóan eltérő módon használják a rendelkezésre álló tereket (lakótereket, középületeket, köztereket), mint a budapestiek. Felmerült bennem a kérdés, hogy milyen okok állhatnak az épített környezet használatának eltérő módjai mögött: természetes környezeti hatások (klíma, éghajlat...); gazdasági szükségletek (utcai árusok, utcafronti kereskedés...); a kultúrából és a szokásokból adódó viselkedésmód (hagyományos életmód, a világegyetemről alkotott kép), vagy valami más? Ezernyi hasonló kérdés kavargott a fejemben.

2009-ben védett diplomamunkám témája a "Vietnami Kulturális Központ Budapesten". A tervezés során a terek kialakítása és szervezése is e kérdéssor a gyakorlatba való átültetésének következménye volt. Már témám megjelölése előtt több éven keresztül figyeltem a Budapesten élő vietnami közösség térhasználatát a számukra szervezett közösségi események során.² Ennek eredményeképpen született meg tervemben a 'folytonos' tér kialakítása. Az egyetem elvégzését követően oda-vissza ingáztam a két ország között. Így több lehetőségem adódott, hogy még jobban szemügyre vehessem az emberek térhasználatát Hanoiiban, amit akarva akaratlanul is folyton a Budapesten tapasztaltakkal hasonlítottam össze.

2. A Budapesten élő vietnami közösség évente több alkalommal, nemzeti ünnepek és hagyományos ünnepek (Holdújév, Vietnami Gyereknapi, stb.) idején tart közösségi rendezvényeket. Emellett több kisebb-nagyobb közösségi eseményt is rendeznek, eltérő klubok működnek.

“A társadalmi megnyilvánulások, mint az emberek és az emberi csoportok viselkedése, a családszerkezet, a társadalmi rendszer, a jogviszonyok mind-mind befolyásolják az épített környezetet, de legjobban a lakóházban jelennek meg”.³ A disszertáció a fenti kérdésekre keresi a választ a hanoi lakóhelyek vizsgálatán keresztül. Viharos történelme és a külföldről adaptált eltérő hatások meghatározó nyomot hagytak a főváros lakásépítésében. A hagyományos lakóhelyek jellegzetes elemei ennek ellenére továbbra is megtalálhatóak és sok esetben erősen befolyásolják a városi környezetben kialakított lakóhelyek képét. E folyamat és változások okát, hatását keresem. Keresem a hétköznapi tevékenységeket, a hagyományos szokásokat a régiben, az új életmódot az újban, valamint a régít az újban. A klímából és a helyi adottságokból származó épületkialakítást befolyásoló tényezőket a dolgozatban csak mellékesen tárgyalom. Mint ahogy Amos Rapoport a “House form and Culture” könyvében is hangsúlyozta nem a klíma a legmeghatározóbb a házforma kialakításában, hanem a tevékenységekből, a vallásból adódó szükségletek. Szerinte az életmód és a vallás, a hiedelmek sok esetben anti-klíma épületeket produkálnak.⁴

Témaválasztásomat nagymértékben befolyásolta, hogy hazaköltözésem után 2012-ben elkezdtem dolgozni a Hanoi Építészeti Egyetem (HAU) Lakóépülettervezési Tanszékén. Itt lehetőségem nyílt rálátnom a vietnami lakáskérdés aktuális helyzetére, problémáira és folyamatára. Konzulensként pedig érdekes volt megfigyelnem a hallgatók és az oktatók megközelítésmódját a lakóhelyek tervezésével kapcsolatban. Ez sokban eltért a BME-n a hallgatói időszakomból tapasztaltaktól. Ennek ellenére vagy talán épp ezért a HAU Lakóépülettervezési Tanszékén érdekesnek találják a hanoi lakóépületek változási folyamatának tanulmányozását, a hagyományos szokásokkal való összevetését – ha nem másért, már csak azért is, mert ezzel eddig nem sokan foglalkoztak.

3. Nguyễn Khắc Tụng (1934–2018) vietnami etnográfus. Fő kutatási területe a különböző vietnami nemzetiségek hagyományos életmódja és a népi építészet

4. Például a közép-vietnami chamok a házaikat és utcáikat nem árnyékolják fák segítségével. Ennek két fő oka van. Egyrészt félnék a villámcsapástól, amit isten csapásának tartanak, másrészt hiedelmek szerint a fák lombjában és árnyékában gonosz szellemek laknak.

ATÉMA TUDOMÁNYOS KONTEXTUSBA HELYEZÉSE

Az észak-vietnami és hanoi lakóhelyek vizsgálatával sokan foglalkoztak és foglalkoznak máig, több könyv és kutatás is született a témában. Vizsgálataik leginkább két eltérő megközelítés alapján történik. Az egyik egy adott lakóhelytípus kialakulásának a bemutatására koncentrál, a másik egy meghatározott lakóhely változását, átalakulását tanulmányozza. Az írások a legtöbb esetben az alaphelyzetet vagy a változások fázisait vizsgálják, de csak külön-külön, egy-egy épülettípus viszonylatában. A lakóterek kialakulását és változását befolyásoló tényezőkkel leginkább a népi építészet kutatók foglalkoznak, az óvárosi lakóházak elemzői leginkább a házak transzformációjának szerkezeti problémáival. A szocialista lakótelepek esetében szinte alig foglalkoznak az okokkal, inkább csak megoldást igyekeznek keresni a jelenlegi problémákra (felújítás, bővítés, bontás). Az eltérő lakóhelyek kialakulásának és változásának összehasonlításával eddig nem találkoztam.

Az egyik legelismertebb vietnami népi építészet kutató, Nguyễn Khắc Tụng publikációiban részletesen ismerteti a hagyományos falvak felépítését és a falusi lakóházakat. Nguyễn Văn Huyền⁵ a vietnami civilizáció című könyvében a falusi hagyományos életformáról, a kapcsolati rendszerekről, az emberek hétköznapi életéről, szokásairól, életfelfogásáról ír. Đặng Đức Quang⁶ "Néhány kérdés az északi síkság "üzleti-lakóház" kialakulásáról"⁶ című tanulmánya részletesen tárgyalja a falusi lakóházak átalakulását a gazdasági helyzet változása következtében, a mezőgazdasági lakóháztól a kereskedelmi célú lakóházig. "Kultúra és az észak-vietnami Delta-vidék népi építészetének kapcsolata" című PhD dolgozatában Khuất Tân Hưng⁷ az észak-vietnami falusi építészetet mutatja be a kezdetektől. Vizsgálatának fókuszában a "vietnami" kultúrának és hagyománynak a népi építészetre tett hatása áll, különös tekintettel a terek létrejöttére, használatára, valamint a ház részleteinek díszítésére. 2016-ban francia és vietnami kutatók együttműködésével jelent meg a "Ha Noi, a Metropolis in the Making, The Breakdown in Urban Integration of Villages" című könyv, amelyben a várost körülölelő falvakat és a falvaknak a várossal való összeolvadását illetve az életmódváltzás eredményeképpen a falvak szerkezetének és arculatának átalakulását követik nyomon. Chu Quang Trứ⁸ építész és történész "Hanoi népi építésze" című könyve Hanoi óvárosi lakóházainak a kialakulását mutatja be egészen a 20. század végéig. Érdekesebb óvárosi lakóházakról született további írások, kutatások: Trần Hưng – Nguyễn Quốc Thông: "Thang Long - Ha Noi várossá válásának tíz évszázados folyamata"; az André Casault⁹ kanadai egyetemi tanár

5. Nguyễn Văn Huyền (1908–1975): világhírű vietnami etnográfus, 29 évig oktatási miniszter volt (1946–1975). Számos tanulmány és könyv szerzője, közülük talán a legismertebb a Vietnami civilizáció, ami eredetileg franciául, 1944-ben jelent meg. (Vietnami nyelvű kiadása: Văn minh Việt Nam, Nhà Nam kiadó, 2016.)

6. Đặng Đức Quang (1954-): építész, a Hanoi Építészeti Egyetem oktatója. Érdeklődési területe a vietek lakóházának átalakulása a mezőgazdasági élet megváltozásával.

7. Khuất Tân Hưng (1965-): építész, a Hanoi Építészeti Egyetem oktatója. Fő érdeklődési területe a vietek népi építésze.

8. Chu Quang Trứ (1941-2003): vietnami művészettörténész. Legfontosabb műve a vietnami művészettörténetről szóló 10 kötetből álló könyv sorozata. Köztünk az 5. a vietnami hagyományos építészetéről szól.

9. André Casault (-): építész. Jelenleg egyetemi tanár, Université Laval, Canada.

vezetésével folytatott kutatás, amely "The Habitat of Ha Noi" címmel jelent meg 2006-ban; valamint Tõ Kiên disszertációja "Tube Houses in Hanoi's Old Quarter", 2008.

A szocialista lakótelepek és az új lakónegyedek lakótereivel és lakókörnyezetével kapcsolatban született érdekesebb írások: Dương Đức Tuấn¹⁰: "Hanoi régi társasházak építészeti tereinek felújítása, az ideiglenes és állandó lakóhelyek feltételeinek kielégítése révén". Ebben az író részletesen rámutat a hanoi lakótelepek kialakulásának folyamatára, majd megoldást javasol azok problémáira. "Lakóterek kialakításának új lehetőségei Vietnamban a közeljövőben, 1995-2005 között" című írásában Đặng Tố Tuấn¹¹ a hanoi lakóhelyek elemzését követően megoldásokat vázol fel a lakások kialakítására nézve. Phạm Trọng Thuật¹² kutatása "Közterek szervezése a Hanoi lakóegységekben" címmel a társasházak köztereinek használatáról szól. A „Különböző országok példáinak elemzése” című fejezetben a közterek és a közösségi terek használatának igényeit egy-egy adott nép, nemzet térhasználati identitásával, egyedi igényeivel állítja párhuzamba.

Hanoi kontextusában az eltérő lakóháztípusok átalakulásának és fejlődésének összefoglalását eddig még senki nem végezte el, legfeljebb felszínesen érintették azt. De még ez utóbbi esetben is adatok, mennyiségek felsorolására, összehasonlítására szorítkoztak; változásuk, használatbeli eltéréseik kulturális szempontból, az életmód vizsgálata, a tevékenységek összehasonlítása révén eddig még nem merült fel kérdésként. Pedig "Gazdaság, társadalom, kultúra, földrajzi helyzet és nemzeti identitás meghatározza a lakóházat, és fordítva a lakóház is őszintén és tisztán tükrözi ezeket".¹³

Disszertációmban eltérő típusú lakótereket hasonlítottam össze hagyományos téralakítási és térhasználati tényezők mentén abban a reményben, hogy vizsgálatom összetett keresztmetszetet fog eredményezni, rámutatva a tervezők és a befektetők számára, hogy a hagyományos életmód és gondolkodás a térhasználat során Hanoiban, városi lakókörnyezetben továbbra is jelen van és fontos szerepet játszik. Az épületalakítások és bővítések ugyanis szemmel láthatóan a fentiek függvényében zajlanak, nem kevés problémát okozva ezzel a város közigazgatásában, az utcák arculatának folyamatos változásában, nem beszélve az épületek szerkezeti problémáiról, ami sok esetben nem a lakóhelyek minőségének javítását, hanem inkább romlását eredményezi.

10. Dương Đức Tuấn (1967-): építész. Jelenleg a Hoàn Kiếm kerület (Hanoi) Párt titkára.

11. Đặng Tố Tuấn (1940-1999): építész, a Hanoi Építészeti Egyetem nyugdíjas egyetemi tanára. Fő kutatási területe: a hanoi lakóhelyek eltérő formáinak modellezése a különböző társadalmi osztályok számára.

12. Phạm Trọng Thuật (1972-): építész, a Hanoi Építészeti Egyetem Lakóépítészeti Tanszék oktatója. Kutatási területe: lakókörnyezet köztereinek szervezése, a Vörös-folyó délkeleti falvak felépítésének rendszere.

13. Nguyễn Văn Uẩn (1912-1991), 1999: vietnami történész. Több Vietnam történelem könyv és tankönyv szerkesztésében vett részt.

KUTATÁS MENETE ÉS MÓDSZERE

Kutatásom több szakaszra osztható, az ütemtervvel párhuzamba állíthatóak kutatási módszereim: elméleti kutatás, helyszíni bejárások, épületfelmérés, interjú készítés, összegzés.

Kutatásom tárgya és helyszíne Magyarországtól több mint 8000 km-re, Hanoiban, Vietnamban található. A téma kutatását a doktori iskolában a BME falai között kezdtem 2015-ben. A távolság miatt eleinte sok nehézségbe ütköztem. Állításaim során kezdetben mindössze személyes tapasztalataimra és megfigyeléseimre hagyatkozhattam, konkrét alátámasztási anyagok, adatok nem álltak a rendelkezésemre. Ez idő alatt a témához kapcsolódó irodalmat kutattam fel, mindenekelőtt a kultúra és építészet, az eltérő kultúrák és térhasználati módok, illetve a térhasználati eltérések okaival foglalkozó irodalom területén. Szakirodalombeli tájékozódásom során ismerkedtem meg a jelenleg az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Karán oktató, vietnami származású Nguyễn Lưu Lan Anh professzorral.¹⁴ Beszélgetéseink elsősorban a vietnami és magyar életmód eltéréseiből származó, térhasználati eltérésekhez és felfogásokhoz vezető interkulturális okokról szóltak. A 2015-ös őszi félévben hallgatóként részt vettem 'Kultúra és társadalom' címmel tartott egyetemi előadásain. Mindez további alapot, háttérrel adott számomra kutatásaim során.

2016 nyarán hazautaztam Hanoiba, célom minél több anyag és adatt gyűjtése volt. Legelőször kollegáimmal, a Hanoi Építészeti Egyetem (HAU), Lakóépülettervezési Tanszékének oktatóival konzultáltam. A témában való jártasságuk sokat segített kutatásom körülhatárolásában, segítséget kaptam tőlük a szakirodalom felkutatása terén is. Mivel több, mint 20 évet töltöttem Magyarországon, annak ellenére, hogy Budapesten a családom megtartotta a legfontosabb vietnami szokásokat és életmódot, kevés fogalmam és tudásom volt saját kultúrámról. Így a vietnami építészet, a hagyományos építészet, a térhasználati és térkialakítási szokásokon

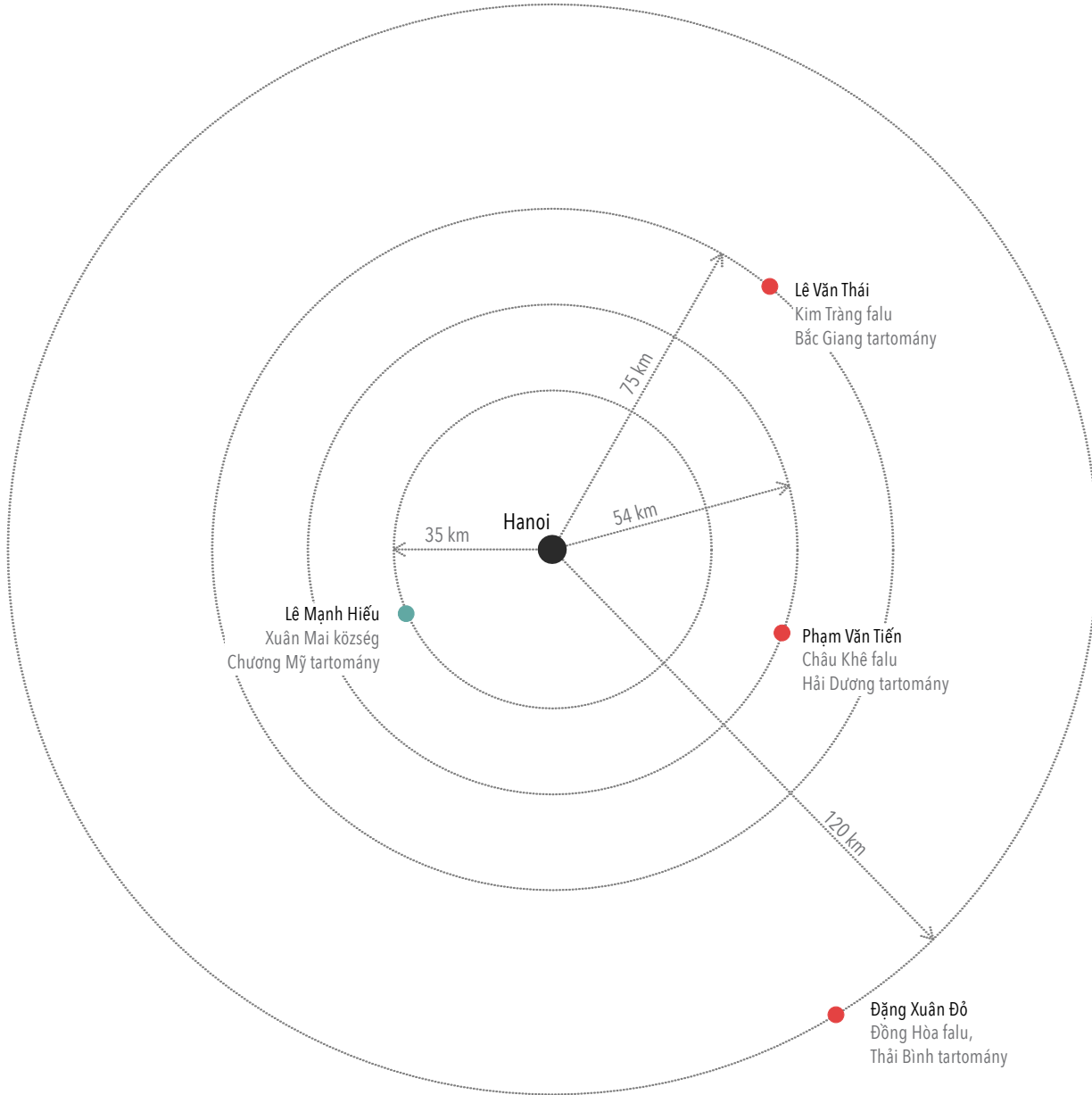
14. Kutatási területei: kulturális összehasonlító pszichológia, identitás és akkulturáció, társas támogatottság, gender (nemi szerepek és ideológiák, nemi sztereotípiák).

túl a vietnami kultúrával és életmóddal foglalkozó történeti, etnográfiai irodalommal is megismerkedtem. Ezen kívül több szakmai előadáson és konferencián vettem részt, melyek valamilyen téren érintették kutatási témáimat.

Következő lépés a kiválasztott lakóterek bejárása volt. Mind a négy lakóhelytípusból (falu, óváros, lakótelep, lakónegyed) több helyet jártam be és tanulmányoztam, mielőtt kiválasztottam és megkezdtem volna a konkrét felméréseket. Ez utóbbiak során szinte mindig elkísértek a HAU Lakóépülettervezési tanszékének oktatói és az X5. tervezési stúdió hallgatói. Ezen alkalmakkor a lakóhelyek felmérésén túl interjút készítettem a lakókkal is. Az egyik legfontosabb szempont az volt, hogy kiderítsük a lakóterek változásának folyamatát és okát. Nem kevés nehézségbe ütköztünk. A lakóházakban több generáció élt és váltotta egymást. Sok esetben az idősebbek már nem emlékeztek, a fiatalok pedig nem tudták, hogy mikor és hogyan mentek végbe a változtatások, előfordult, hogy a családtagok ellentmondásba ütköztek egymással. A dolgozatban szereplő esettanulmányok tehát válogatottak, csak azokat emeltem be, amelyek hitelessége megbízható volt. Ezeket a következő oldalon található térképeken, illetve az épületekről készült felméréseket és információkat tartalmazó III. Esettanulmány részben összesítettem.

A kutatáson túlmenően a HAU egyetemen oktatóként a lakótervezési tantárgyak konzultációja során a hallgatók munkájába megpróbáltam beépíteni a kutatás eredményeit. Másfelől építésztervezőként lehetőségem volt a lakóépület tervezésének és építésének folyamatába is beépíteni mindazt, amit korábban megfigyeltem és lejegyeztem, a folyamat elejétől az épület megvalósításáig. Ennek dokumentációját a IV. Kutatás és Gyakorlat részben foglaltam össze.

ESETTANULMÁNYOK

- Esettanulmányok
- Saját tervezésű lakóházak

● B2.211, Mai Dịch KTT

● Nguyễn Thái Bình

Giảng Võ lakótelep
B2.110, Giảng Võ KTT
B2.145, Giảng Võ KTT
C4.205, Giảng Võ KTT
D6.212, Giảng Võ KTT
D2.1123, Giảng Võ KTT
Emm's cafe, Giảng Võ KTT
B4 földszint, Giảng Võ KTT

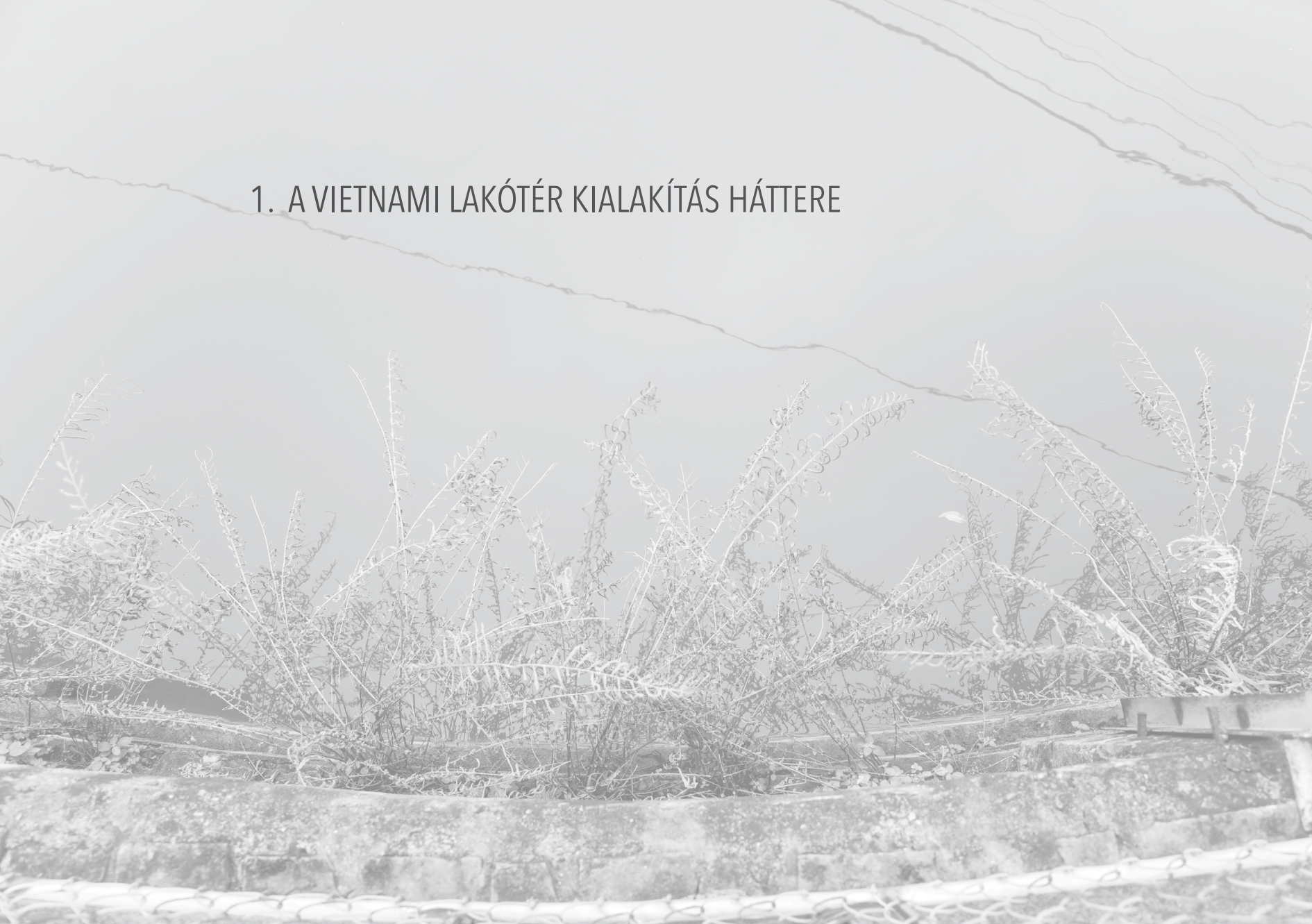
● ● ●
Hàng Bạc utca 47.
Mã Mây utca 87.
Hàng Bạc utca 86.

● Dũng lakás, Nguyễn Công Trứ KTT

I. RÉSZ

**HANOI LAKÓTEREK VÁLTOZÁSA A
TRADICIÓNÁLIS ÉLETFORMA HATÁSÁRA**

1. A VIETNAMI LAKÓTÉR KIALAKÍTÁS HÁTTERE

AZ ÉPÍTETT KÖRNYEZETI TÉR ÉS EMBER KAPCSOLATA

Mielőtt rátérünk a hanoi lakóterek jellegzetességeinek tárgyalására, egy kis kitérőt érdemes tennünk az emberek és a tér közötti viszony elméletének területén. A téma elég tág és szerteágazó, itt csak a disszertáció témájához kapcsolódó érdekesebb mozzanatokat fogom megemlíteni.

Hardie a következőképpen fogalmazott: "a lakáskérdést szinte minden országban túlzottan technikai szempontból nézik, általában kevés figyelmet fordítanak a lakók szociális, vallási stb. értékeire, preferenciáira, viselkedésére".¹⁵ Ez az állítás napjainkban még inkább igaz. A lakók kulturális hátterével keveset foglalkozunk, pedig ez erősen befolyásolja térérzékelésünket. Az egyre inkább erősödő globalizáció miatt azt gondolhatnánk, hogy a lakóhelyekkel szemben támasztott igények határai elmosódhatnak vagy összeolvadhatnak. Látni fogjuk, hogy ez nincs teljesen így. Budapest és Hanoi (illetve Magyarország és Vietnam) között talán az egyik legkönnyebben összehasonlítható lakókörnyezet-változási különbséget a szocialista lakótelepek jelentik, amelyek hasonló modell és elvek alapján épültek mind a két országban. Mindkét esetben már az 1990-es években jelentkeztek problémák az épületek minőségével és azok használatával kapcsolatban. Az eltérő földrajzi helyzet és klíma, a különböző gazdasági helyzet, az életmód, a hagyomány és a helyi szokások miatt a jelentkező problémák eltérő tendenciát mutatnak, illetve különböző megoldást generáltak. **A terekkel való "bánásmód" során a látható jelek mögött vagy mellett olyan tényezők is meghúzódhatnak, amelyekre nem mindig figyelünk vagy egyáltalán nem is tudunk a létezésükről.** Goldman¹⁶ szerint a térérzékelést, a térhasználati szükségleteket sokszor olyan mélyen rejtett, magunkkal hozott előképek határozzák meg, amelyeknek sokszor nem tulajdonítunk jelentőséget, vagy egyáltalán nem is vagyunk tudatában.

Ennek alapján, és a dolgozat vizsgálati témájának megfelelően, az ember és a tér közötti kapcsolati viszony két, egymástól látszólag eltérő csoportba osztható.¹⁷ Az egyik az épített környezet, ami az adott térben befolyásolja tevékenységünket; ezt Edward Hall¹⁸ kötött térnek nevezte "Rejtett dimenzió" című könyvében. A másik, a háttérben rejlő, nem tudatosuló tényezők, amelyek befolyásol(hat)ják a lakóterek kialakítását és használatát. Ebben a részben leginkább a második csoport részleteit fogom fejtegetni, a következő fejezetben pedig ez utóbbiakat konkrétan a hanoi lakóterek esettanulmányaival kapcsolom majd össze.

A teljesség igénye nélkül itt elsősorban azokat az előképeket tárgyalom, melyek szorosan kapcsolódnak ahhoz a környezethez, amelyben felnevelkedtünk és amely közvetlenül körbe vesznek bennünket.

15. Hardie Graeme John, 1989.

16. Goldman Alvin (1938-): amerikai filozófus. "kulturális jéghegy modell", 1970.

17. Ez a megosztás csak látszólagos, hiszen a hétköznapijainkban szorosan összefüggnek egymással.

18. Hall, Edward T. (1914-2009): amerikai antropológus, interkulturális kutató, a proxemika (az emberi térérzékelés) tudományának megalapozója.

Elsőként érdemes megemlíteni az **anyanyelvet**. Lúu Quang Vū¹⁹, 'A vietnami nyelv' című versében így írt: egy nép kultúrája mindaddig nem vész el, amíg a nyelvet óvják és használják. Benjamin Lee Whorf²⁰ így fogalmazott: az ember úgy érzékeli a környezetét, ahogy azt az anyanyelve előre "beprogramozza" a számára. Ebből következtethető, hogy az ember a beprogramozott nyelv szerint észleli a világot. Az érzékelt külső világot az ember valamilyen módon szűkíti-szűri, szelektálja, bizonyos információkat befogad, másokat kiszorít. Mivel nincs két egyforma nyelv, könnyen beláthatjuk, hogy a más nyelvet beszélők nagy valószínűséggel eltérő módon értelmezik a világot.

Az **érzékszerveink** sokkal fontosabb szerepet játszanak a térérzékelésben és térészlelésben, mint azt gondolnánk. A nyelvhez hasonlóan ezek is a kapott információkat szelektálják. A látás szubjektív, azt látjuk meg jobban a világból, amit ismerünk, amiben jobbak az ismereteink, vagy ami jobban érdekel bennünket. Tehát a látás által kapott térérzet részben szubjektív és részben kódolt, előre beprogramozott információk összeolvadása. Edward Hall kutatása szerint, míg a nyugati kultúrákban (Európa-Amerika) a térben a tárgyakat érzékelik az emberek, addig keleten inkább a tárgyak közötti ürességet, a 'teret' érzékelik.²¹

A fülünk a második legtöbb információ gyűjtő érzékszervünk. A hallásunkkal meg tudjuk ítélni, hogy meddig tart a tér, meg tudjuk különböztetni a bel- és a külvilágot. Ebben is nagyon különbözünk. Míg Japánban vékony papír válaszfalakat használnak, amin keresztül minden áthallatszik, addig a németek vastag falakat, jól hangszigetelt nyílászárókat építenek, mondván így tudnak jól dolgozni, így érzik magukénak a teret. Az illatok a legmélyebb emlékeinket képesek felidézni. A szagok fontossága és jelentősége népenként eltér. Az amerikaiak és az észak-európai emberek szagvilága szegényebb, mint az araboké vagy az ázsiaiaké. Az arab népeknél a testszagnak például távolságszabályozó szerepe is van. Számukra teljesen természetes, hogy a másokra rálehelnek, ez egy amerikai számára illetlenségnek számít. A térérzékelés szempontjából az illatok jelzik, jelezhetik számunkra, hogy milyen helyiségben tartózkodunk, vagy hogy a városban sétálva a környéken mi található: kávézó, pékség, virágárus.

Egy ugyanolyan területű helyiséget kevesebb emberrel tágabbnak, több emberrel kisebbnek érzünk, de ez nem optikai csalódás, hanem az ember egyik legérzékenyebb szervének, a bőrnek köszönhető. Bőrünk kétféle érzetben is szerepet játszik: a hőérzetben és a tapintásban. Ennek segítségével megérezzük a másik test melegét, annak közelségét, ami térbeli zsúfoltság érzetünkhöz hozzáadódik. Az ázsiai országokban az emberek jobban tűrik a zsúfoltságot, az emberek közelségét, mint az amerikai vagy nyugat-európai emberek. Ez összefüggésbe hozható például a gyermekkori alvási szokásokkal is, ami szintén eltérő a különböző népek esetében. Nguyễn Lúu Lan Anh pszichológus szerint az egyik legmeghatározóbb élmény a csecsemőkori **alvásmód** (I.01.), aminek hatása egész életünkben elkísérhet bennünket. Vietnamban ma is jellemző az együtt

19. Lúu Quang Vū (1948-1988): vietnami költő és drámaíró.

20. Benjamin Lee Whorf (1897-1941): amerikai nyelvész és kulturális antropológus, a róla és Edward Sapirról elnevezett Whorf-Sapir hipotézis megalkotója.

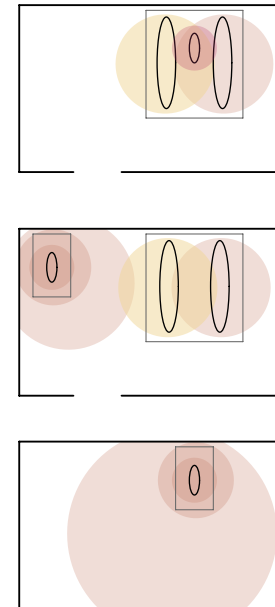
21. Ezt igazolhatja az, hogy például egy magyar család lakóterében – saját megfigyeléseim szerint – sok kiegészítő tárgyat találunk: kis dohányzó asztal, komód, lábpihentető, képek a falon, olvasólámpa, stb. Ezek a tárgyak szinte teljesen belakják a szobákat. Egy vietnami lakásban a fő berendezéseken kívül ritkán találunk 'láb alatti' bútorokat. Általában úgy rendezik be a helyiségeket, hogy minél nagyobb szabadon (üresen) hagyott terület maradjon meg.

alvás, aminek következtében a babák közvetlenül érzik szüleik testmelegét, közelségét, érintését, légzését, illatát, és érzik minden mozdulásukat. Ez esetben olyan tulajdonságok fejlődnek ki a gyermekekben, mint az együtt élés, az alkalmazkodás, a másokkal való osztozkodás, ez hatással van az egyének térhasználatára is. A hanoi családokra általánosan jellemző, hogy nincsenek egyéni terek, a lakás minden terét, beleértve a hálótereket is, a családtagok közösen használják. Az euro-amerikai országokban – így Magyarországon is – nevelkedő gyermekek saját kiságyukban vagy külön szobában alszanak, saját 'térrel' rendelkeznek. Így már nagyon korán kialakul bennük az én territóriumuk, ami szent és sérthetetlen – ilyen például a saját szoba, a saját munkaterület.

Az ember emberhez való viszonya, az emberek közti kapcsolat és mozgási tér illetve távolságtartás is meghatározó tényező a térhasználat szempontjából. E. Hall az emberi kapcsolatteremtésben résztvevő személyek közötti teret kötetlen térnek nevezi, amit nehéz körülhatárolni, mert ez függ legjobban a kultúránktól és kötődik szokásainkhoz. Hall elsősorban európai-amerikai alanyok megfigyelése alapján négy társalgási zónára osztotta a kapcsolati távolságokat: intim, személyes, társasági és közéleti zóna. Az adatok az 1950-60-as évek megfigyeléseinek eredményei. Egy hasonló körülmények között és hasonló típusú embercsoport körében végzett újabb tanulmány mára már nagy valószínűséggel eltéréseket mutatna, illetve a felosztást megtartva, de más kultúrára vetítve is biztosan eltéréseket kapnánk mind a távolságok mind azok jellemzői tekintetében.

Mint láthattuk, a tér érzékelésében, használatában egyszerre több tényező játszik szerepet: hangok, fények, színek, illatok, ezek intenzitása, a távolság, a beszélt nyelv, a hiedelmek, stb. Ezek valamilyen szinten mind összefüggésben állnak a gyermekkorban szerzett tapasztalatokkal, a bennünket körbe vevő közvetlen környezettel. E miatt az emberek térhasználatuk kultúrájuként kisebb nagyobb mértékben bizonyosan eltér egymástól. Mindezen okok oda vezethetnek – amit már fentebb említettem –, hogy a hasonló minták alapján épült szocialista lakónegyedeket lakóik idővel teljesen eltérő módon lakják be, alakítják át saját igényeiknek megfelelően.

Mindeddig nem esett szó olyan fontos kérdésekről, mint a család és a társadalom viszonya, kapcsolatuk a vallással, a spirituális élettel, a hiedelemvilággal, ami mind nagyban hozzájárul az épített környezet, így a lakóterek kialakításához. A dolgozat a Vörös-folyó (*sông Hồng*) deltavidékén élő vietiek hagyományos népi építészetében megtalálható jellegzetességeket a hanoi lakóterekre vetítve vizsgálja.

I.01. Alvás módok és a tér érzékelés összefüggése.

A VÖRÖS FOLYÓ DELTAVIDÉKI LAKÓHÁZAK KIALAKÍTÁSÁT ÉS HASZNÁLATÁT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐI

Lakóházaink kialakítását és tereinek használatát sok tényező befolyásolja. Ezek lehetnek természeti hatások, gazdasági helyzet, politikai szempontok, illetve az életformából, a régi szokásokból származó hatások. A hanoi lakókörnyezet térhasználati vizsgálatához elengedhetetlen a tradicionális lakóterek kialakítását befolyásoló tényezők megismerése. Vizsgálatom középpontjában a hagyományos szokások és gondolkodási módok illetve az életforma áll. Ezek hatásai a főváros eltérő lakóhelytípusaiban hol erősebben, hol kevésbé, de valamilyen formában mindig tetten érhetőek.

A Vörös-folyó deltáját a viet nép és kultúra bölcsőjének tartják.²² A mai hanoi óváros területén a 10-11. századtól kezdtek megjelenni a deltavidék falvaiból származó kereskedők, akik az ideiglenes piacokra mezőgazdasági és kézműves termékeket szállítottak. Előnyös elhelyezkedésének köszönhetően a terület hamar Észak-Vietnam kereskedelmi központjává vált: a spontaneitást felváltotta az állandóság, a piaci bódék helyett pedig kereskedelmi lakóházak, azaz csőházak²³ létesültek. A beköltözött emberek amellet, hogy az új életstílusnak igyekeztek megfelelni, magukkal hozták a hagyományos falusi, megszokott életformájukat, így a lakóépületek építésének módját és szokásaikat is. A beköltözés folyamata hol felgyorsult, hol lelassult, a háború nagyban visszavetette. 1989-ban, a peresztrojkát követően újabb beköltözési hullám indult meg. A folyamat máig sem állt le. Ha mindezt szem előtt tartjuk, érthetővé válik, hogy a hagyományos szokások miért oly fontosak és érthetőek tetten Hanoi lakóinak mindennapi életében.

A szakirodalom illetve a falusi lakóházak tanulmányozása alapján nyolc tényezőt fogalmaztam meg, amelyek a lakóter kialakítását és használatát befolyásolják. Mindegyikük a hagyományos életmód és szemlélet következménye. A nyolc tényező sok esetben összemosódhat vagy ellentmondhat egymásnak, vannak, amelyek idővel átalakulhatnak, rosszabb esetben akár el is tűnhetnek. Kérdés, hogy a szellemi és erkölcsi értékek és formák az eltérő típusú lakóterekben hogyan jelennek meg vagy alakulnak át. Másképp fogalmazva: a hagyományos életmód mennyire erős a vietnamiak mai életében, át tudja-e formálni az épített környezetet?

Jellegzetességeik alapján a nyolc tényezőt két csoportba osztottam: a "család, társas életmód" és a "szpirituális élet" területeire. A következőkben ezeket mutatom be.

22. Vietnamban 54 nemzetiség található. Többségük egy-egy kisebb csoportot alkotva él, elszórtan az ország hegyvidéki területein. A viettek (másképpen 'kinh': *người Việt, người Kinh* = viet emberek, kinh emberek) a lakosság 85%-t teszik ki. A hivatalos nyelv a vietnami nyelv (*tiếng Việt*).

23. Csőházak: a hanoi óváros lakóházai. Leírásukat ld. a 37. oldalon.

A CSALÁDI TÁRSADALMI ÉLET

A viet családok társadalmi-közösségi élete igen bonyolult kapcsolatrendszert alkot, tele van kötelezettségekkel és íratlan szabályokkal. Ezek eltérő módon ugyan, de valamilyen formában mind hatást gyakorolnak a lakóterek kialakítására és használatára. A térhasználat-térszervezés szempontjából a családi kapcsolatokról származó tényezőket négy csoportba osztottam: a generációk együttélése, rokonsági társas/közösségi élet, férfi-nő kapcsolat, a családfő szerepe. Lássuk, ezek pontosan mit is jelentenek.

a generációk együtt élése

A vietnami emberek számára az egyik legfontosabb erkölcsi szabály a tiszteletnyilvánítás a szülők, az idősebbek, az elhunytak és a közösség iránt. Ez az egyik oka a szoros családon belüli, rokonsági, illetve falun belüli kötelékek kialakulásának.²⁴ A felnőttek felelősek a gyerekek neveléséért, akik viszont felnőtt korunkban – tiszteletből és hálából – gondoskodnak idős szüleikről. Ennek megfelelően alakult ki az együttélés hagyománya, vagyis több generáció lakik egy fedél alatt: gyerekek, szülők, nagyszülők, jó esetben dédszülők. A patrilineáris társadalmi rendnek és a patrilokalitás elvének megfelelően a házasságkötést követően a feleség a férj családjához költözik, ahol együtt élnek a férj családjával. Ha a családalapítás után több fiúgyermek születik, a lakóházak szűkössé válhatnak. Ez esetben a szülők engedélyezhetik, hogy a fiatal pár a család földbirtokán belül saját lakóházat építhessen.

24. A szoros közösségi lét indoklására általában felhozott másik magyarázat a hagyományos mezőgazdasági életből, a rizstermesztésből indul ki: a rizstermelés bizonyos ciklusainak elvégzéséhez (vetés, aratás) korábban elengedhetetlen volt az együttműködés, a kölcsönös segítségnyújtás.

25. A nagy udvarnak természetesen egyéb funkciói is vannak: például a mezőgazdálkodási munkák során, a vetés előtt a rizspalánta keltetésére, az aratást követően pedig a termés szárítására szolgál.

a rokonsági társas/közösségi élet

A bonyolult rokonsági-családi kapcsolat két szinten befolyásolja a tradicionális lakókörnyezetet. Az egyik a falu szerkezetében jelenik meg, a lakóépületek szervezése és elhelyezése ugyanis tökéletesen tükrözi a családi-rokonsági kapcsolatot. Ez a generációk együttéléséből következik, mint ahogy arról az előbb már volt szó.

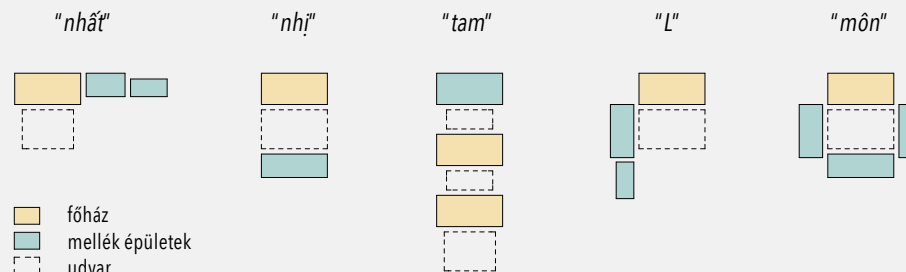
Másfelől, a vietnamiak számára két nagyon fontos állomása van az életnek: a házasság és az elhalálozás. Mindkét eseményről azt tartják, hogy nemcsak a közvetlen családtagok sorsát, hanem az egész rokonság életét és jövőjét befolyásolhatják. A családi kötelekekből és a szoros falusi közösségi életformából adódóan mindkét – három napos – szertartássorozatra kötelesek mindenkit meghívni. Ez idő alatt a családtagok, barátok, közeli és távoli ismerősök többször is megfordulnak a ház körül, hogy segítséget nyújtsanak az érintett családnak. A lakóház nagy központi udvara (I.02., I.03) ekkor válik igazán szükségessé, hogy a mozgásban lévő nagy embertömeget ki tudja szolgálni.²⁵

I.02. Đặng család a közös vacsorához készülődik az udvaron. Mindenki kiveszi a részét munkából.

I.03. A Vörös-folyó deltavidék öt lakóház épület elrendezési típusa.

A Vörös-folyó deltavidéken öt lakóház épület elrendezési típus található: *nhất*, *nhị*, *tam*, *L*, *môn*. A *nhất* és *nhị* forma leginkább szegényebb családok hajlékát jelenti, míg a *tam* a tehető, gazdag családok lakóházának formáját képviseli. A kutatásom során az *L* és a *môn* típusokat tanulmányoztam. Ezek a leggyakrabban előforduló formák a viet népi építészetben.

a családfő szerepe

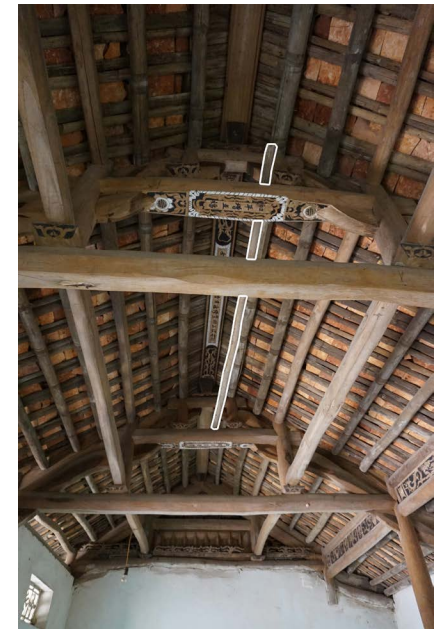
A patrilineális és hierarchikus felépítésű családban²⁶ a családfő a család legidősebb férfitagja: az apa vagy a nagypapa. A szerepe minden területen kiemelkedő: a családfő kezeli a közösen megszerzett vagyont, a családtagok sorsa tőle függ. A lakóház építése fontos mérföldkő egy család életében, és mivel a családfő dönt mindenben, a lakóház építése is tőle függ – méghozzá az ő születési dátumaitól.

Ezek alapján egy vietnami földjós, a geomancia [feng shui] szakembere (*thầy phong thủy*) kiszámolja a kedvező adatokat: az épület tájolását, az épület méretét, az építkezés időpontját, stb. Közöttük két fontos tényező is van, ami később közvetlenül is befolyásolhatja a lakók életét: a fő épület (*nhà chính*) iránya-tájolása, illetve az építkezés fontosabb fázisainak időpontja.²⁷ Ezek betartása kedvezően hathat az egész család életére: boldogságot, gazdagságot, egészséget és gyermekáldást hozhat. Ellenkező esetben balszerencse-sorozat érheti a családot, kezdve magával a családfővel. Ez a szokás a mai napig szigorúan érvényben van, legyen szó egy új lakóház építéséről, egy épület felújításáról, egy új lakás megvételéről vagy bármiféle ezekkel együtt járó tevékenységről. Mindezt a családfő születési dátumaiból egyenesen következő módon végzik.

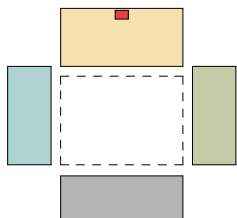
A hagyományos népi építészetben a másik fontos tényező, ami az apa születési évéhez kapcsolódik, az épület méretezése. Az épület fő méreteit: az épület hosszát, szélességét, magasságát a születési adatokból számolják ki. A fő adatok alapján az építőmesterek egy "*thường tầm*", azaz egy egyedi mérőpálcat (l.04.) készítenek bambuszból. Az épület minden további méretét e pálca függvényében számolják ki. Ennek megfelelően minden lakóépülethez saját, egyedi mérőpálca tartozik. Az épületek megépítését követően ezt a pácát biztonságos helyre, általában a ház tetőszerkezetének gerendáira teszik. Az épület javítása idején, egy-egy elem kicserélése esetén ennek segítségével tudják az elemek pontos méretét újra és újra meghatározni.

26. Esetünkben „családon” az egy fedél alatt élőket értjük, a lakóház építésére illetve a térhasználat módjára vonatkozó szabályok mindig egy adott lakóépületre vagy lakóépület-együttesre vonatkoznak. A családfő jelen esetben az adott házban élő legidősebb férfi.

27. Az építkezés legfontosabb fázisainak (az épület kitézése, alapozás, a taréjszelemen elhelyezése, stb.) időpontját órára pontosan kiszámolják az apa korából.

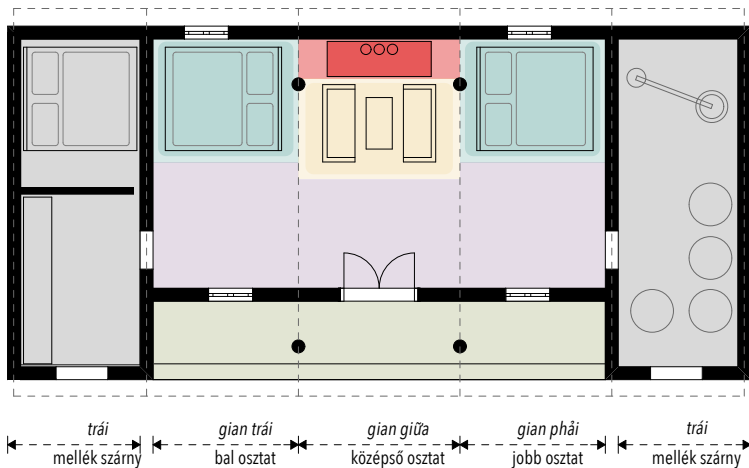

l.04. Lê Văn Thái régi főháza a mérőpálccával a tetőszerkezeten. Kim Trang falu, Bắc Giang Tartomány.

I.05. Hagymányos *môn* lakóház felosztása

- *bàn thờ* - családi-oltár
- *nhà chính* - főház
- *bếp* - konyha
- *nhà ngang* - csűr
- ólak
- nagy udvar

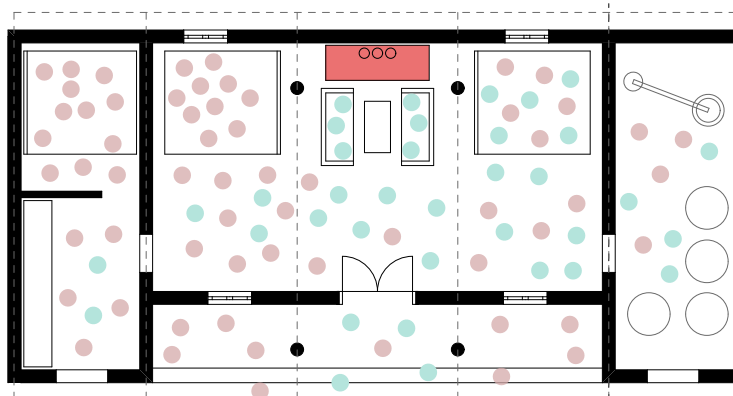

I.06. Hagymányos három osztatú
+2 oldal szárny főház beltéri elrendezése

- *bàn thờ* - családi-oltár
- vendég fogadó hely
- alvó helyek
- közös használatú tér
- terasz
- épület oldal szárny

I.07. Férfi és nő térhasználatának
eloszlása a főházban

- férfiak mozgás tere
- nők mozgás tere

férfiak és nők viszonya a térhasználatban

A nők és férfiak közötti viszonyt a vietnami kultúrában eltérő időkben különböző hatások érték. A kínai ezer éves hódoltság előtt (ie. 111–905) a nők szerepe és társadalmi helyzete szinte egyenrangú volt a férfiakéval. A kínai konfucianizmus hatására a férfiak pozíciója megerősödött, minden téren a társadalom irányítóiá váltak. Ez tükröződik a hagyományos épített környezeti terek használatában.

A falusi lakóházak három- vagy öt osztatú (*gian nhà*)²⁸ (I.05., I.06.) összefüggő teret képez, amely nincs fallal elválasztva; a térben csak a fő tartóállások oszlopai állnak. Ennek megfelelően elvileg mindenki hasonlóképpen, szabadon használhatná a teret, hiszen nincsenek benne fizikai elválasztások. A valóságban ez még sincs teljesen így. A tereknek két fő használati módja van: egyrészt íratlan szabályok, közös megegyezés szerint használják őket, másrészt a terekkel funkció szempontjából rugalmasan bánnak.

A lakóház – az oszlopok által kijelölt – középső osztata a ház legfontosabb, legrepresentatívabb része. Itt található a családi-oltár és itt fogadják a vendégeket. A férfiak, a családfő/apa a családot képviseli a külvilág felé, az ő mozgástere inkább az épület fő osztata, az oltár előtti (férfi) vendégfogadó tér + a terasz (I.07.). A nők és a gyerekek a háttérbe húzóda a ház középső rész két oldalsó osztatát használják. Itt foglalnak helyet a nők és a női vendégek. Mára ez a különbségtétel a falusi életben ugyan jórészt fellazult, de továbbra is érzékelhető, amit terepmunkám során – és saját családom körében is – személyesen megtapasztaltam.

A férfi és női terek megkülönböztetése a térhasználatban sok más esetben is megfigyelhető: ilyen például az alvó helyek elkülönítése. Az egybefüggő tér miatt ugyanis nincs külön hálószoba, csak alvóhelyek vannak az épület két oldalsó osztatában. A több generáció együttélése miatt az alvóhelyek használata nemek szerint történik. A vizsgált lakóépületekben szinte kivétel nélkül az épület jobb oldalán található ágyban aludtak az apa és a fiúgyerekek, a bal oldalon az anya és a lányok.²⁹ Emellett sokszor e háromosztatú középső épület mellett egy-egy szárnyépületet (*trái*) húznak fel mindkét oldalon. Ide a család férfi tagjai csak ritkán léphetnek be, a vendégek szinte sohasem, ez a nők territórium.

28. E tekintetben az európai és a vietnami gondolkodás eltérnek egymástól. Európában a térben álló oszlopok sorát tartják számon, Vietnamban az oszlopok közötti tereket számolják. A három osztatú lakóház négy pár oszlopsorból áll.

29. A jobb és bal oldal az oltárral szemben állva nézve értendő. Hogy miért jobb oldalon vannak a férfiak, bal oldalon a nők használati tere, a lakók nem tudtak választ adni, inkább csak megszokás. Talán, hogy melyik oldal melyik nem használja, nem is fontos. Inkább az a fontos, hogy a ellegyenek különülve a térben.

SPIRITUÁLIS ÉLET

A lakóépületek kialakítását befolyásoló tényezők között a nyilvánvaló, kézzel fogható dolgokon túl vannak megfoghatatlan, nem mindig egyértelmű vagy világosan megmagyarázható tényezők is. Ezek a vallás és a hiedelemvilág, a világnép illetve a világról alkotott életfelfogás következményei, de adódhatnak történelmi események következtében is, a kultúrák keveredése által.

A vietiek kultúráját számos külső hatás érte történelmük során. A legerősebb hatás északról jött, a közel 1000 éves kínai hódoltság alatt; délről a chamokkal, nyugat felől a khmerekkel (Cao Miên = Kambodzsa) vívtak folyamatos harcokat. Több évszázados küzdelem után ez utóbbiak – részben vagy teljesen – beolvadtak a vietnami birodalomba, de közben rányomták bélyegüket a vietiek gondolkodására és világnépeire.³⁰ E történelmi folyamat részletes illusztrálására a dolgozat keretében nincs lehetőségem. Az igen bonyolult, egymást kiegészítő és néha egymással szemben álló tényezők közül négyet emeltem ki, amelyek a térhasználatra, az építkezés folyamatára illetve az építés módjára vannak hatással

30. Nguyễn Văn Huyền, 2016.

építő mesterek

Általánosan elterjedt hiedelem Vietnamban, hogy ha a ház tulajdonosa nem bánik kedvesen az építőmesterekkel, az káros hatást eredményez, rossz előjel, mert az építőmesterek átok alá helyezik a házat vagy kedvezőtlen hatású dolgokat rejthetnek el a ház nem látható részeiben.³¹ A jó vagy rossz kívánságok a lakók egész életét végig kísérik, sőt több generáción keresztül is követhetik őket, hatással lehetnek az életükre. Ezért az épület megkezdésétől a beköltözésig az építkezés szinte minden fontosabb fázisában (az épület kitűzése, alapozása, a fő tetőgerenda feltétele, a beköltözés előtt, stb.) szertartást tartanak. A szertartásokat általában egy erre specializált személy, sámán (*thầy cúng*) vagy földjós (*thầy phong thủy*) végzi el.

A fentieket saját lakóházak építésekor – függetlenül attól, hogy vidéken vagy városban építkeznek-e – ma is nagyon szigorúan betartják. Kész lakóhelyek, lakások vétele esetén az adás-vétel napját szintúgy a vásárló családfő születési évének kedvező napjára tűzik ki, mint ahogy a beköltözés napját is ennek függvényében határozzák meg. A beköltözés előtt ilyen esetben is lakásavató szertartást kell tartaniuk az új lakóknak.

31. Például: az épület alapozása alá rossz előjeleket (óment) tartalmazó fém darabokat tesznek.

"khí" avagy "szél és víz"

A vietnami hagyományos építészet szinte minden területén jelen van a szél- és vízjárás elmélet (*khí*). Mindkét elem áramlásának lehet kedvező és kedvezőtlen hatása. Ennek függvényében határozták meg a falvak helyét és kiterjedését, az utcák útvonalát, a falvak közösségi házát, pagodáját és a lakóházak helyeit is. A falvaknak folyók mellett, de magaslaton kellett lenniük, a közösségi házak a "sárkány fejei", a falu kútja a sárkány szeme... stb.³² A *khí* törvényének rengeteg szabálya van, minden eset külön-külön értelmezést kíván. Mivel jelen dolgozatban részletesebben a lakóépületekkel foglalkozom, a különböző lakóépület-típusokon keresztül mindenekelőtt az örök érvényű alapszabályokat próbálom végig követni.

A hagyományos építészetben alapszabály, hogy az utak és folyók által vezetett szél áramlatok nem eshetnek egybe a lakóház fő tengelyével, mert az kedvezőtlen hatással jár. Ennek megfelelően a fő kapu és a házba vezető út a központi udvar vagy a fő ház oldalánál található. A megvizsgált Mông Phụ, Châu Khê és Đông Hòa falvakban a még megmaradt hagyományos lakóházakhoz vezető ösvény és kapu egyetlen esetben sem volt a lakóház középpontjának tengelyében.

Mivel a viet falvak zárt egységet képeznek, a népesség növekedése, a falu fejlődése miatt a falu belső területe idővel egyre sűrűbben lakottá válik. Emiatt, új lakóházak építése esetén, a bejárat elhelyezése az épülethez képest nem mindig oldható meg a szél- és vízáramlás elv elméletének figyelembe vételével. A probléma városi környezetben merül fel leginkább, és nemcsak az utcák vagy a folyó jelentenek kedvezőtlen hatást: a házak és a kapuk egymással való szembenállása sem jelent jót a lakók számára. Az ilyen helyzetek azonban városi környezetben elkerülhetetlenek. Kezelésükre –találékony módon– különféle "elhárító tárgyakat" találtak ki, a lényeg, hogy az egyenesen érkező, kedvezőtlen széláramlást eltereljék az épület főbejárata felől. A falvakban ez általában valami nagyobb méretű tárgyat jelent: mesterséges díszkővet, nagy fát, állatot, szobrot.

32. A sárkány fontos szimbólum a vietnamiak számára, ami a kultúra számtalan területén megnyilvánul. A települések felépítését szimbolikusan sárkányként fogják fel: a közösségi ház a „sárkány feje”, a falu kútja a „sárkány szeme” (ez nem feltétlenül egy ma is használt, valódi kút), a temető pedig a sárkány farka. Noha a képzet szinte minden vietnami számára ismert, a szakirodalomban nem találtam leírást róla.

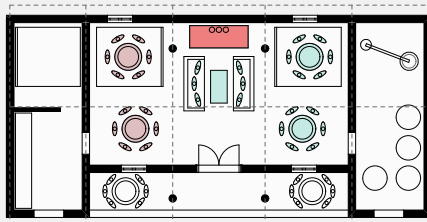
"âm-dương" azaz jin-jang

A keleti (taoista) filozófia egyik legnépszerűbb alapelve a jin és a jang (*âm dương*), az egymást kölcsönösen feltételező és kiegészítő, dialektikus viszonyban álló kozmikus erők elve, ami az élet minden területére rányomja a bélyegét. A világegyetem minden jelenségét jinnek vagy jangnak tulajdonítják. Jin: a nő, a föld alatti dolgok, a víz, a hideg szél, az északi irány; jang: a férfi, a föld feletti dolgok, a tűz, a meleg, a déli irány.

A jin-jang-ból fakadó térfelfogás leginkább a tér használatában van jelen, a terek kialakítását tulajdonképpen nem befolyásolja (I.08.). Az épületek, a terek funkciója illetve használatuk jellege dönti el, hogy az adott tér jin vagy jang-e. Minden, ami a külvilág felé fordul és reprezentatív, a jang energiát képviseli, mint például a közös használatú terek, a fő épület középső osztatának vendégfogadó része, a terasz, az udvar. Jin terekként fogják fel a befelé forduló, zártabb tereket: a családi oltárt, a hálókülönböztetőket, a konyhát, a tároló helyeket. A hagyományos viet lakóházakban a jin és jang szemléletnek két látható lenyomata van. A tetőtér a jang, azaz a mennyezet, az alapozás pedig a jin, ami a túlvilágot képviseli. A tetőszerkezet fa elemeit, főleg a középső részben, az oltár felett, szépen, gondosan díszítik, jó esetben ki is festik. A két világ közötti átjárás biztosítására a lakóépületek padlóját természetes anyaggal burkolják: leginkább döngölt föld, csak ritkább esetben égetett vagy szárított agyag. Így próbálják az épület harmóniáját fenntartani.

JIN	JANG	ÁTMENETI TÉR
víz, tavak	ház	kert
épületek	udvar, kert	terasz
konyha, csűr	főház	udvar, terasz
épület föld alatt	tető rész	föld feletti rész
középső osztás	oldalsó osztás	
középső osztás családi-oltár	középső osztás bejárati része	
alvó hely	lakótér	
oszlop láb	oszlop	

I.08. Az épület részeinek jin-jang besorolása
Khuất Tân Hưng PDH disszertációja alapján

I.09. Hely foglalás a közös étkezéseknél

Edward Hall térhasználati felosztása alapján ezt a részben kötött tér használati csoportba sorolható. Mely szerint a adott tér és tárgyak egyrészt hatást gyakorolhatnak az emberek viselkedési módjára, és fordítva, a életforma és a szokások befolyásolhatják a tárgyak és berendezések elrendezését és szükség esetén nehézségek nélkül megváltoztathatják azt.

Hagyományos viet nép étkezési szokása úgy nézki, hogy a résztvevők hatosával (helyenként ötösével, de ez ritkább esett) török-ülésben egy *mâm* körül foglalnak helyet (I.09.). *Mâm* egy lapos kerek nagy fém tálca, erre teszik rá az ételeket. Egy-egy *mâm*-hoz általában hasonló nemű, korú vagy rangú tagok ülnek le. Ma ez a szokás továbbra is megfigyelhető a vietiek életében mind a falusi mind a városi környezetben. A nagyobb családi, rokonsági, de akár egyes társadalmi eseményeken az étkezési asztalok leggyakrabban használt felosztás haton ülés, a külföldi (leginkább kínai) hatásra viszont vannak tíz fős kerek asztalos elrendezés is.

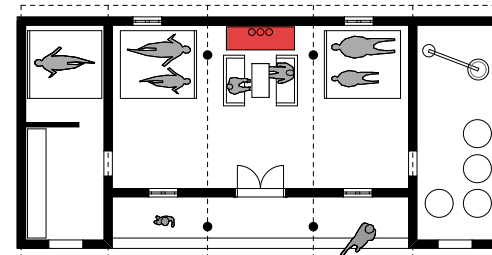
"bàn thờ" - a családi oltár

A családi társas életről szóló részben már szó volt a családi kapcsolatok fontosságáról, a hierarchikus társadalomszerkezetéről, illetve említettem, hogy a vietnami emberek számára kiemelten fontos az elhunyt családtagok iránti tisztelet kinyilvánítása. Ez utóbbi formája és szellemi értéke évszázadok óta változatlanul megmaradt és fontos szerepet játszik a vietnamiak életében.

"Minden lakóház egyben kis templom is, ahol az elhunyt családtagokra emlékezünk és tiszteletet nyilvánítunk. Függetlenül attól, hogy gazdag vagy szegény, minden vietnami lakóházban található egy speciálisan kiemelt hely, ami a ház legfontosabb része és lelke: a családi oltár" – olvasható Nguyễn Văn Huyền "A vietnami civilizáció" című könyvében. A tiszteletadás nagyon fontos: az elhunytakra úgy gondolnak, mint élő emberekre, akik ott vannak az élők között, jelen vannak mindennapi életükben, és időnként jelet is adnak erről. Az őszinte szeretet és illő tiszteletnyilvánítás viszonzásaképp a holtak áldásos hatással vannak az élőkre: szerencsét, gazdagságot, boldogságot hoznak; ellenkező esetben bosszúság lehetnek, és átokkal, büntetéssel sújthatják az élőket.

Ami számunkra érdekes és fontos, az az oltár térbeli megjelenése, illetve annak alakulása a különböző lakóhelytípusokban. A falusi lakóházakban a családi oltár a fő épület középső osztatában található, ez az épület legszentebb helye. Az épület szerkezete és tere itt van a legjobban díszítve: a fatető szerkezeti elemei mívesen faragottak, az oltár melletti két oszlopon egy-egy disztichon olvasható, az oltár előtt pedig a család közös használatú tere illetve vendégfogadó helye van.

A szigorúan hierarchikus vietnami társadalomban az oltárral kapcsolatban további térbeli mozgási és viselkedési elvárások, szabályok is vannak: például ülő és fekvő pozícióban nem lehet a lábakat az oltár felé nyújtani (I.10.); a közös étkezéseknél a legidősebbek ülhetnek az oltár előtti asztalon.

I.10. A fekvő helyzetek a családi-oltárhoz viszonyítva: Az oltárral egy térben szigorúan tilos a fekvő helyzetben és ülve kinyújtott lábakkal az oltár felé fordulni, vagy közvetlen mellette állva háttat fordítani az oltárnak. Ez az ősökkel szemben tiszteletlenségnek számít.

ÖSSZEFOGLALÁS 1.

A lakóházak kialakítására és használatára sok tényező van hatással. Ezek lehetnek a külső természeti környezetből származó hatások, gazdasági tevékenységek; de lehetnek olyan tényezők is, amelyek az adott embercsoport világmépből, gondolkodásából, életfelfogásából származnak.

A mezőgazdasági tevékenységek egyértelműen hatást gyakorolnak a terek kialakítására. A népi építészetben a földművelés és az állattartás következtében sokféle mezőgazdasági épület ismert: csűr, ól, terménytároló, nagy udvar. Hanoi óvárosában a lakóházak utcafronti része kereskedelmi célok miatt üzlethelyiséggé alakult. A szocialista lakótelepen és az új lakónegyedekben a lakások elsősorban lakhelyek, hiszen lakóik állandó munkahellyel rendelkeznek. Így ott a lakásokban nincsenek kereskedelmi célokra tervezett helyiségek.

A vietnami hagyományos lakóházak kialakítását és használatát erősen befolyásolja az emberek gondolkodása, az őket körülvevő környezetről alkotott világmépbük, az életről vallott felfogásuk, ami valamilyen szinten máig befolyásolja a vietnamiak életét. Az általam két csoportra osztott nyolc tényező között vannak olyanok, amelyek bármiféle viszonyok közepette, bármilyen élet- és lakáskörülmények esetén is szinte eredeti formájukban őrződtek meg. Ilyen a családi oltár: formai kialakítása némileg átalakult, de szellemi értéke és fontossága mit sem változott.

Megítélésem szerint a családhoz vagy az emberi kapcsolatokhoz kötődő szokások, jóllehet térhasználati módjuk megváltozott, továbbra is fontosak. A több generációs, együttélő családmodell mind a négy lakóhelytípus esetén erősen jellemző volt. Továbbra is fontos az idősekre iránti tiszteletnyilvánítás és a gondoskodásuk. A nagycsaládi és szomszédági közösségi-társadalmi élet fenntartása városi környezetben is megmaradt, de a körülmények megváltozása miatt itt más megoldásokhoz kellett folyamodniuk. A "családfő szerepe" és a "szélvíz" jelentősége nem csökkent, csak átalakult. Az új lakóház esetén a ház tulajdonosa, társasházaknál az építető vállán van a felelősség, hogy a hagyományos szertartásokat elvégezzék. Lakásvásárlás kor a családfőhöz vagy a ház tulajdonosához igazítanak minden régi szokást. A vallásos hiedelmekből eredő elképzelések, mint az építőmesterek bánásmódja, a terek jin-jang szerinti felfogása mára a városi lakóházakban fellazult.

A vietnamiak hagyományos népi építészetében illetve Hanoi városi környezetében vizsgált lakóterek használata alapján nyilvánvaló, hogy bizonyos szokások és tevékenységek az életmód váltás, a gazdasági tevékenységek megváltozása ellenére is fennmaradtak. Kérdés, hogy az építésszek, az építők és a befektetők a lakóterek tervezése és építése folyamán erre elég figyelmet fordítanak-e.

錦繡江山一筆精神惟帝廟

晉會古仁先

1. tézis

TÜKÖRKÉP

A vietek lakóterei pontosan tükrözik lakóik hagyományos kulturális hátterét, a helyi szokásokat, a hétköznapi tevékenységeket.

Ha ismerjük a vietek térhasználatát és térkialakítását befolyásoló tényezőket, akkor szinte minden lakóházban pontosan leolvashatjuk ennek nyomait, térbeli alkalmazásuk módjait. És fordítva: ha ismerjük a családtagokat, akkor a hagyományhoz kötődő térhasználati formákat és a funkciók térbeli elrendezését viszonylag pontosan megjósolhatjuk anélkül, hogy látnánk a házat.

2. A HANOI LAKÓTEREK VÁLTOZÁSA

HANOI VÁROSSZERKEZETI FELÉPÍTÉSE

Hanoi városszerkezete időbeli kialakulásának megfelelően zónákra osztható (I.11.): 1. Citadella és óváros, 2. francia negyed, 3. szocialista lakótelepek, 4. új városrész, 5. Hanoi felügyelete alá tartozó vidéki területek. Az egyes zónák utcaszerkezete, az épületek tipológiája és stílusa eltér egymástól, így az egyik zónából a másikba való átmenet vagy váltás könnyen észlelhető.

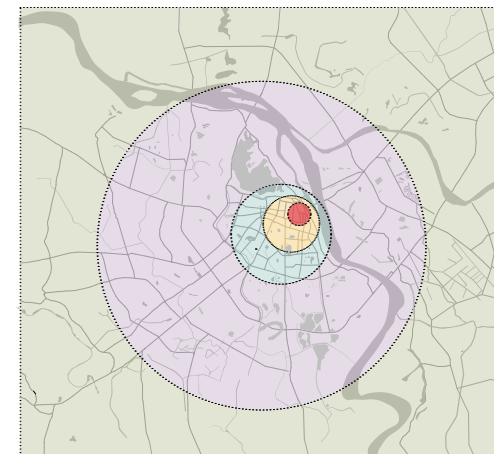
Az óváros területére már a 10. században elkezdtek bevándorolni az emberek a környező falvakból, a mai városszerkezet a 14–15. században kezdett kialakulni. A terület alakulása és változása spontán módon történt, bármiféle komolyabb állami szervezés vagy beavatkozás nélkül. Ebben az időszakban egyetlen előírás létezett a lakóházakra vonatkozóan, ami Észak-Vietnam egész területén a házak méretét és anyagát szabályozta.³³ A hierarchikus felépítésű társadalomban ez annyit jelentett, hogy a polgárok háza nem lehetett nagyobb és magasabb a közösségi házaknál, a templomoknál, vagy a hivatalnokok, az előljárók házánál. Ez utóbbiak házai pedig nem lehettek nagyobbak a király családtagjainak a házáinál. Építési anyagként csak fát, nádat és földet lehetett használni. A város szerkezetére vonatkozóan nem voltak szabályozások.

A francia hódítók – az óváros arculatának és szerkezetének kisebb-nagyobb megváltoztatása mellett – a meglévő óváros déli részén egy új városrészt építettek. Ezt a hálós utcaszerkezetű negyedet a *khu phố Tây*, azaz a "Nyugati emberek városa" vagy "francia negyed"-nek nevezik, amiben francia stílusú villák és paloták állnak.

A következő nagyobb beavatkozás, a harmadik gyűrű kialakítása 1956 és 1986 között történt. Ez idő alatt számos kisebb-nagyobb lakótelep épült az európai lakótelepek mintájára, állami befektetések révén. A dolgozatban a továbbiakban KTT (*khu tập thể*) vagy "szocialista lakótelep" néven fogok hivatkozni rájuk. 1986 után, a peresztrojktát követően, az 1990-es évek végétől és a 2000-es évek elejétől indult meg a magánbefektetésű projektek sora. Ezek az új lakóépület-együttesek, lakónegyedek (*chung cư* - CC) a modern életmód szükségleteit igyekeznek kielégíteni. A befektetők és a tervezők nyugatról, Európából és Amerikából kölcsönözött modelleket vettek alapul, figyelmen kívül hagyva a helyi szokásokat.

2008-ban a város területét kiterjesztették, hozzácsatolták a környező városokat, községeket, és egyéb vidéki területeket. Ekkor a város területe 1000 km²-ről hirtelen 3.328,9 km²-re, lakossága pedig 6.232.940-ra ugrott. A 2015-s népszámlálás szerint a fővárosnak abban az évben már 7.588.150 lakosa volt. Hanoi népességének folyamatos növekedése következtében (aminek részben a születési szám növekedése, részben a vidékről való beköltözés az oka) a városi lakóhelyek tanulmányozásának szükségessége nem lehet kérdéses. A kérdés inkább az, hogy milyen lakóhelyeket hozunk létre városi környezetben.

33. Chu Quang Trú, 2001

I.11. Hanoi város zóna felépítése

- 1. Citadella és óváros
- 2. Francia negyed
- 3. Szocialista lakótelepek
- 4. Új város rész
- 5. Hanoi-hoz tartozó vidék

A NÉGY LAKÓTÉRTÍPUS TÉRSZERVEZÉSÉNEK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

A lakóhelyek tanulmányozása során a következő kérdéseket kell feltenni: ki, mit, hol, mikor, miért tesz. Ehhez pedig három lényeges dolgot kell átgondolnunk: mi a tevékenység, amit végeznek; e tevékenységek vagy tevékenységsorozatok milyen rendszerbe illeszkednek; és mi e tevékenységek értelme és funkciója (Amos Rapoport, 1998). **Kérdés, hogy a tevékenységeket – hogy mit, hol, miért és hogyan teszünk – befolyásolja-e a gondolkodásunk, a világegyetemről alkotott felfogásunk, a vallásunk (ide tartoznak a hiedelmek is), az egyéni és társas kapcsolatról alkotott elképzeléseink.**

A különböző időkben és eltérő gazdasági helyzetekben épült lakóépületek eltérő tipológiát eredményeztek. Kérdés, hogy a hagyományostól eltérő lakóházak, az új építésű lakóépületek, a külföldről átvett minták mennyire követték vagy vették figyelembe, mennyire elégítették ki vagy feleltek meg a tradicionális életmódnak és szokásoknak. A kérdés megválaszolásához kutatásaim során négy eltérő épülettípust vizsgáltam meg és hasonlítottam össze (I.12., I.13.): 1. A Vörös-folyó deltájának hagyományos lakóházait, 2. Hanoi óvárosának csőházait, 3. A szocialista lakótelepeket, 4. Új építésű lakónegyedeket.

Nguyễn Văn Huyền (1905–1975), vietnami történész és etnológus így jellemezte a vietnami falusiakat: "A paraszt emberek közel szeretik tudni magukhoz az állataikat, [ezért] kézközelben és szem előtt tartják őket". Ebből következik, hogy a lakóépületeknek három fő tényező között kell kapcsolatot teremteniük: az emberek – a jószágok – és a dolgok között. **A viet lakóház egyik jellegzetessége, hogy különálló építményekből áll, amelyek zárt egységet alkotva egy központi nagy udvar köré szerveződnek** (22. oldal, I.03.). Terepmunkám során több falusi lakóházat mértem fel, közülük Lê Văn Thái (Kim Tràng falu, Bắc Giang tartomány) *môn* típusú lakóházát – mint a leggyakrabban előforduló típust – választottam ki összehasonlításra (24. oldal, I.05). Itt a *nhà chính*, azaz a főház adja az egész épületcsoport tengelyét, ami itt is – mint a legtöbb esetben – déli tájolású. A fő ház keleti oldalán helyezkedik el a *nhà phụ* (melléképület), azaz a konyha és az élelmiszerraktár, a nyugati oldalon pedig a *nhà ngang* (keresztben álló épület), ami a magyar csűrnek felel meg. A fő házzal szemben, a fő kapu mellett, a bevezető úton az "állatok lakóhelye", az ólak találhatóak.

Az óvárosban a helyi adottságok és az életforma megváltoztak: a mezőgazdasági tevékenységet kereskedelem váltotta fel, a falusi szabad terület-felhasználás helyett kis területen sok ember kényszerült osztozni. Az adott területen nem valamiféle homogén közösség jött létre; eltérő szokásokkal rendelkező (falusi) közösségek vándoroltak ide és telepedtek le. Annak ellenére, hogy magukkal hozták sajátos helyi életformájukat

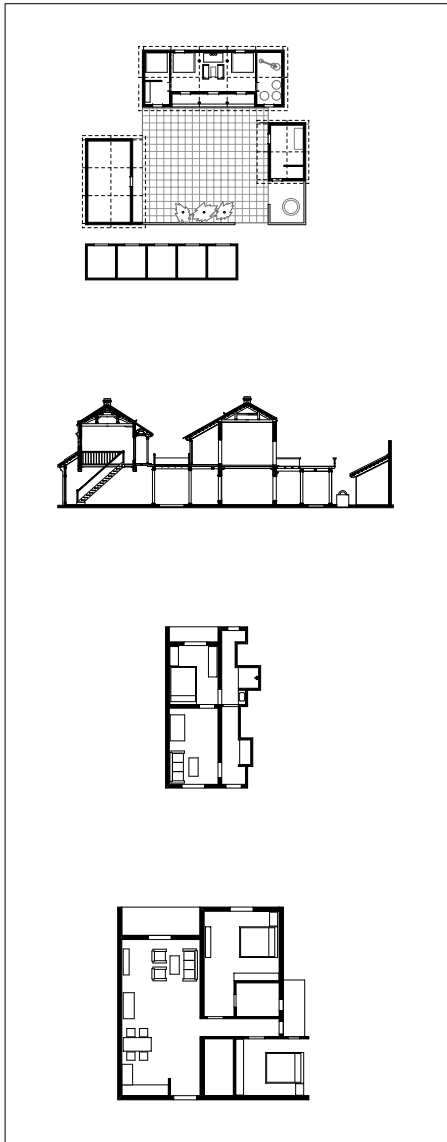
és téralakítási szokásait, ami a városkép változatosságához járult hozzá, kénytelenek voltak az új helyzethez és az új életformához alkalmazkodó lakókörnyezetet kialakítani maguknak. **Több évszázados történelmi előzmények után a 14-15. századra nagyból kialakult a mai óváros szerkezete és a tradicionális hanoi óvárosi lakóház típusa, az úgy nevezett „nhà ống”, azaz csőház (EN: tube-house).** Az elnevezés alapjául a házak keskeny, hosszúkás formája szolgált: a 3-5 m széles utcai frontokhoz mélységben 25-50 m vagy akár 100 m hosszúságú házfal tartozott.³⁴

A formailag első látásra teljesen eltérőnek tűnő falusi épületek és az óvárosi csőházak között valójában meglepően sok hasonlóság fedezhető fel. A központi udvar köré szerveződő, külön álló épületek szinte egy az egyben felfedezhetőek a csőházakban, azzal a különbséggel, hogy itt a hosszúkás telkeken egymás után sorakoznak az építmények, a nagy központi udvar pedig belső teraszos kis udvarokra oszlik az épületek között. A keskeny telkeken való építkezés ellenére az épületek megtartották a hagyományos páratlan osztatú, *gian*-os elrendezést. Az utcafronti épületben helyezkedik el az üzlethelyiség. A második tömbben a családi-oltár és a lakóház foglal helyet. A kettőt vendégfogadásra, pihenésre, teázásra szolgáló reprezentatív udvar választja el egymástól. A hosszú telek leghátulsó részében helyezik el a tetővel ellátott konyha és a mellékhelyiségek. Az egyszintes épületek lépcsőről lépésre galériás, majd kétszintes épületekké magasodtak; egyszerű, olcsó faágas és nádból készült bódékból tartós faszervezetű, téglafalaz épületekké váltak.

Az óvárosban több hagyományos kereskedelmi lakóépületet vizsgáltam meg. Azokat az épületeket választottam ki elsősorban, amelyekről valamilyen – az óvárosról szóló – építészeti írásban olvastam; emellett a Hanoi Óváros Igazgatási Osztályától kapott információk is a segítségemre voltak. Így esett választásom a Hàng Bạc utca 47. és a Mã Mây utca 87. számú házakra, illetve az ez utóbbihoz szorosan köthető Hàng Bạc utca 84. számú épületre, amelyeket részletesen tanulmányoztam.

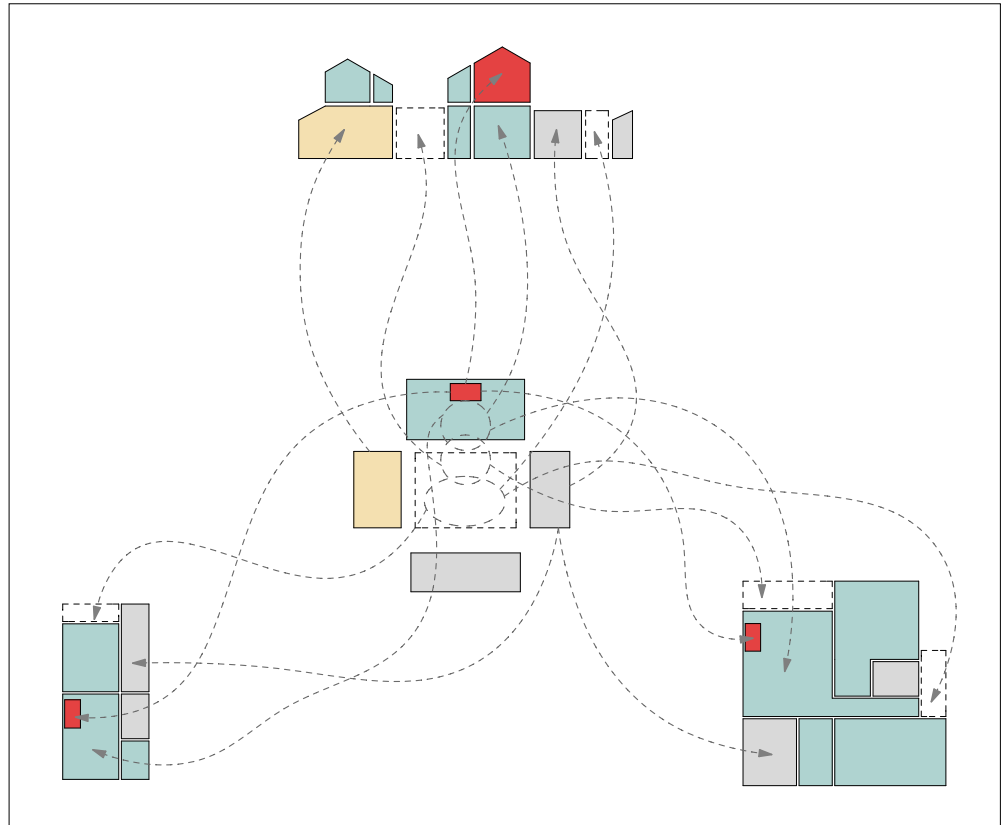
A Hanoiiban található szocialista lakótelepek (KTT: *Khu Tập Thể*, Collective Residential Quarter) az európai lakótelepek mintájára épültek 1954 és 1986 között, az akkori szocialista országok – Kína, Észak-Korea, Szovjetunió – közvetítésével és anyagi támogatásával. A hagyományos lakóhelyektől teljesen eltérő lakóteret és lakókörnyezetet hoztak létre; céljuk egy új életmód, a modern életforma létrehozása volt. A korábban saját tulajdonú, saját földel rendelkező lakóház-formát felváltották a kollektív, többemeletes lakóépületek. Az első és második hullámban épült lakóépületek lakásai nem teljes értékűek, inkább csak lakószobának minősíthetőek

34. A csőházak kialakulására az idegen nyelvű (angol, francia) szakirodalomban általánosan elfogadott magyarázat az, hogy a Nguyễn dinasztia idején, sőt utána is, az adózás az utcafrontok szélességének a függvényében történt. Így az adó csökkentése érdekében az adózóknak érdekükben állt a házak hosszának növelése a szélesség rovására.

I.12. A négy vizsgált lakóhely típus:

- ◆ hagyományos *műn* lakóház,
- ◆ óvárosi lakóház,
- ◆ szocialista lakótelepi lakás,
- ◆ új lakónegyedi lakás

I.13. A négy lakóhely téri összefüggése

- családi-oltár
- lakóhelyiségek
- csűr - üzleti helyiség
- konyha, mellékhelyiségek, ól
- udvar

(pl.: a Nguyễn Công Trứ és a Kim Liên lakótelepek). A két egymásba nyíló, saját használatú lakóhelyiségen kívül a többi funkció – emelet vagy lakásszám szerint – közös használatban van: közlekedő, lépcső, konyha, fürdő, mosdó helyiségek. A különbség a két szakasz között leginkább annyi, hogy a második szakaszban már kevesebb lakás osztozott a közös használatú tereken. A harmadik hullámban (1975–1986) épült lakótelepeken (Giảng Võ, Thanh Xuân, stb.) a lakások alapterülete ugyan továbbra is kicsi, de önmagukban már teljes értékűek, azaz a lakáson belül rendelkeznek konyhával és saját fürdőszobával is. Az ebben a szakaszban épült lakóépületek többnyire nyitott oldalfolyosósak, ami több szempontból kedvezőbb a korábban épült középfolysós épületeknél. A lakótelepekre beköltöző fiatal családok stabil munkahellyel rendelkeztek, állami közintézményekben dolgoztak, a társadalom értelmiségi rétegét képezték. Így a lakások kis méretét leszámítva (4-6m²/fő) az új lakókörnyezet ideális lakóhelyet biztosított a számukra.

A peresztrojka után a városba özönlött hatalmas embertömeg miatt a lakóhely-hiány Hanoiiban sürgetőbb kérdéssé vált, mint valaha. A lakások és az építésre váró üres telkek ára az egekbe szökött. Befektetések megtérülése érdekében a magán cégek kénytelenek magas lakóépületeket építeni (17 szint felett), maximális beépíthetőségre és eladható alapterületekre törekedve.

Az épületek zárt egységet képeznek a külvilág felé. Az épületek belül is zártak, a terek befelé fordulnak: a közlekedő zárt középfolysós vagy közép-magvú kialakítású. Az új építésű lakótornyok a modern életstílust igyekeznek képviselni. A lakások kialakítása az európai-amerikai társasházak lakásaihoz hasonló. A Times-city lakónegyed lakásai már nagyobb alapterületűek: 74-120m², két vagy három hálószobásak. A belső tér azonban nem képez összefüggő teret, mint a hagyományos népi építészetben. A helyiségek pontosan definiáltak és két csoportba oszthatóak: az egyik a közös használatú terek (nappali, konyha, étkező), a másik a magán használatú terek, azaz a saját szobák. A szocialista lakótelepi lakásoknál ezek sokkal összkomfortosabbak, magasabb színvonalúak. A lakások nemcsak hogy teljes értékű zárt lakóteret alkotnak, de a luxus határát súrolva a hálószobák is összkomfortosak, saját fürdőszobával rendelkeznek.

A utóbbi két esetben a tervezők és az építetők nem igazán vették figyelembe a helyi lakáshasználók kulturális hátterét, hagyományos életformáját. A lakótelepek az adott kor ideológiájának és lehetőségeinek próbálták megfelelni, ami végigsöpört a szocialista országokon. Az új építésű lakások esetében a nagyobb alapterületek ugyan több mozgásteret biztosítanak használóik számára, azonban mindkettőből hiányoznak azok a helyi jellegzetességek, amelyek a népi építészetben és az óvárosi tradicionális lakóházakban ma is felfedezhetőek.

2. tézis

JELENLÉT

Városi környezetben a viet hagyományból származó téralakítási és térhasználati tényezők – lakóhelytípustól függetlenül – továbbra is jelen vannak és befolyásolják a lakók életét illetve a lakóterek kialakítását és használatát.

Hanoit a Vörös-folyó deltavidékéről népesítették be a 14-15. században, és a bevándorlás a mai napig sem állt le. A lakóhely-változtatással együtt az emberek magukkal hozták helyi szokásaikat, életformájukat, építési technikáikat és formáikat. A városi környezet, az életmódváltozás, az új életforma adaptálása ellenére is a hagyományos szokások legfontosabb elemei máig megmaradtak a városiak életében, aminek jelei a hanoi lakóházakon világosan láthatók, kimutathatók.

A MEGVIZSGÁLT LAKÓHÁZAK ÁTALAKULÁSÁNAK FOLYAMATA

Hanoiiban a lakóházak belső tere az európai és magyar lakóházakhoz képest hihetetlenül sokat változhat. A belső terek átalakulásának több oka és formája van. A gazdasági helyzetváltozás, a népességnövekedés, a régi szokások és életmód fenntartásának igénye, az új szükségletek kielégítése mind-mind hatással vannak rá. Hanoiiban ezek a tényezők mintha fokozottan érvényesülnének. **Az átalakulás legjellegzetesebb formája a lakóhelyek bővítése, ami minden lehetséges irányban végbemehet: a homlokzat, a lépcsőház, a folyosó, az udvar, a tető, az utca stb. felé.** Ez a jelenség Hanoiiban leginkább a lakóházakon és a szocialista lakótelepeken figyelhető meg. A falvakban a lakóhelyek bővítésének okai hasonlóak, azonban az eltérő lehetőségek függvényében a válaszok is eltérőek.

Az itt következő részben az előző oldalakon bemutatott négy lakóhelytípusból fogok konkrét eseteket bemutatni és elemezni. A vizsgálat középpontjában a lakóhelyek alakulásának folyamata illetve annak okai állnak. A vizsgált lakóhelytípusok közül a népi építészetben, az óvárosi hagyományos lakóházakban és a szocialista lakótelepek lakásaiban – az építésüktől eltelt viszonylag hosszabb időnek köszönhetően – jól nyomon követhetőek a változások illetve megismerhetők az okok is. **A kérdés továbbra is az, hogy a nyolc téralakítást befolyásoló tényező hogyan változtatja meg, milyen módon avatkozik bele a lakóterek kialakításába és használatába? Illetve fordítva: a különböző térszervezésű és helyzetű lakóterekhez hogyan képesek alkalmazkodni a hagyományos elemek?** A terek változásának okai közül elsősorban a már említett, a vietekre jellemző szokásokra, a kulturális háttérben meghúzódó mozzanatokra fogok koncentrálni.

Tradicónális lakóházak válzotása

A Vörös-folyó deltájában több faluban jártam, mindegyikben több házat is tanulmányoztam, közülük hármat vizsgáltam meg részletesebben: Đặng Văn Đổ lakóházát (Đông Hòa falu, Thái Bình tartomány; Đặng ágazat), Phạm Văn Tiến lakóházát (Châu Khê falu, Hải Dương tartomány; Phạm ágazat) és Lê Văn Thái lakóházát (Kim Tràn falu, Bắc Giang tartomány; Lê ágazat). Mindhárom esetben a lakókörnyezet három réteget próbáltam rögzíteni: 1. az ágazat lakóterületének átalakulását (*xóm*); 2. a lakóházak változásának fázisait; 3. a család esetleges jövőbeli tervét.

A tanulmányozott esetek közül Đông Hòa faluban, a Đặng ágazattal kapcsolatban lehetett a családi birtok feldarabolódásának folyamatát a legrégebbre visszavezetni (l.14.). A földterület a kezdeti egy családból mára 21 család, azaz majdnem száz, egymással rokonságban álló személy (2017-s felmérés szerint) számára biztosít lakóhelyet. (Ez mára gyakorlatilag egy nemzetségnek tekinthető.) A terület közepén álló, pirossal jelzett telek a nemzetség ősi földje, itt található a nemzetség fő oltára. A családtagoktól kapott információ alapján négy felosztási fázist sikerült megfognom és modelleznem, amiből jól látszik, hogy az ősi ház az eredeti családi (mára nemzetségi) őstóttárral ugyanazon a helyen maradt, érint(het)etlen, a többi telket azonban szükség szerint egyre kisebb részekre darabolták fel.

Phạm Văn Tiến lakóházáról ugyancsak felmérést készítettem (l.15.). De itt már csak a Phạm-ágazat lakóterülete volt felmérhető, mivel a háború alatt a családok kénytelenek voltak egymástól függetlenül több alkalommal is lakóhelyet változtatni. A telekfelosztás itt is a hagyományos szokások szerint ment végbe, az elsőszülött fiú, Tiến és családja kapta a nagyobb területet, húga pedig a kisebb részt vehette birtokba. Tiến a saját részét tovább osztotta kisebb részekre a gyermekei számára, az ő lakóháza ez esetben is helyben maradt. A harmadik esetben, Lê Văn Thái családja esetében, az ágazati/nemzetségi lakóterület felosztása szinte az egész falura vonatkozóan térképre vihető lett volna, azonban idő és hely hiányában nem volt lehetőségem rá. Így csak Thái lakóházával foglalkoztam.

A fenti három példából is kiviláglik, hogy a generációk együttélésének hagyománya nagyon befolyásolja a település egy-egy részének sűrűsödését, aminek következtében a falu utcái és a kis ösvények egymáshoz kapcsolódása egy fa ágazatához hasonlítható. (Lásd Esettanulmány részben: Đường Lâm falu példáját)

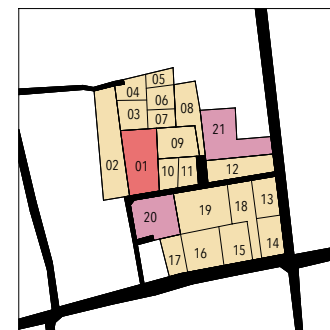
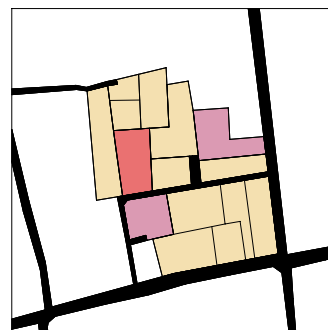
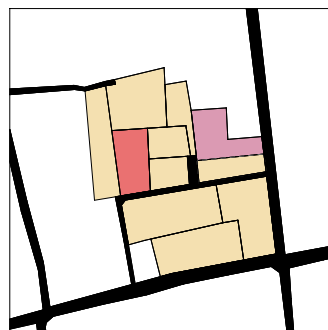
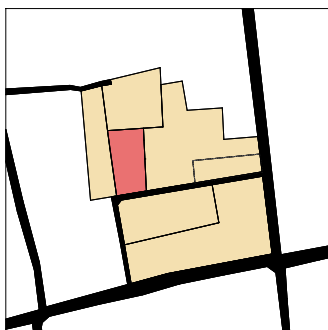
'*xóm*' - '*thôn*' - '*làng*'

A fogalmak a falvak szerkezeti felosztását és társadalmi felépítést jelzi.

A '*xóm*' egy olyan lakóközösséget foglal magában, mely lakói egy-egy ágazathoz tartóznak, azaz valamilyen rokonságban állnak egymással. Szerkezetileg a telkek egymáshoz érnek, átjárhatóak vagy csak kis ösvények választják el egymástól. Szorosan egy kisközösséget alkotnak.

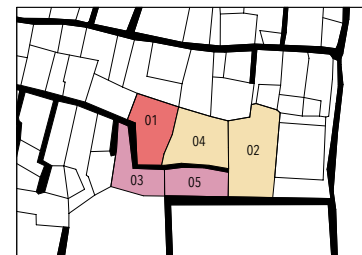
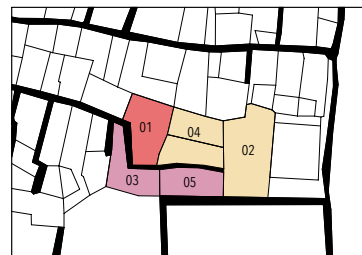
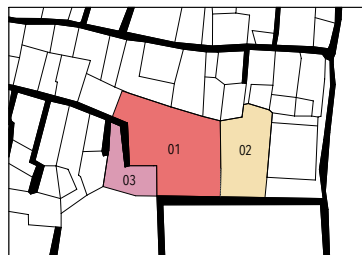
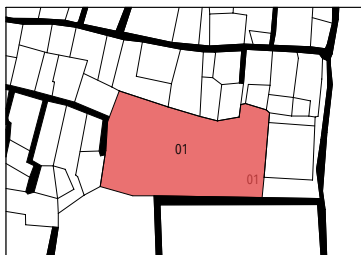
Négy-öt *xóm* alkot egy '*thôn*'-t. Ez egy nagyobb közösséget jelent, mely sok esetben önálló közösségi épületekkel rendelkezik. Előfordul, hogy külön kapu zárja el a *thôn*-ba bevezető főutcán a falu többi *thôn* felől.

Egy *làng*, falu általában három-hét *thôn*-ból tevődik össze. Egy nagyobb zárt lakóközösséget alkotva saját 'törvényel'.

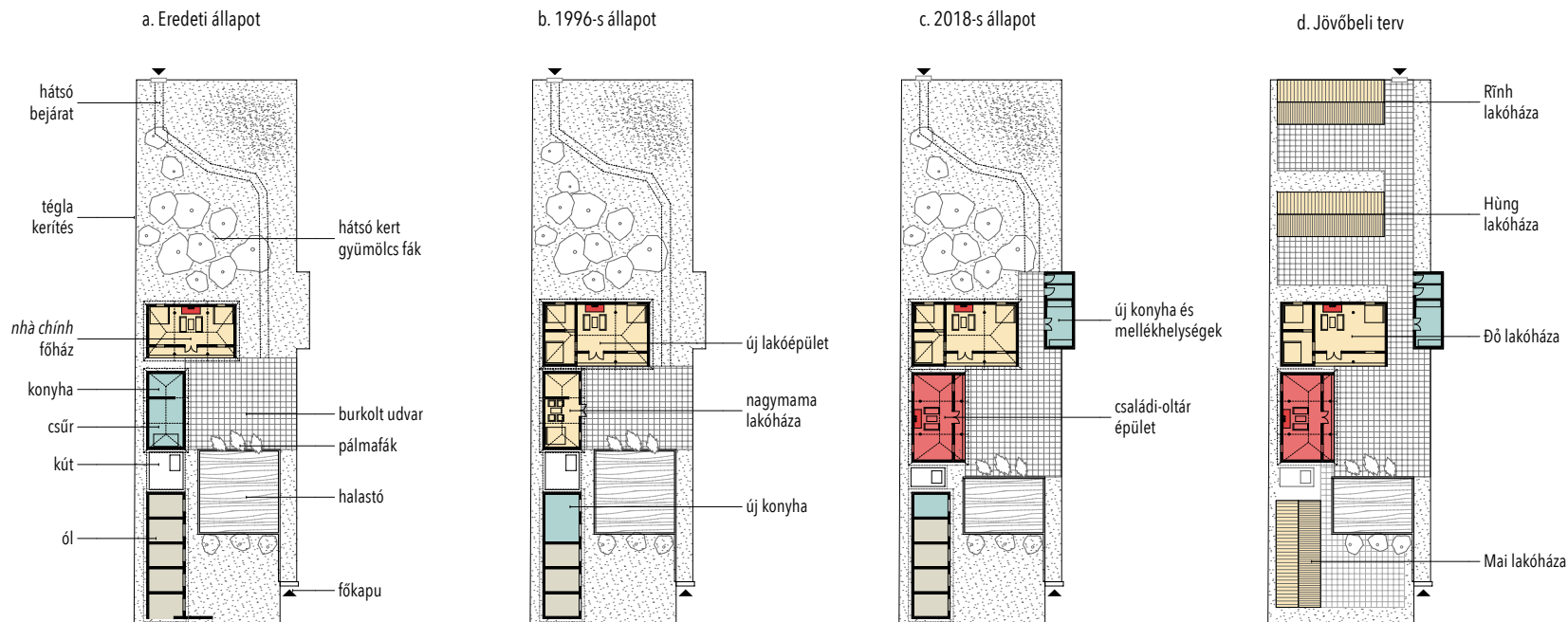
I.14. Đặng nemzetség és lakóterületének változása, 8-9 generációra visszamenőleg.
(a lakók emlékezete alapján modelleztem meg, nem minden információban értettek egyet)

01. Thọ: 6	04. Bân: 7	07. Du: 4	10. Tiên: 2	13. Ruy: 4	16. Uông: 6	19. főoltár	ősök föld területe
02. Đò: 9	05. Đang: 5	08. Vinh: 3	11. Hà: 4	14. Hanh: (4)	17. Biền: 6	20. Lý: 2	fiú leszármazottak
03. Vốn: 6	06. Đĩnh: 7	09. Quang: 3	12. Hùng: 3	15. Nức: 2	18. Rung: 6	21. Tuyết: 4	lány leszármazottak

I.15. Phạm Văn Tiến lakóterületének változása: eredeti állapot, 1976 állapot, 2012 állapot, 2017 állapot.

01. Tién szülei telke	04. Tién úr huga	ősök föld területe
02. Tién úr lakóhelye	05. Tién úr két idősebbik fia	fiú leszármazottak
03. Tién úr öccse	06. Tién úr lánya	lány leszármazottak

I.16. Đặng Văn Đò lakóház változása, Đông Hòa falu, Thái Bình tartomány.

- családi-oltár, oltár épület
- lakóépület
- konyha, mellékhelységek
- ólak

35. A legidősebb fiú, Đặng Xuân Mai 1983-ban Hanoi-ba költözött.

36. Az édesapa 1993-ban hunyt el.

37. Đặng aláágzatba öt család tartozik: Mai, Đỗ, Xanh, Thiêng, Rinh családja. Az ötből négy családnak már van harmadik generációja.

38. Korábban a családi ősoltár a vendégfogadó helyiségben volt elhelyezve, egy alacsony szekrény tetején. A "családi ősoltár épület" viszont önálló épületet jelent, amelynek fő funkciója a tiszteletadás, illetve – az oltár melletti szárnyakban – a vendégek fogadása. A két szenthely típus nyelvtanilag is elkülönül egymástól: a családi ősoltár neve *bàn thờ* (oltár), a családi ősoltár épületé *nhà thờ* (kb. szentély).

Most nézzük meg konkrétan a három lakóház átalakulásának folyamatát a Vörös-folyó deltavidékén!

Đặng Văn Đò lakóháza (Đông Hòa falu, Thái Bình tartomány) (l.16.) a hagyományos viet lakóházak "L" típusába sorolható. (Lásd. 22 oldal, l.03.kép) A déli tájolású, három osztatú fő ház keresztben áll a telken. Erre derékszögben, a nyugati oldalon sorakozik a többi épület: konyha, kút, csűr, ólak, a fő ház mögött pedig gyümölcsfák és zöldségeskert található. A lakóházban eredetileg heten laktak. A családalapítást követően az új családok elköltöztek otthonról, beleértve a legidősebb fiút is,³⁵ egyedül Đò családja maradt a szülőkkel. Az épület először 1996-ban ment keresztül nagyobb átalakításon. Ekkor a fő házat újjá építették Đò öt tagú családja számára, a konyhát átalakították az idős édesanya számára,³⁶ a csűr egy részét pedig konyhává rendezték át. A családi ősoltár ez esetben a fő házban maradt, az eredeti épületben. 2003-ban, miután Đò édesanyja elhunyt, az épület üresen maradt. A modern életforma követelményeinek megfelelően az új főház mellé kisebb épületet építettek, amelyben modern konyhát és fürdőszobát alakítottak ki 2008-ban.

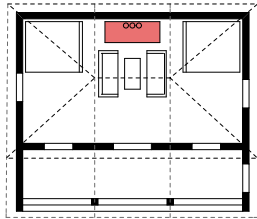
A Đặng ágazat³⁷ 2017-ben hozta meg a következő nagyobb döntést, melynek értelmében új családi ősoltár-épületet³⁸ fognak építtetni. Erre azért volt szükség, mert a családi oltár gondozása az ágazat legidősebb férfi tagjának, Mainak a felelőssége lett volna, ő azonban – Hanoi-ban lakván – nem tudott kötelezettségének a szülőföldjén eleget tenni. A helyzetet nehezítette, hogy az ősoltár mind ez idő alatt Đò testvérének a házában volt elhelyezve. Időközben Đò gyermekei is felnőttek, családot alapítottak és unokák születtek. A főházat az ágazat tagjai közösen használják, a családok idejárnak "haza", az ősök földjére, tiszteletet adni az oltár előtt. Ez hosszú távon kényelmetlenné vált mindenki számára. A bonyolult helyzet miatt a vallási kötelezettségeiknek eleget tenni akaró családtagok anyagi lehetőségeik függvényében 2018-ban felépítettek egy új épületet az édesanya volt lakóháza (ami eredetileg csűr volt) helyén – ez lett az ágazat családi ősoltár-épülete.

A család jövőbeli tervei már világosan kirajzolódnak. Đò testvérei mindannyian igényt tartanak egy-egy saját részre a „szülőföld” területéből; Đò egyik fia, Hung is építene saját lakóházat itt (I.16.d.). A terv ennek megfelelően az, hogy a hosszúkás telek hátsó kertjét további két részre fogják osztani Rĩnh, a legfiatalabb testvér és Đò fia, Hung számára. A telek közepén, a Đò család használatában lévő, rossz állapotú épületet továbbra is ők fogják lakni (de a házat újra akarják építeni). A terület déli részét, ahol az új családi ősoltár-épület áll, illetve ahol a gyümölcsös kert és a régi ólak vannak, a legidősebb testvér, Mai családja fogja használni és gondozni.

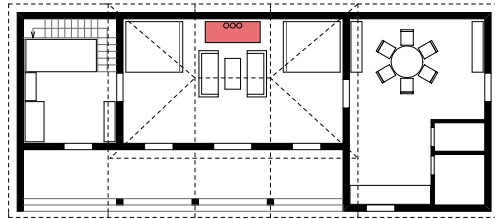
A másik falusi lakóház, amit megvizsgáltam, Phạm Văn Tiển úr lakóháza Châu Khê faluban, Hải Dương tartományban. Mára majdnem az egész telket átépítették. Eredetileg ez *môn* típusú lakóház volt. A főház a szokásnak megfelelően déli tájolású, keleten konyha, nyugaton csűr van, a fő házzal szemben pedig az ólak. 1978-ban, leszerelését követően (katonaorvos volt 1968–1978 között) Tiển hazatért és újjáépítette a lakóházát. Az új főház érdekes kereszteződése a hagyományos fő házaknak és a modern életformából származó térhasználati igényeknek. Az épület lényegében a hagyományos mintát követve három osztatú, középen a családi ősoltár és a vendégfogadó rész van, két oldalán pedig két alvóhelyiség (I.17.a.). Az 1990-es években a három osztatú fő házat kibővítették, az épület mindkét oldalához hozzáépítettek egy új épületszárnyat (I.17.b.). A hagyományos öt osztatú lakóháztól a funkcionális belső elrendezés annyiban különbözik, hogy a keleti szárnyban konyhát, a nyugati részben pedig egy zártabb lakóhelyiséget alakítottak ki Tiển gyermekei számára.

Eltérően a vietnami szokásoktól, Tiển nem tesz különbséget fiú- és lánygyermekei között. Annak ellenére, hogy egyikük sem lakik a faluban, 2000-ben Tiển úgy döntött: felosztja a birtokot öt részre.³⁹ Ebből a legnagyobb terület az, amelyen az ő lakóháza áll, és itt található a családi ősoltár is. Az e melletti két telket szánta két fiának, a velük szembeni területeket kapták meg lányai. A családi kötelékek és az ősi földhöz való kötődés miatt gyermekei és családjuk havonta kétszer-háromszor is hazajárnak látogatóba, hogy leróják tiszteletüket a családi ősoltár előtt. Ezt elősegítendő 2016-ban a család úgy döntött, hogy egy lakóházat építenek. A két fiútestvér közös megegyezéssel összevonta a telkét és egy három emeletes közös lakóépületet építettek az egész család számára. Ezt követően a régi fő házat építették át a szüleik számára, a régi épület helyén (I.17.c.). Az új két szintes épületben már csak nyomokban található meg a hagyományos viet lakóház: a családi-oltár még mindig a lakóház középső részén, a nappaliban található, a bejárat előtt pedig egy kisebb terasz kapott helyet.

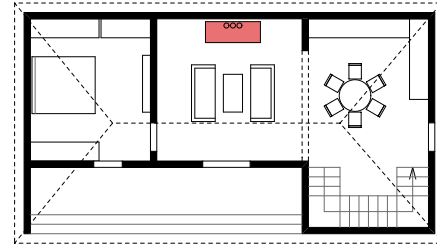
39. Ketten Hải Phòng városba, ketten pedig Hưng Yên városba költöztek családjikkal.

a. Három osztatú régi lakóház
eredeti állapota, 1978

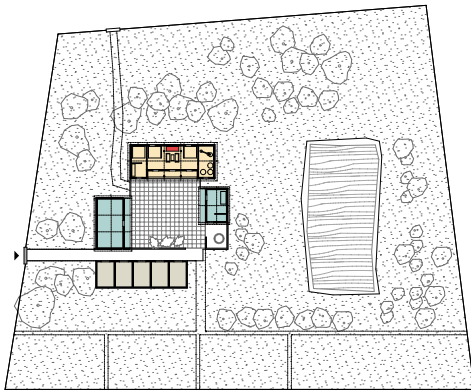

b. Bővítés 1990-ben
Két oldalon hozzá építettek 1-1 épület részt

c. Új lakóépület építése - 2018
kétszintes lakóház földszintje

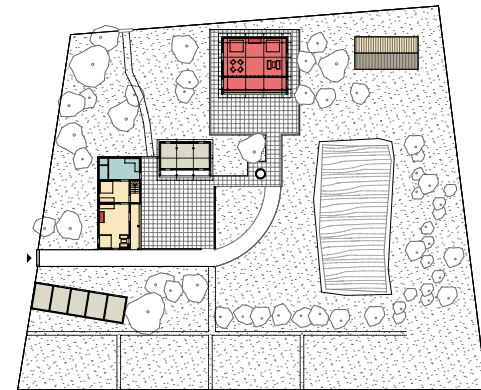
I.17. Tiến család főházának átalakulása, Châu Khê falu, Hải Dương tartomány

a. 1976 állapot

b. 2000 átalakítás

c. 2018 építkezés

I.18. Lê Văn Thái lakóházának változása, Kim Tràn falu, Bắc Giang tartomány

■ családi-oltár, oltár épület	■ konyha, melléképületek
■ lakóépület	■ ólak

A Kim Trảng faluban (Bắc Giang tartomány) felmért lakóház generációs hálózati kapcsolatrendszere az egész falut felöleli. (Mint már említettem, az egész falut sajnos nem volt lehetőségem felmérni.) Azonban Lê Văn Thái úr lakóházának a változását az előzőekhez hasonló részletességgel sikerült egész 1975-ig visszamenőleg felmérnem és dokumentálnom.⁴⁰ A lakóházat ebben az időben egy öt gyermekes család számára építették, Thái a harmadik generációhoz tartozik. A bonyolult családi rokonsági viszonyoktól most eltekintek, itt csak az épületek változására illetve az azokhoz közvetlenül kapcsolódó családi helyzetekre fogok koncentrálni. A fő ház öt osztatú, középen a szokásos hármás felosztással, a keleti oldalon a javak és a rizs raktározására szolgáló épület, nyugaton pedig a nők alvóhelye található (l.18.a.). A családalapítás után ez esetben is csak egy fiatal pár maradt a szülőkkel, Thái szülei, emiatt itt nem volt igény új lakóhely kialakítására.

Az első nagyobb változás 2001-ben következett be (l.18.b.), amikor is a fő ház állapota veszélyessé vált. Ekkor a csúrt lebontották és helyére egy új, komfortos téglapépületet húztak fel (konyhával és fürdőszobával). A régi fő ház két mellékszárnyát lebontották, a megmaradt három osztatú részt megerősítették, ettől kezdve az épület fő funkciója az ősknek való tiszteletadás lett, vagyis itt helyezték el a családi ősoltárt. Közvetlenül mellette egy kis "füstös konyhát" építettek, a nagyobb családi-rokonsági események kiszolgálására.

Az épületek funkcióinak átrendeződése miatt az állattartásra szolgáló épületeket lebontották, azok ugyanis nem nézhetnek közvetlenül az oltár-épületre. Másfelől a család életformája is megváltozott, ekkorra már az állattartás nem játszott fontos szerepet a létfenntartásban. A következő jelentős beavatkozás a területen 2018-ban történt (l.18.c). Hasonlóan Đò úr esetéhez, a család itt is úgy döntött, hogy új családi-oltár épületet emelnek. Az új épület helyének illetve az építkezés időpontjának a kijelölése igen gyorsan megtörtént. Az oltár-épület a meglévő füstös konyha mögött kapott helyet (a konyhát természetesen lebontották), a hátsó gyümölcsös kertből pedig előudvart alakítottak ki, hogy a fontosabb családi eseményeken a rokonságot fogadni tudják. A régi fő ház egyelőre üresen maradt, megromlott szerkezeti állapota miatt egyrészt le akarják bontani, másfelől meg is tartanák, hiszen az épület a nagyszülők öröksége, családi emlékeket őrző szent hely.

Az ágazat legidősebb (már nem a faluban lakó) férfitagja pedig a tervek szerint egy kisebb lakóházat épít majd az elkövetkezendő években az új családi-oltár melletti szabad területen. Az épület a távolban élő és időközönként hazalátogató családtagokat szolgálná ki – Tiến családja esetéhez hasonlóan.

40. 1975 előtt a család a falu közepén lakott. Ekkor azonban a földreform program keretében a földet elvették tőlük, így a család a falu szélére kényszerült.

Most nézzük meg röviden, hogy a téralakítást és térhasználatot befolyásoló nyolc tényező hogyan és milyen formában van jelen máig a népi építészetben!

A három példából látható, hogy a falusi lakóházak igen sokat változtak az 1970-es évek óta. Az épületek változásának folyamata és okai hasonlóságot mutatnak. Az új épületek helye, az új lakóterületek kijelölésének folyamata a családi, ágazati vagy nemzetségi lakóterületen belül a felmérés időpontjáig (2016–2017) jól megfigyelhető volt, és a családok tervei szerint a jövőben is folytatódni fog.

A hagyományos lakóterek átalakulásának egyik fő oka a család bővülése illetve – ennek ellenére vagy inkább ezzel párhuzamosan – a generációk és a rokonság összetartásának az igénye. Ez utóbbit világosan jelzi a nagy udvarok kialakítása, amire mindig sor került, függetlenül attól, hogy új épületet húztak-e fel, vagy a régieket alakították át. Vegyük ehhez hozzá, hogy míg korábban a mezőgazdasági tevékenységek (a termények szárítása, teregetése, tárolása) során az udvar fontos szerepet játszott, mára egyre kevésbé van szükség rá, hiszen a családok egyre kisebb mértékben foglalkoznak földműveléssel. A nagy udvarokhoz való makacs ragaszkodás így egyértelműen jelzi a rokonság összetartásának igényét.

A falvakból a városba való elvándorlás, ami a falvak kiüresedéséhez vezet, Vietnamban sem kímélte. Az emberek azonban az ősi családi földterületet sohasem hagyják el teljesen, megtartják azt, és időközönként, ünnepi alkalmakra hazatérnek, hogy leróják tiszteletüket a családi őstár előtt. A vizsgált esetekben – és nem csak az itt részletesen elemzett három példában – az ősök (*tổ tiên*) illetve az istenek (*thần*) oltára mindig a legelőkelőbb helyen található. Ma egyre népszerűbb, hogy a tehetősebb családok oltári épületet (*nhà thờ*) építtetnek a számukra.

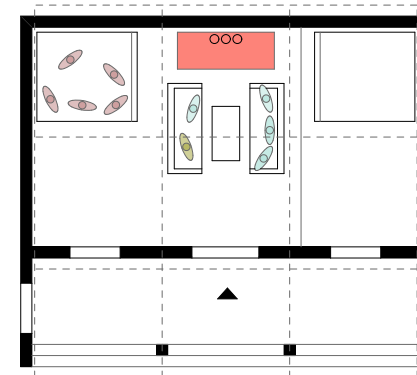
A családfő szerepe, a jin-jang elv és a szél- és vízjárásból származó, téralakítást befolyásoló tényezők szorosan összefüggnek egymással. A három tényező együttesen határozza meg az építkezés fontosabb fázisainak időpontjait, az épület irányát, méreteit (épületmagasság, a bejárat és a szobaajtók illetve az ablakok mérete). Mindezt egy geomancia [fengshui] szakember segítségével hangolják össze. Az időpontok ugyan csak javaslatok, a 'béke' érdekében mégis a lehető legnagyobb pontossággal betartják őket. Például Tháji családja esetében oltár-épületének építése során az épület taréjszelemen gerendájának betételét majdnem egy hónappal későbbre kellett halasztani, mert az eredetileg kijelölt időpontban a család legidősebb tagja

külföldön tartózkodott. Ez a szertartás viszont csakis az ő részvételével végezhető el. Az épület irányának meghatározásában ugyanakkor a szerepe már kevésbé fontos. Ezt mindenekelőtt a régi épületekhez és a helyi adottságokhoz kellett viszonyítani. Az épületek méretezése ugyanakkor továbbra is a családfő horoszkópos jegyének és a már említett *thước tầm* pálnak a függvényében történik.

A korábban nagyon szigorú férfi-női nemi szerepek és különbségtétel, ami a térhasználatban is különbségekhez vezetett, mára igencsak fellazult. Kimondatlan szabályként ennek ellenére máig jelen van az emberek hétköznapi életében. Például amikor Xanh úr családjánál jártam (Đỗ úr legidősebb nővérének a férje; Đặng ágazat; Đồng Hòa falu, Thái Bình tartomány), a meleg fogadtatást követően egyenest a fő házba, a középső vendégfogadó részbe kísértek. Itt csak a család férfitagjai (a ház tulajdonosa, a testvére és az idősebbik fia) ültek le velem együtt, a nőtagok automatikusan a ház bal oldalán található ágyon foglaltak helyet (l.19.). Félreértések elkerülése végett le kell szögezmem, hogy a középső részben bőven maradt hely további 2-3 ember számára. Az asztalnál folytatott beszélgetésben sem igen vettek részt a nők, csak egymás közt tereferéltek vidáman a háttérben. Úgy tűnt, mindenki pontosan tudja a helyét és a szerepét.

Hasonló jelenséget figyelhettem meg Tiễn házában. Ide többször visszajártam, sokszor előfordult, hogy a gyermekei is hazajöttek családjukkal együtt. Minden alkalommal ugyanazt a térhasználati módot figyelhettem meg. Az ősltár előtti vendég-fogadó részben csak a család férfi tagjai és a férfi vendégek foglaltak helyet, ezen belül is kiemelten az idősebbek. A ház asszonya, mint a legidősebb női tag, csak ritkán ült le beszélgetni velünk. A női családtagok és a női vendégek, a fiatalabb férfiak és a gyerekek az ebédlőasztal körül gyűltek össze. Ez a fajta különbségtétel az étkezési ültetési szokásoknál is megfigyelhető: nemek és kor szerint történik.⁴¹ A legidősebb férfiak közösen a lakóház – presztízs szempontjából – legfontosabb helyén ülnek (az asztalnál, vagy az ülőbútorként is funkcionáló ágyon), rangban őket követik a legidősebb nők, akik a “második” helyen foglalnak helyet, majd a fiatalabb férfiak következnek, és végül a fiatal nők és gyermekek.

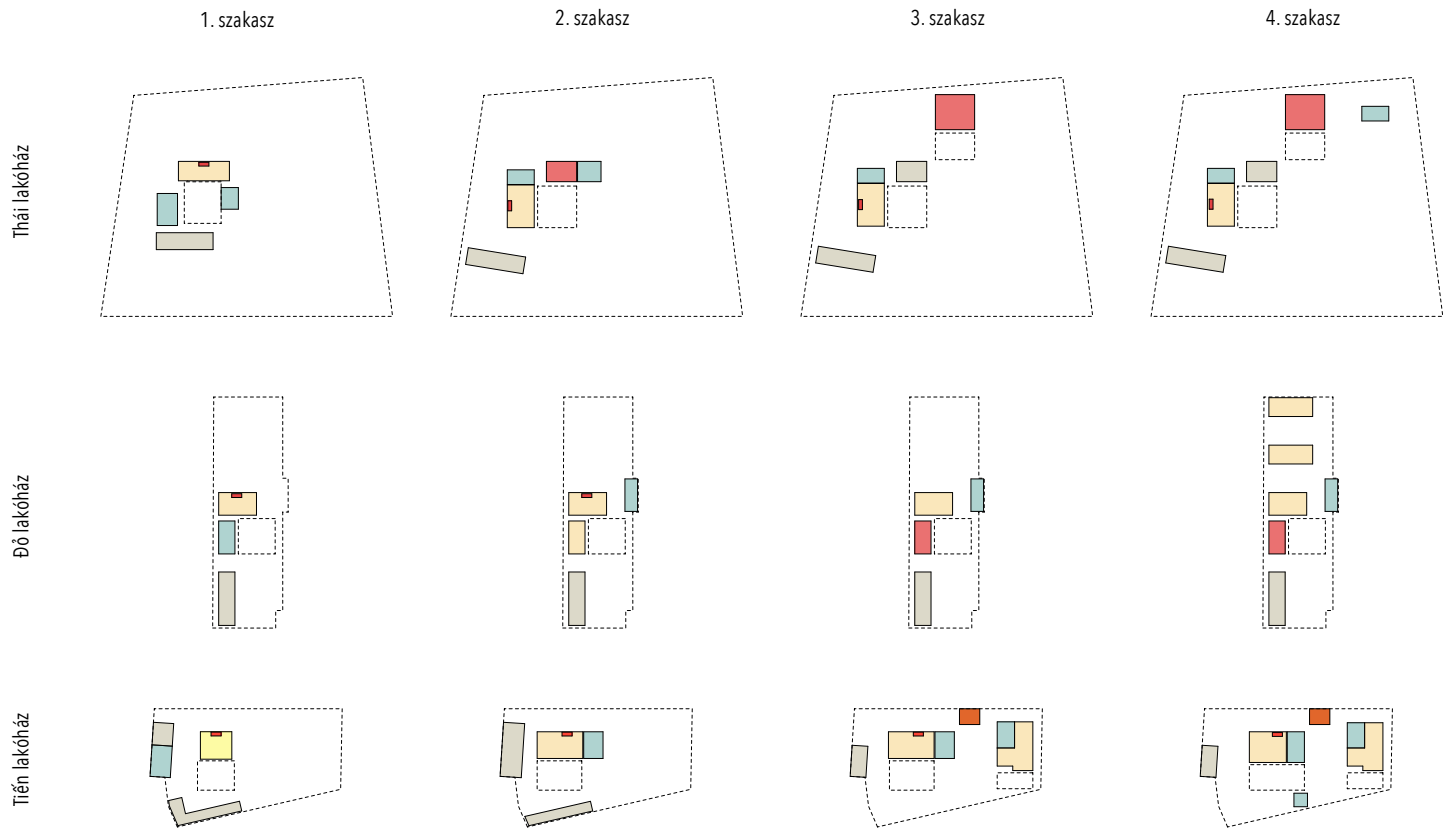
A falvakban tehát láthatóan – jóllehet az életforma némileg megváltozott – a hagyományos szokások és az abból adódó térbeli viselkedés nem változott, legfeljebb kissé fellazult. A családi viszonyok szigorúsága enyhült, ami azonban a spirituális élethez, a valláshoz és a hiedelmekhez kapcsolódik (mint például az ősltár előtti tiszteletadás vagy a geomanciából [fengshuiból] adódó követelmények), továbbra is erősen belejátszik a terek kialakításába és használatába (l.20).

l.19. Így foglaltunk el helyet Xanh úr főházában, Đồng Hòa falu, Thái Bình Tartomány

- férfi családtagok
- női családtagok
- a kutató(nő)

41. Mindhárom családnál részt tudtam venni kisebb családi és/vagy nagyobb rokonsági eseményeken illetve közös étkezéseken. Ez lehetőséget adott rá, hogy jobban megfigyelhessem az emberek térhasználatát és különböző szituációkbeli viselkedését.

I.20. A három felmért falusi lakóház összjegzése

	lakóház	1. szakasz	2. szakasz	3. szakasz	4. szakasz / terv
családi-oltár	Đỏ	oltár-szekrény a főházban	oltár-szekrény a főházban	új oltári épület (a régi csűr helyén)	
	Tiến	oltár-szekrény a főházban	oltár-szekrény a főházban	oltár-szekrény az új főházban	
	Thái	oltár-szekrény a főházban	régi főház oltári épületé alakítása	új oltári épület	
lakóépület	Đỏ	főház	- főház újjá építése - csűr átalakítása lakóházzá	főház	- főház újjá építése - két új lakóház építése a hátsó kertben
	Tiến	főház	főház bővítése két oldalsó résszel	- bővített főház - 2 szintes új lakóház építése	régi főház újra építése 2 szintes lakóépületté
	Thái	főház	főház bővítése két oldalsó résszel	csűr átalakítása lakóházzá	-terv: új lakóház építése az új oltár mellett
csűr	Đỏ	a főház nyugati oldalán	lakóházá alakították	új oltári épületté alakították	-
	Tiến	a főház nyugati oldalán	a főház nyugati oldalán	régi bútorok tárolása	üresen áll
	Thái	a főház nyugati oldalán	lebontották, új lakóházat építették a helyére		
ól	Đỏ	a csűr mellett áll	a csűr mellett áll, egy részét konyhává alakították át		
	Tiến	a főházzal szemben áll	a főházzal szemben áll	lebontották	
	Thái	a főházzal szemben áll	áthelyezték a kapu mellé az új lakóház oldalára		

A hagyományos óvárosi lakóházak változása

Hanoi óvárosában a legöregebb még fennálló lakóházak (csőházak) a 19. század második felében épültek. A kutatás során több lakóházat jártam be, a részletesebb kutatás elvégzéséhez két fontosabb szempontot vettem figyelembe: 1. az épület még áll és viszonylag ép állapotban van, tehát felmérhető; 2. az épület lakóival személyesen tudok interjút készíteni, segítségükkel az épület átalakulásának folyamata dokumentálható.

Így esett a választás a Hàng Bạc utca 47., a Mã Mây utca 87. és a Hàng Bạc utca 84. számú lakóházakra. A Hàng Bạc utca 47. alatt ma is az épület eredeti tulajdonosának leszármazottai élnek, viszonylag szoros lakóközösséget alkotva. A Mã Mây utca 87. hagyományos kereskedelmi lakóépület változása 1998-ig követhető, amikor is az épület renoválása (és múzeummá alakítása) miatt a lakókat a Hàng Bạc utca 84. szám alá költöztették.⁴²

A Mã Mây utca 87. számú lakóházban (I.21.) 1945–1954 között Phan Dương Bình úr lakott, öt tagú családjával. 1954-ig az épület felépítése és használata a hagyományos óvárosi kereskedelmi-lakóházak szerkezetét és használatát követte. Az utcafronti tömbben helyezkedik el az üzlethelyiség, az emeleten a családi-oltár, illetve a férfiak alvóhelye található. A nappali-vendégfogadó-teázó helyiség tulajdonképpen a második háztömb földszintje, az udvar és a terasz belső-külső terének harmonikus összeolvadása; a felső emeleten a női családtagok alvóhelye található. A telek hátsó végében sorakoznak a melléképületek: a konyha, a raktár, a mosdó, stb. 1954-ben az épületet államosították,⁴³ és a háború utáni lakóhelyek hiánya (illetve a szocialista táborban általánosan bevezetett „társbérleti” rendszer) miatt további négy családot költöztettek az épületbe. Ez a hagyományos kereskedelmi lakóház térhasználatának módját teljesen felborította. A földszinten az udvarokat beépítették; a középső bejárat és a nyitott fogadó tér keskeny oldalfolyosóvá alakult át; a hátsó, egy szintes konyhát és melléképületet lebontották, a helyére háromszintes lakóépületet építettek. A beépített 150m² alapterületű épület ezúttal már öt család számára, több mint húsz embernek biztosított lakóhelyet.

Az ötből négy esetben a korábbi lakók segítségével sikerült dokumentálni lakóhelyük 1998 előtti állapotát. Az építkezés igen gyorsan zajlott, az állam irányításával, a lakóknak nemigen volt beleszólásunk a terek kialakításába, még Bình úr – az eredeti tulajdonos – családjának sem. A beköltözést követően 1998-ig nem történt nagyobb beavatkozás, csak kisebb átalakítások, a megmaradt udvarrészek vagy erkélyek beépítése. Ennek két oka van. Egyrészt ugyan a családtagok létszáma megnőtt, de nem számottevően; másfelől a bővítésre már kevés szabad terület maradt. Ezzel együtt is a kisebb bővítésekkel valamelyest terület nyertek a családok, akik ugyan szűkösen, de elfértek egymás mellett.

42. A Hàng Bạc utca 84. épület 1999-ig Hanoi Óváros Igazgatási Osztályának egyik kihelyezett irodája volt.

43. Az 1954–1975 között végrehajtott észak-vietnami földreform (*Cải cách ruộng đất tại miền Bắc Việt Nam*) során a mezőgazdasági földeket államosították. A városokban, így Hanoi-ban is, a magántulajdonban lévő, de tulajdonjogi igazolással nem rendelkező épületeket tetszés szerint államosíthatták. Mivel Phan Dương Bình úr családja sem rendelkezett tulajdoni lappal, a lakóházakat köztulajdonnak nyilvánították.

Mint már említettem, a lakókat 1998-ban a Mã Mây utca 87-ből átköltöztették a **Hàng Bạc utca 84 számú épületbe** (I.22.). Az átköltözés a következőképpen történt. A régi épület szerkezetének megfelelően a lakások az új épületben is hasonló módon lettek kiosztva. Sőt, az új lakások mérete is nagyjából megegyezett a régi lakások már bővített területével. A beköltözést követő 2-3 év után meg is megkezdődött a lakások átalakítása: az előző épülettel szemben ugyanis itt még volt "szabad hely".

A Hàng Bạc utca 84 számú épületnek két fázisát sikerült rögzítenem, a beköltözés idejét (1998, a lakók elmesélése alapján) illetve a 2016-os állapotot (a saját felmérés).

1. lakás: a földszinten az utcafronti lakást galériásították, az utcafronton arany-ezüst ékszerüzletet nyitottak, a galéria pedig négy, majd hét személyes család számára nyújtott lakóhelyet.

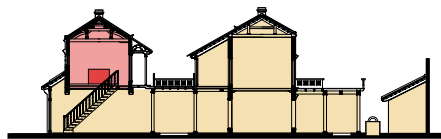
2. lakás: a hátsó lakásban jelenleg egy idős házaspár lakik, Lưu Ngọc Hòa és férje.⁴⁴ A lakóhelycsere idején öten laktak itt. A lakás adottságai miatt nem volt lehetőség a lakás bővítésére (elöl lépcsőház, hátul szomszéd épület van). A családalapítást követően a gyerekek kénytelenek voltak elköltözni a 40 négyzetméteres lakásból.

3. lakás: a Mã Mây-i lakóház eredeti tulajdonosa, Phan Dương Bình a második emeleti 3. lakásba költözött be. 2000-ben a meglévő erkélyt beépítették, főleg tárolásra használják, majd az utca felé egy 8 négyzetméteres erkéllyel bővítették a lakásukat. Jelenleg csak az idős házaspár lakik itt. Fiú gyermekük a családalapítás után, 2004-ben költözött.

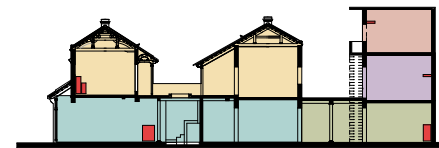
4. lakás: lakói az átköltözést követően eladták a lakásukat. Így az eredeti tulajdonosokkal nem volt módunk találkozni. A lakást Tạ Kim Liên asszony vette meg, aki az ötödik lakásban lakik. A lakást jelenleg egy házaspár bérlti tőle; ők öten lagnak a belső szobákban, a külső helyiségből egy ezüst ékszerüzletet alakítottak ki. Mivel a helyiséget csak bérlik, nincs lehetőségük a bővítésre.

5. lakás: Tạ Kim Liên asszony négy tagú családja a 3. emelet ötödik lakásába költözött. Az épületben ők végezték a legnagyobb átalakítást. 2000-ben a lakás erkélyét beépítették, majd – Binh úrhoz hasonlóan – egy újabb erkéllyel toldották meg. Egy évvel később egy teljes szinttel megnövelték a lakóhely területét. Az emeleten két hálószobát és egy nagy erkélyt alakítottak ki. 2006-ban a második háztömbben szintén felhúztak egy emeletet idősebb lányuk családja számára (6. lakás), de ez utóbbiak 2011-ben kiköltöztek. Ezt a lakást ma családi őstoltár-helyiségként használják, a hátsó szobában Liên asszony fiútestvére lakik, ideiglenesen.

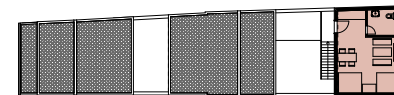
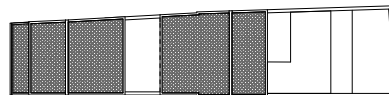
44. A kutatás során – a vietnami szokásoknak megfelelően – általában a családfő képviselte a családot és beszélgetett a "kutató(nő)val". A többi családtag csak néha szólt közbe vagy egészítette ki az információkat. Lưu Ngọc Hòa családja esetében szokatlan érdekesség volt, hogy csak a feleség mesélt, a férj helyeslően csak néha-néha bólogatott.

eredeti és jelenlegi visszaállított állapot

1998 - kiköltöztetés előtti állapot

I.22. Mã Mây utca 87. lakóház változása
 Forrás: A Hanoi Óváros Igazgatási Osztálytól kapott
 adatok alapján

I.22. Hàng Bạc utca 84. lakóház változása
 forrás: saját felmérés

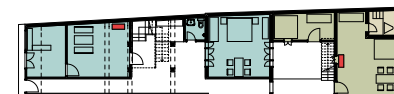
A lakások felosztása:

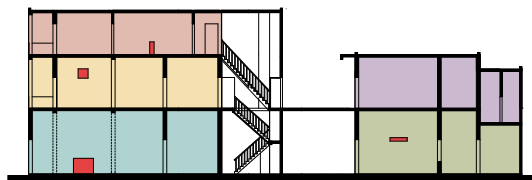
- 1. Quang Minh lakása és ékszer üzlete
- 2. Lưu Ngọc Hoa lakása
- 3. Phan Dương Bình lakása
- 4. a lakás volt lakója nem ismert
- 5.6. Tạ Kim Liên lakása
- családi-oltár
- beépített motor parkoló, közös használat

oltári helység pihenő erkély háló helység

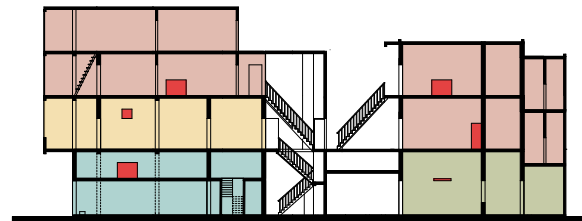

üzleti helység teázó terasz háló helység konyha
 mellék helység

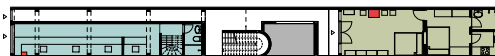
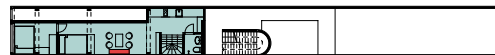
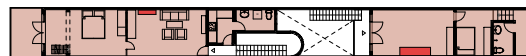
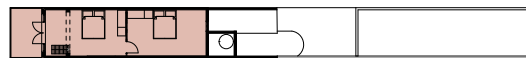
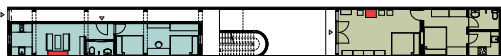
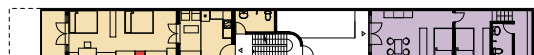
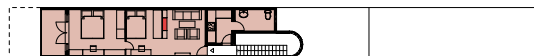

1998 - beköltözéskor

2017 - saját felmérési állapot

A lakások bővítése, átalakítása mellett a földszinti udvart – a lakóközösség megegyezését követően – motorkerékpárok tárolása céljából beépítették.

Lássuk, hogy a hagyományos térhasználati és téralakítási tényezők hogyan jelentkeztek mindezen változások/változtatások során! A Mã Mây utcai épület esetében ugyan inkább a lakók emlékezetére hagyatkozhatunk, de ha mégis összevetjük a Hàng Bạc utca 84 számú lakóházzal, akkor látni fogjuk, hogy ugyanazon lakók lakásai (tehát egy-egy lakás a két külön épületben) sok hasonlóságot mutat egymáshoz képest. A rajzok alapján mindkét épületben jól látszik, hogy minden egyes családnak megvan a maga saját őstoltára, ami a közös használatú térben helyezkedik el. Feltűnő továbbá, hogy jöllehet a két épület tájolása eltérő – a Mã Mây 87. tengelye kelet-nyugati, a Hàng Bạc 84-é pedig közel észak-déli irányú –, ugyanazon családok két lakását összehasonlítva az ötből négy esetben az oltár tájolásának iránya azonos. Mindez több tényezőre enged következtetni. Egyrészt mutatja, hogy a családi-oltár, mint az ősök iránti tiszteletadás szimbóluma és helye, városi környezetben is fontos szerepet játszik az időbeli változások ellenére is. Másfelől az oltár térbeli elhelyezése a hagyományos szokásokat követi. Tájolása, az oltárok irányának egyezése arról árulkodik, hogy a családfeje szerepe továbbra is fontos, hiszen az oltár iránya az ő horoszkópbeli jegyének függvénye.

Térjünk át most a **Hàng Bạc utca 47 számú óvárosi lakóház** tárgyalására (l.23.)! Az épület érdekessége, hogy jelenleg is az eredeti tulajdonos leszármazottai illetve a családba beházasodottak lakják. Több tanulmány és felmérés készült az épületről. Ezek segítségével illetve saját felméréseim alapján az épület eredeti állapotától kezdve máig az épület öt átalakulási fázisát sikerült rekonstruálnom. A folyamatos átalakításoknak több oka van. Egyrészt a családtagok száma megállás nélkül nőtt a beházasodás és az új jövevények érkezése révén. Volt, hogy majdnem százan laktak itt egy fedél alatt! Másfelől az épületet nem tartották megfelelően karban, így a faszervezet állapota idővel erősen megrongálódott, több helyen veszélyessé vált, helyenként beomlott. Mindez okot adott arra, hogy a szűkös lakóházat ott és akkor bővítsék, ahol és amikor szükség mutatkozott rá. A zárt lakófunkciók mellett egyúttal más funkciókra is szükség volt: több külső konyhát alakítottak ki, ami egyrészt a lakók mindennapi életét, másrészt a lakók által működtetett utcai éttermet szolgálja ki; motor- és biciklitároló.

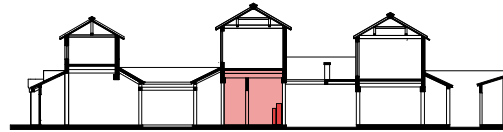
Az épület 19. századvégi megépítésétől egészen az 1960-es évekig nem történt sok változás az épületben: az utcafronti üzlethelyiség nyugati oldalát lezárták, ide vezették be a vízvezetékét,⁴⁵ ezen kívül a hátsó udvarban

45. Ma minden lakásban van vezetékes víz, ezt a helyiséget azonban továbbra is megtartották közös használatú mosogató helyiségként.

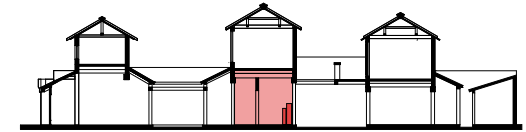
található konyhát és mellékhelyiséget alakították át komfortosabbá. A lakóépület 1960 és 1980 között ment át az első drasztikus változáson. Ekkor minden közbülső udvart beépítettek, csak egy keskeny átjáró folyosót hagytak meg. A hátsó háztömböt lebontották és a helyére egy kétszintes, több lakóhelyiségből álló épületet húztak fel. Innentől kezdve az épületet már nem használták összefüggő lakóterként, mint ahogy azt előtte hagyományosan tették. A tereket felszabdalták és külön használatú, teljes értékű kis lakásokká alakították, amelyek külön életet éltek egymástól. A 2016 és 2017 között végzett bejárások és felmérések alapján a megmaradt szabad helyeket szinte a teljes zsúfoltságig beépítették, ki-ki a saját céljaira. Az életveszélyes és egyre szűkösebb épületből kiköltözni azonban sokuk nem hajlandó: megszokták az óvárosi nyüzsgő életformát és az abból származó előnyöket; de ami annál is fontosabb, mindannyian ragaszkodnak a közös családi lakóhelyhez, ami erős rokonsági kötelékekre utal.

Amit szintén érdemes itt külön szemügyre venni, az a közös családi-oltár, már csak azért is, mert a lakók gyakorlatilag egy és ugyanazon ágazatból származnak. Az oltár eredetileg a második háztömb földszintjén volt elhelyezve, a vendégfogadó térben, egészen az 1990-es évek végéig. Aztán a földszinten történt fokozatos beépítések miatt az emeletre helyezték át, amikortól kezdve kizárólag az ősök tiszteletére szolgáló helyiségként funkcionált. Ez annyit jelent, hogy míg a családok lakóterei szeparálódtak és lakóik – egymástól szinte független – önálló életet éltek, az oltár közös maradt: a családi szertartásokat, a megemlékezéseket közösen tartották. Sajnálatos módon 2010-ben az oltár-szoba felgyulladt és teljesen kiégett (a tüzet időben sikerült megállítani, mielőtt átterjedt volna az épület többi részére). Ezt az épületrészt vallásos félelemből máig sem építették újjá. A tűzvészt követően mindegyik család egy-egy saját oltárt alakított ki magának a saját lakásában. Ezek az oltárok tulajdonképpen mind az őket összefűző közös nemzeti ősök oltárai, de egyúttal az egyes családok saját ágazatának is oltárai, ahol elhunytjaiknak külön-külön tiszteletet tudnak adni, ami a velük rokonságban álló többi személynek már nem feltétlenül a kötelessége.⁴⁶

46. A családi ősoltáron a családfőhöz viszonyítva öt generációra visszamenőleg adnak tisztelet név szerint, személyre szólóan. Az ennél régebbi halottakat együttesen, összevonva, 'ősnek' (*tổ tiên*) tekintik és ilyen minőségben tisztelik.

19. század elején

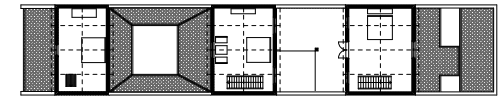
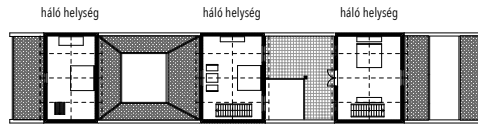
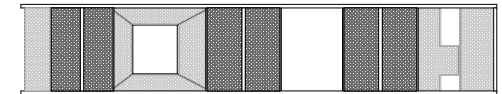
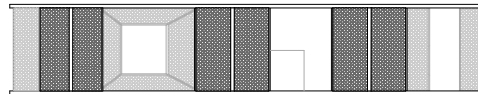
1954 előtti állapot

I.23. Hàng Bạc utca 47. lakóház
változása a 19.század és 2018 között

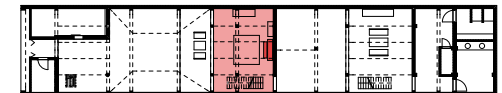
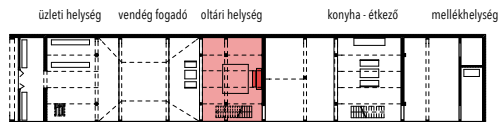
Forrás:

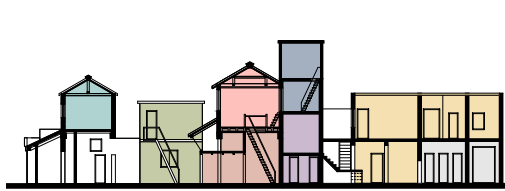
- 1.Hanoi Óváros Igazgatási Osztály,
- 2.Tổ Kiên PhD disszertáció: Tube Houses in Hanoi's old quarter, 2008
- 3.Saját felmérések 2016 - 2017 között.

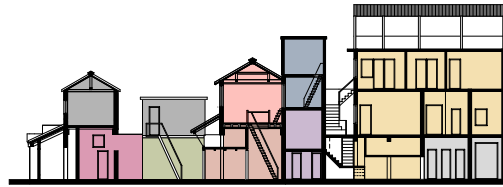
- A lakóház felosztása és bővítése kisebb lakásokra. Egy családhoz több épület rész is tartozhat. A bővítések folyamatosan mentek végbe, a szabad területeket lépcsőről lépésre építették be.

- családi-oltár
- motor parkoló
- üresen álló, veszélyesé vált épületrészek

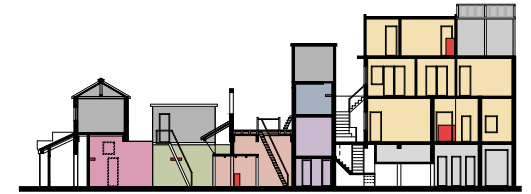

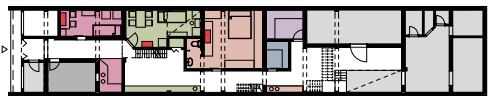
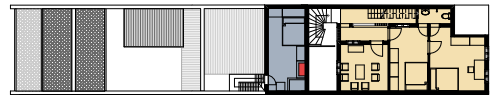
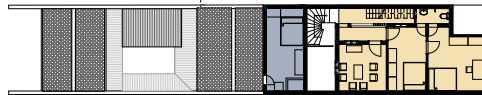
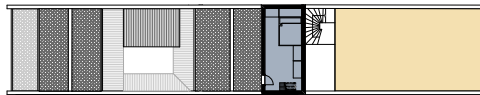
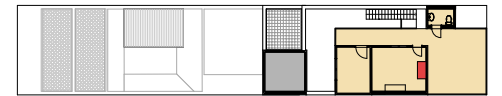
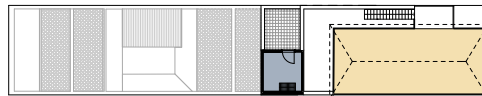
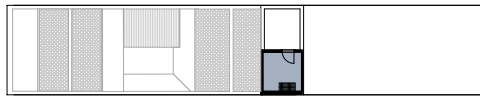
1954 - 1999

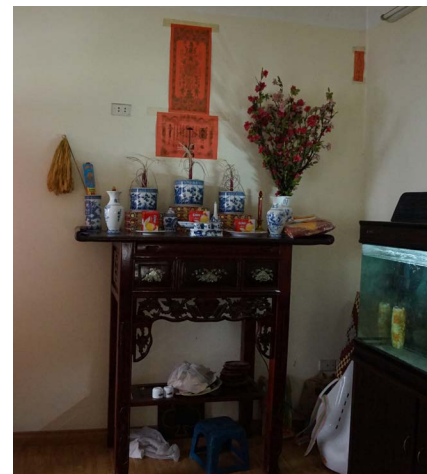
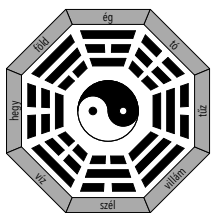

1999 - 2006

2016 - 2017

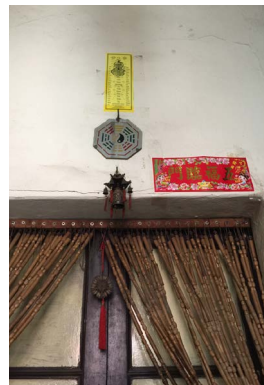

I.24. Báguá vagy Ba gua: Kínai eredetű, a Ji csing trigramjait magába foglaló, nyolcszögletű motívum, közepén a yin és a yang egyensúlyát jelző szimbólummal. A geomanciában a térbeli viszonyok előnyös tulajdonságait és jelentőségét mutatja.

I.25. Családi ősolttára: Mã Mây utca 87, Hàng Bạc utca 86, Hàng Bạc utca 47 lakóházakban.

I.26. Bajt úzó, elhárító amulettek a Hàng Bạc utca 86 ház lakás bejárati előtt.

Mint az esettanulmányokból láthattuk, az óvárosi lakóházakban a legszembetűnőbb térhasználati módok és változtatások megint csak az őstárok (I.25.) körül történnek illetve a generációk együttéléséből, a családi kapcsolatokból következnek. A családfők szerepe továbbra is fontos. A nagy rokonsági kapcsolatok fenntartására és nagycsaládi események rendezésére viszont már nincs lehetőség: 1. nincs elegendő hely a sok ember fogadására; 2. a rokonok a városban távol élnek, vagy még messzebb, a falvakban maradtak. A nagyobb események megrendezésére az emberek szüleiik ősi falujába utaznak haza. A többi téralakítási tényező a városban már csak kisebb mértékben játszanak szerepet. Az építőmesterek egyre jobban szerepüket veszítik, hiszen itt már építetők és építőmunkások dolgoznak. A férfi-női különbségtétel csak az épület használatának kezdeti állapotában figyelhető meg, a lakók számának növekedésével, a helyiségek bővítésével, a terek beépítésével és szeparálásával, de leginkább a világról, a társadalomról való felfogás megváltozásával párhuzamosan az eddig háttérbe szorított nők helyzete megváltozott. A lakóhelyiségek már funkció szerint osztódnak: a nagyszülők, a szülők, a gyerekek szobái, stb.

A város sűrű utcahálózatában az épületet szinte lehetetlen a szél és a víz járása alapján tájolni és elhelyezni. Az ebből adódó kedvezőtlen helyzetek kivédésére különböző apotropeikus 'bajt űző, elhárító' tárgyak, amulettek szolgálnak, amiket a lakók maguk, vagy egy geomancia mester segítségét igénybe véve helyeznek fel a lakások bejáratára. Ezek a következők: bágua-tükör (*gương bát quai*, I.24) vagy csak egy sima kerek illetve nyolcszögletű tükör; speciálisan erre a célra készített sárgás papíramulett, védő-óvó szólásokkal (*bùa trần trạch*); bármiféle szélcsengő. Ma ezeknek a tárgyaknak a kedvezőtlen szél- és vízjárás elhárításán túl más szerepük is van. A zsúfolt városi környezetben a lakások túl sűrűn állnak egymás mellett illetve egymással szemben, ami a vietiek felfogása szerint nem túl kedvező helyzet. Ezért az óvárosban az általam bejárt lakóházak mindegyikének a bejárata felett van legalább egy, de előfordul, hogy akár több ilyen amulett is (I.26.).

'utcai házak'

A hagyományos Hanoi óvárosi lakóházak vagy más néven a csőházak (tube-house) utódja az úgynevezett utcai házak (street house, ritkábban: neotube house). Az 1986 után széles körben elterjedt lakóház forma.

Az óvárosi csőházak és az utcai házak között több közös pontot fedezhetünk fel. A modern utcai házak szintén keskeny-hosszú telken épülnek (3-6 m x 15-40 m). Azonban az épület felépítése eltérő belső használati terek biztosít a lakók számára. Az óvárosi hagyományos lakóházakkal ellentétben itt a házak 3-5 szintes, egy tömbből álló épület, jó esetben három de inkább csak egy vagy két vég homlokzattal rendelkeznek. Az alsó szintek igen változatos kínálatú kereskedelmi funkciók találhatóak: vegyes boltok, zöldségesek, ruházati üzletek, éttermek, kávézók, irodák, stb. A kisebb ösvény szerű utcákra (*ngõ*) nyíló házak általában nem rendelkeznek szolgáltatási funkcióval. A lakóhelyiségek a felső szinteken, illetve az oltár a legtöbb esetben a legfelső szinten egy külön helyiségben található.

Az utcai lakóházak építésének folyamatával járó kötelezettségeket szigorúan betartják. Hiszen elmulasztásuk kedvezőtlen hatással vannak ház lakóira.

Szocialista lakótelepi lakások Hanoiiban

A szocialista lakótelepek 4-6 m²/főre eső lakóterületükkel, új technológiával épült több szintes épületeikkel, közbenső nagy, fásított udvaraikkal ideális lakókörnyezetnek ígérkeztek a háborús időszak után. A problémák azonban hamar felmerültek. A 24-32 m² lakások egyre kisebbnek bizonyultak, a közös használatú funkciók (konyha, mellékhelyiségek) kényelmetlenné váltak. Az épületek túlterheltek voltak, így az épület szerkezete és infrastruktúrája megrongálódott, elavult. A harmadik szakaszban épült telepek tervezési folyamatába már bevonták a helyi – vietnami – szakembereket. Így például a Giảng Võ lakótelep épületei a helyi klímának és adottságoknak megfelelően alakították ki, csakhogy a lakók hagyományos életmódból származó térhasználati igényeit és szokásait még nem vették figyelembe. A beköltözést követően a lakók szinte azonnal elkezdték átalakítani lakásaikat saját igényeiknek megfelelően.

Kutatásom során több hanoi lakótelepet jártam be (Kim Liên, Giảng Võ, Mai Dịch, Nguyễn Công Trứ, Thành Công), közülük a Giảng Võ lakótelepet (I.27.) tanulmányoztam részletesebben.⁴⁷ Érdekessége, hogy a terület 1972–1978 között a hanoi lakóépületek "teszt" terepeként működött, bel- és külföldi tervezők számára egyaránt. A területről közös felosztási terv született, amit mindvégig figyelembe vettek, jóllehet az eltérő időben és más és más tervezők által tervezett épületek némi eltérést mutatnak, ami az alaprajzban, a szerkezetben, az épületszintek számában és más hasonló tényezőkben nyilvánulhat meg.

Mint ahogy Trương Ngọc Lan vetette fel egyik előadásában,⁴⁸ a lakótelepi lakások változásának három fő oka lehet: a család bővülése, a használati tárgyak számának növekedése és a kereskedelem, a megélhetés biztosítása. A bejárt lakások vizsgálata alapján ez az állítás beigazolódt. A Giảng Võ lakótelepen a lakások bővítése mára már szinte alig folyik, a változtatások leginkább a kereskedelmi célokra használt lakóhelyek esetében figyelhetők meg. A felmérésekből a következőket jegyezhetjük meg általánosságban: a lakások szinte 100%-kát valamilyen módon átépítették vagy kibővítették (I.28. I.32.). Az újonnan nyert területek igen változatos célokra szolgálnak. Az elemzés szempontjából az épületek két részre oszthatók: földszinti és emeleti lakásokra.

47. A Giảng Võ lakótelep helyszíni bejárásainak három fő szakasza és fázisai: 1. 2016.07-08: lakótelep-bejárás, lakásfelmérés, interjúkészítés, egymagamban; 2. 2017. 02-03: lakótelep-bejárás, lakásfelmérés, interjúkészítés negyedéves hallgatókkal, az „Épület renoválásának tervezése” tantárgy keretében; saját csoportommal a B területet vizsgáltuk; 3. 2017-2018: lakótelep-bejárás, lakásfelmérés készítés az X5 tervezés stúdió, a Hanoi Építészeti Egyetem építészhallgatóival.

48. Trương Ngọc Lân előadása: "Lakótelepek a Boldogság és a Szenvetés Idejében". Hanoi, 2017.

I.28. Földszinti bővítés, D3 épület a Giảng Võ lakótelepen. Üdítő ital árusító (háttul), virág árus (elől)

I.27. D6 épület: elől és háttul, Giảng Võ lakótelep. (másik oldal)

Lakótelep/ Épület/Lakás	Bővített rész funkciója (m ²)						Eredeti ter. (m ²)	Össz ter. (m ²)
	Nappali	Háló szoba	Konyha Étkező	Fürdő WC	Erkély Terasz	Parkoló Raktár		
GV.B2.101	14,7	16,2	4	3		8	38	84,2
GV.B2.110	10,2	16,6		4		15,7	38	81,9
GV.B2.145	16,2	20,3		4		8,4	38	86,8
GV.B2.207		13		2,2	3,8	3,1	38	57
GV.B2.301		13,6		6,6		7,9	38	67,7
GV.B2.369		16,2		6		6	38	66,2
GV.B3.203	10,2	16,6		2		12,2	32	73
GV.B3.415		13,4		4			32	47,4
GV.C4.205		7,6	3,2		11,5		32	54,3
GV.D6.212		17,3	27,3		6,4		32	83
MD.B11.213		20	28	2,7			46	98
NCT.Dung*	24	56	24	28	44		24	200

* Dűng úr kérése, hogy ne hozzunk nyilvánosságra a lakásának pontos helyét

I.29. felmért KTT lakások bővítések adatai
(GV: Giảng Võ, MD: Mai Đình, NCT: Nguyễn Công Trứ)

I.30. Giảng Võ lakótelep, C5-405 lakás és a családi-
oltár. (másik oldal fent)

I.31. Giảng Võ lakótelep, B2 -145 lakás és bagua az
ajtó felett. (másik oldal lent)

49. Arra a kérdésre, hogy miért nem költöztek el
máshova, Dűng úr a következőképpen válaszolt: "Volt
több lakásunk Hanoi-ban, de megszoktuk itt. A gyerekek
mind itt nőttek fel, a környékre jártak iskolába. Minden
kézközben van, a piac, a városközpont."

A földszinti lakástoldások, élve a szilárd talaj nyújtotta előnyökkel, jóval túlnyúlnak az emeleti lakások toldásain. A földszinti lakásokat két fő célra használják: szolgáltatásra és lakásra. A Giảng Võ lakótelep fő utcája mentén az összes lakást étteremmé, kávézóvá, kisebb üzlethelyiséggé vagy egyéb szolgáltató-helyiséggé alakították át. A zártabb, belső utcákra néző lakások kereskedelmi potenciálja kisebb, így azoknak három lehetséges funkciója van: csak lakás vagy csak kereskedelmi szolgáltatás illetve a két funkció együtt (az utcafronti rész kereskedelmi, a másik rész lakás). A kereskedelmi célra átalakított és kibővített lakásokkal, mivel nem tartoznak a dolgozat fő témájához, a továbbiakban nem foglalkozom. A felmérési rajzok és elemzések az Esettanulmányok részben találhatóak.

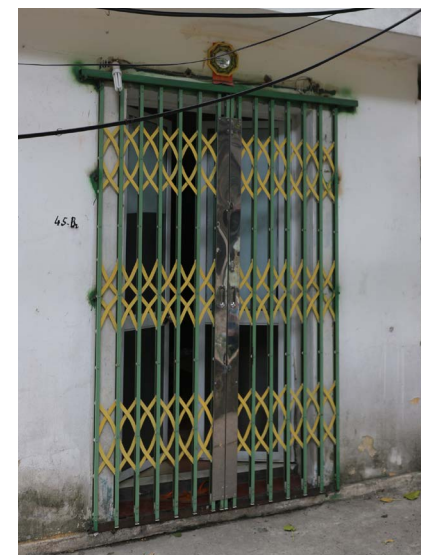
Az emeleti lakások bővítései a földszintiekhez képest jóval kisebb területet foglalnak el. Az első emeleti lakások, kihasználva a földszinti bővítéseket, ráépülnek az alattuk lévőkre, aminek köszönhetően a lakások alapterülete lényegesen megnövelhető. A felsőbb emeleteken a bővített részek önhordó szerkezetűek, általában helyben szerelt fém "ketrecek" (*chũng cốp*; a burkoló anyagok igen változatosak lehetnek: téglá, fém, üveg, műanyag). A kibővített részeket eltérő célokra használják (I.29, I.33.): kinek-kinek a szükségletétől függően lehet belőlük nappali, hálószoba, konyha, étkező, fürdőszoba, mellékhelyiség, erkély, tároló, stb. A felmérések alapján – a bővítés méretétől függetlenül – egy plusz hálókörlet mindig kialakításra kerül. Második helyen a fürdőszoba és a mellékhelyiség kialakítása áll, a többi funkció a bővítés összterületétől és a család szükségleteitől függően változik. A bővítések általában több lépésben történnek, újabb és újabb rátoldásokkal. A burkolóanyagok igen változatosak lehetnek: téglá, fém, üveg, műanyag.

Az új terület funkciói és a lakók lélekszáma is bizonyítja, hogy a lakások kis mérete ellenére is az együttélés igénye továbbra is megvan. Ez Dűng úr családja esetében illetve lakásának átalakításán tökéletesen lemérhető. Mivel lakásuk a legfelső szinten található, a bővítés nemcsak a homlokzat felől ment végbe, hanem lehetőségük nyílt a tetőre is újabb szintet felhúzni. Ily módon lakóterületük 24m²-ről körülbelül 200m²-re nőtt, amit több lépésben és több módon értek el: megvették a szomszédos lakást, saját erőből bővítették az emeletet, az állam engedélyével és közreműködésével bővítették a homlokzatot, stb. A lakás jelenleg három generáció, azaz 14 állandó és 4 ideiglenes lakó számára nyújt kényelmes otthont.⁴⁹

Hasonlóan az előző lakóhely-típusokhoz, a családi-oltár ez esetben is fontos szerepet játszik. A lakások kis mérete ellenére is minden lakásban van belőle egy-egy. Hely hiányában azonban a méretük sokkal kisebb és a formájuk is eltér a korábbiaktól, nem szekrényszerű, mint a falvakban, és nincs saját terük, mint az óvárosi kereskedelmi lakóházakban. Legtöbb esetben az oltár csak egy falra szerelt falapból áll, mint ahogy az a képen látható, a Giảng Võ lakótelep C5 épület 405 lakásában (l.30.). A lakótér bővítésével az oltár helye is megváltozik, a lehetőségek függvényében egyre nagyobb teret kap a család közös használatú terében. Ezt legjobban Quang lakása (Mai Dịch lakótelep, Hanoi) illusztrálja, ahol a szent hely eredetileg az egyik lakószobában kapott helyet. A lakás területének megduplázását követően az oltár a nappali szoba közepébe került. Ennek köszönhetően a bejárat KTT lakások közül itt érezhető át legjobban a spirituális hangulat, ami az ősök áldásának eredményeképp meghittséget, harmóniát teremt az emberek mindennapi életében.

A szocialista lakótelepi lakásokban az egyéb téralakítási és térhasználati befolyásoló tényezők már nem – vagy csak kis mértékben – játszanak közvetlenül szerepet. A tradicionális környezetben még gyakori különbségtétel férfi és női terek között itt már csak elvétve figyelhető meg. Két-három esetben figyeltem meg, hogy (a bővítés előtt) a család női tagjai a belső szobában aludtak, a külső helyiségben pedig a fiúk az apával.

Az építő mesterek itt már elhanyagolható szerepet játszanak, hiszen a lakók készen kapják az épületeket. Ami az apotropeikus-elhárító elemeket, amuletteket illeti, itt is megtalálható belőlük egy-egy darab minden lakás előtt (l.31). Mivel az egymással szemben álló lakások messze vannak egymástól, meglétükre a szél- és a vízjárás befolyásolásán túl nincs más lehetséges indok.

1983–1993 között Hanoiban egy egyszintes sorház-lakásban laktam a szüleimmel. Ez a típus még a lakótelepek első fázisában épült. Emlékeim szerint az oltárunk fa-asztallap típusú volt, a falra felszerelve, fejmagasság felett. 1993-ban Budapestre költöztünk, ahol több helyen is laktunk. Minden lakásban – a többi családtagot és ismerősöket is beleértve ebbe – hasonló oltárunk volt, illetve jelenlegi családi házunkban is ilyen van.

A falusi házak szekrényszerű oltáiról sokáig úgy véltem, hogy azok kizárólag a falusi házakra jellemzőek. Egészen a BME-DLA keretében végzett kutatásomig azt hittem, hogy a fa-asztallap oltárok a városi lakóházak általános (hagyományos) formái, nem sejtve, hogy igazából csak a hely hiánya miatt alakultak át ilyené.

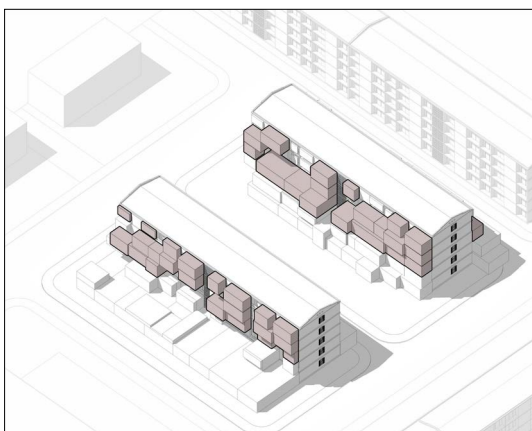
Giãng Vồ lakótelep C5-C6 eredeti állapota

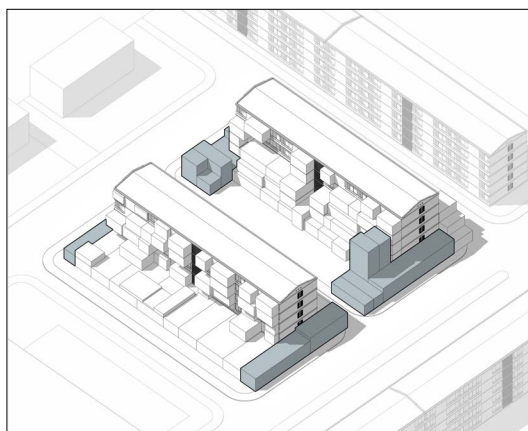
Bővítések a földszinteken

Első emelet bővítései a földszint tetejére ráépítve

Felsőbb emelet lakások konzolos kibővítések

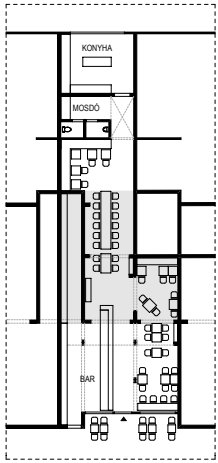
Az épületek melletti üres területek beépítései

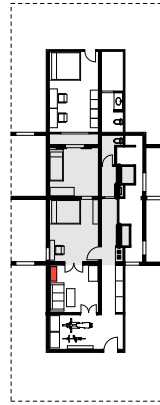
Giãng Vồ lakótelep C5-C6 épületek 2017 felmérési állapota

I.32. Giãng Vồ lakótelep bővítésének illusztrációja
Készítette: Phùng Cao Minh

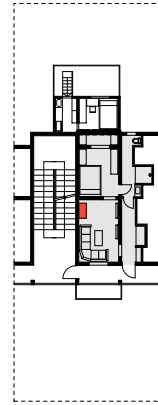
I.33. Felmért lakótelepi lakások alaprajza

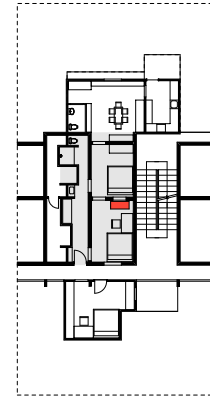
GV-D1-EMM's cafe Bővítés előtt: 48 m²
Bővítés után: 131 m²

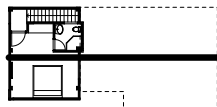
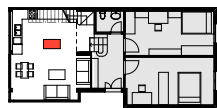
GV-B2 110 Bővítés előtt: 38 m²
Bővítés után: 82 m²

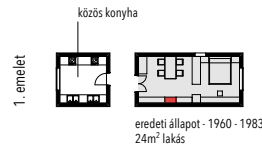
GV-D6_212 Bővítés előtt: 32 m²
Bővítés után: 54,8 m²

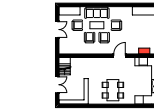
GV-B2-301 Bővítés előtt: 32 m²
Bővítés után: 90 m²

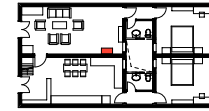
MD.B11.213 Bővítés előtt: 46 m²
Bővítés után: 98 m²

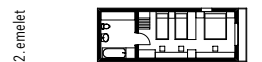
1. emelet eredeti állapot - 1960 - 1983
24m² lakás

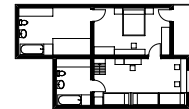
2. bővítés - 1993 + 24m²
megvették a szomszédos lakást

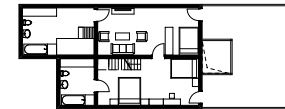
4. bővítés - 1997 + 42m²
az állam egységes bővítése

1. bővítés - 1985 + 32m²
+ egy szint ráépítése

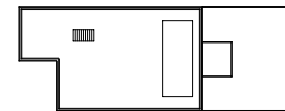

3. bővítés - 1994 + 44m²
megvették lakórész feletti ráépítés

6. bővítés - 2000 + 44m²
hátsó terasz kialakítása

3. emelet

7. bővítés - 2006 - tető beépítése:
terregetésre és növény ültetésre

NCT. Dűng úr lakása

3. tézis

FOLYAMATOS VÁLTOZÁS

A hanoi lakótereket az életmód és az életforma függvényében folyamatosan alakítják. A terek átalakulásának folyamatában a változások tisztán kiolvashatók.

A lakóházak átalakításának, bővítésének több oka van. Egy hanoi lakóházban több generáció él együtt, több nemzedéken keresztül. A házak időbeli-térbeli változásainak visszafejtése betekintést ad(hat) számunkra a családi élet változásának folyamatára, aminek révén az élők valódi szükségletei is felgombolyíthatók.

AZ ELTÉRŐ LAKÓHELYTÍPUSOK TÉRALAKÍTÁST ÉS TÉRHASZNÁLATOT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐI

Az előzőekben az eltérő típusú lakóhelyek tereinek felépítését és átalakulását mutattam be. Ebből már látható volt, hogy a lakóterek átalakításának okai között nagy szerepet játszanak a hagyományos életmódból következő téralakítási és térhasználati tényezők. Most közelítsük meg a kérdést a másik oldalról! Nézzük meg, hogy ezek hogyan és milyen módon jelennek meg egy-egy adott lakótípusban? A kérdés az, hogy városi környezetben a hagyományos életforma, a világegyetemről alkotott kép, a vallással és a hiedelmekkel együtt járó térhelyzetek milyen formában jelennek meg illetve hogy mindezek hogyan voltak kénytelenek átalakulni, alkalmazkodni az új térbeli helyzetekhez.

rokonsági társas/közösségi élet

A család, mint fogalom a vietnamiak számára sosem jelenti kizárólag a kiscsaládot; a szűkebb rokonságot is magába foglalja. A fontosabb családi eseményekre azonban még a szélesebb rokonságot és a közeli ismerősöket is illik meginvitálni. A falvakban ezt a célt szolgálja a falusi lakóházak központi nagy burkolt udvara. A városban ezt a térképzést a lehetőségek függvényében a mai napig megpróbálják megőrizni. Az események szellemi értéke ugyanolyan fontos ma is. De a megvalósítás formája a hely hiánya és az eltérő körülmények miatt már megváltozott. Az emberek a városi környezetben is találnak megoldást a problémára. Az óvárosi csőházak és az utcai házak esetében a lakóház földszinti utcafronti helyiségének használatán túl az eseményt kiterjesztik az utcára, elfoglalva annak egy részét, akadályozva a közlekedést. De ez láthatólag senkit sem zavar, senki sem teszi szóvá, a világ legtermészetesebb dolgának tűnik, hiszen a fontos események így működnek már évszázadok óta. A lakótelepeken ugyancsak az épületek közötti udvar egy részét kerítik el a vendégek fogadására. Az új építésű lakónegyedekben azonban ez már nehezen megvalósítható. Egyrészt ezekben az épületekben épületfelügyelők vannak, másrészt szigorú előírások szabályozzák a közterek használatát is, ami nem teszi lehetővé a terület alkalmi kisajátítását.

A szolgáltatások lépést tartottak a gazdaság gyors fejlődésével. A kényelmesebbnél kényelmesebb, nagyobbánál nagyobb, elegánsabbnál elegánsabb éttermek gombaként szaporodnak városban. A gyors iramú városi életben a több napos szertartások (esküvő, megemlékezések, temetési szertartások) már nehezen bonyolíthatók le. Sok család a kényelmesebb utat választja, és él a kínálat nyújtotta lehetőségekkel. Így egyre kevesebb esküvőt láthatunk a lakótelepeken vagy az utcákon.

a generációk együtt élése

A vietnami hierarchikus családi-társadalmi viszonyokról, a családról és a rokonság összetartó erejének fontosságáról már esett szó korábban. Az esettanulmányokból azt is láthattuk, hogy ennek jelentős hatása van az építészetre. A lakóterület sűrűsödése a falvak szerkezetének felépítését erősen befolyásolja az által, hogy a nagy telkeket egyre kisebb darabokra osztják fel az új családok számára. A házak egy-egy zárt lakóközösséget képeznek, egy-két külön bejárattal, a telkek összeérnek, egymásba nyílnak, átjárhatóak.

A családi kötelékek jelentősége a városi környezetben is megmaradt. Az óvárosi házakban a családtagok bővülésével az egyszintes csőházakat galériásították, majd két szintes épületekké növelték. Az eredetileg négy - öt fős családok számára épült csőházakban ma már akár négy-öt család is lakhat, 20-30 fővel. Ennek két oka is van. Először is, 1954 után az állam elvette a magántulajdonú házakat és „társbérlet” hozott létre bennük; számos családot költöztettek be, akik a háborúban elvesztették korábbi lakóhelyüket. Ez olyan alaphelyzetet kreált, ami önmagában is helyhiányhoz vezetett. Másodsor, a családok folyamatosan bővültek. Az óvárosban a helyszűkössége miatt – eltérően a falvaktól – nem volt lehetőség új lakóház építésére a szülők háza mellett, ugyanakkor a család sem akart egymástól eltávolodni. Így a szükségletek függvényében a lakóházakat bővítették tovább lépésről lépésre.

A Hanoiiban található lakótelepek mai „burjánzó” arculata is az együttélés következménye. A fémketrecek (*chuông cốp*) megszületésének azonban egyéb okai is vannak: mindenekelőtt a tárgyak felhalmozódása (háztartási gépek, használati tárgyak, a szórakozást szolgáló eszközök, stb.) illetve a lakóterek szolgáltatási célokra való átalakítása. Az új szükségleteknek és tégigényeknek a kis alapterületű régi lakások már nem tudtak megfelelni. A laza városi körülmények között, szabályozás és előírások hiányában, az emberek már a beköltözést követő pár év után megkezdték a lakások átalakításának és bővítésének megállíthatatlan folyamatát.

A lakónegyedekben a lakóhelyek bővítésére az előző három lakóhelytípushoz hasonló lehetőség nincs. Itt más megoldást kell keresni a generációk együttélési igényének kielégítésére. Két megoldással találkoztam (azok részéről, akik ezt anyagilag megtehetik): 1) nagyobb lakásba vagy családi házba költöznek; 2) két egymás mellett lévő lakást vesznek meg, az egyikbe a fiatalok, a másikba a szülők költöznek be. Ily módon, mindkét fél számára biztosított a magánszféra, és gondoskodni is tudnak egymásról.

férfi és nő viszonya a térhasználatban

A vietnami társas-családi kapcsolatokban a kor- és nem szerinti különbségtétel mindig is fontos szerepet játszott. Ez a falusi építészetben és Hanoi óvárosának lakóházaiban érzékelhető a legjobban. A falvakban szinte az élet minden területén megfigyelhető, hogy a fő házban a tér – mozgás, ülés és fekvés szempontjából – férfi és női (gyerek) terekre oszlik. A nagyobb családi eseményeken a teázás és a közös étkezések ülésrendje ugyancsak kor és nemek szerinti megoszlást mutat: idős férfiak, idős asszonyok, férfiak, nők, fiatal férfiak, fiatal nők, végül gyerekek, stb. Mindenki pontosan tudja, hol a helye.

Az óvárosban viszont – a lakók visszaemlékezése szerint – csak a kezdeti időszakra volt ez érvényes. Például Binh úr családja párhuzamosan két épületet használt: a Mã Mây utca 87-i és a Hàng Buồm utcai házat. Mindkettőben keleti gyógyszerüzletük volt. A két házat napközben azonos módon használták, estére azonban a Mã Mây utcai lakóházban a család férfi tagjai, a Hàng Buồm utcai házában pedig az anya és lánya tértek nyugovóra. Arra, hogy mi volt ennek az oka, biztonsági okok, vallásos hiedelmek vagy esetleg valami más ok, úgy válaszolt, hogy Ő maga sem tudja pontosan, de “a családon belül a mindennapi tevékenységeink mindig is külön zajlottak, külön étkeztünk, külön helyiségekben aludtunk”.

A szocialista lakótelepek lakásaiban a térhasználat már rugalmasabb. A lakók arról nyilatkoztak, hogy a beköltözés idején a nemek szerinti szétválás még fennállt. Nguyễn Thi Kim Dung (78 éves) a C4 blokk 205. lakosa 1978-ban, a lakótelep megépítését követően költözött be öt tagú családjával a 32 négyzetméteres lakásba. A lakás két egymásba nyíló helyiségből áll, az egyik a “nappali”, a másik a hálószoba. Mivel a lakás nagyon kicsi, napközben a két szobát egységes térként használta a család. A helyiségek több funkciót töltek be: a nappali egyben étkező, a belső szobában az ágy a gyerekek tanulóhelyeként is szolgált. Estére mind a két helyiség alvóhellyé alakult át. Dung asszony elmesélése szerint a belső szobában aludt ő a két kislányával, a nappaliban az apa a kisfiúval. A lakás kis mérete miatt a terek multifunkcionális használata érthető, mindkét helyiség alvásra való használata nem vet fel problémát. Azonban arra a kérdésre, hogy miért alszanak külön a nők (lányok) és a férfiak (fiúk), csak azt a választ kaptam, hogy “mert így szoktuk meg”. A telepen több lakásban jártam, minden esetben hasonló térhasználati felosztással találkoztam.

A felmérések (2016–2017) idejére a falvakban megfigyelhető egykori szigorú különbségtétel ugyan valamennyire fellazult, de nagyban-egészben őrzik még a hagyományos szokásokat. Az utóbbi két esetben viszont szinte alig játszik szerepet. Az új lakónegyedekbeli lakások a globálisan elterjedt lakásformák, az euro-

amerikai lakások mintájára épültek. A lakások funkcionálisan elkülönült, specializált helyiségekből állnak: nappali, konyha, étkező, hálószobák. Az egyterű lakóhelyek szeparált kis szobákká változtak át, lehetőség nyílt rá, hogy a családtagok külön szobával rendelkezzenek. Ezzel párhuzamosan a nemek közötti korábbi térhasználat megváltozott.

Mint azt már tudjuk, a családban az egyik legfontosabb személy a családfő. A család – de van, hogy az egész ágazat – összes tagjának a sorsa tőle függ. Tradicionális környezetben a hatalma az élet minden területére kiterjed, gazdasági és társadalmi tényezőkre is; a külvilág felé ő képviseli a családot, minden helyzetben az ő szava a döntő. Szerepe a lakóházak építésének folyamatában is fontos, elengedhetetlen: az épület méretezése, az építkezés fontosabb fázisai és a szertartások elvégzésének ideje és módja mind-mind az ő születési adatainak függvénye. A szerepe ma, új lakóház építése esetén – úgy a falvakban, mint a városban – a helyzet és a lehetőségek függvényében változóan fontos. Városban a többlakásos épületekben illetve a lakótelepeken a hagyományos szokások csak bizonyos részét tudják gyakorolni. Ilyen esetekben a problémát annyiban tudják áthidalni, hogy a lakás kiválasztása idején igyekeznek megtalálni a családfő horoszkópjának legmegfelelőbb lakást, természetesen a családi anyagi helyzetét figyelembe véve.

A családfő szerepével párhuzamosan, vele összehangolva veszik figyelembe a jin-jang és a szél- és vízjárás tényezőket. A városban a hely hiánya és más problémák miatt a hagyományos térelrendezési gyakorlatok nem követhetőek, így újabb megoldások szükségesek. A városban a leggyakrabban felmerülő problémák a következők: az épület útkereszteződésben van; az út és a ház tengelye egybeesik; a szemben lévő ház túl közel van; a lakóházzal szemben keskeny vagy hegyes épület van. Ez mind negatív hatással lehet a lakókra. Emlékezzünk, hogy a falvakban a kedvező szél- és vízjárás figyelembevételével tűzték ki a lakóépület helyét, illetve ha a falu túl sűrűn lakottá, zsúfolttá vált, akkor egy nagy kődarabot helyeztek el vagy díszfalat emeltek a fő ház előtt az udvarban.

Városban az adott problémát úgy oldják meg, hogy a családfő horoszkópjának megfelelően speciális elhárító-védő elemet, amulettet helyeznek az épület bejárata elé vagy fölé abban a reményben, hogy az visszatükrözi illetve elhárítja a kedvezőtlen széljárást és a rosszindulatú hatásokat. A tárgyat maguk a lakók is feltehetik, "súlyosabb" esetben elhívhatnak egy geomancia [feng shui] szakembert vagy sámánt is, aki

családfő szerepe az házépítésben

a szél- és vízjárás illetve a jin-jang figyelembe vétele

bonyolult szertartást követően a szellemek segítségével helyezi el a tárgyat a család védelmére. Ha nyitott szemmel járunk Hanoi-ban, láthatjuk, hogy szinte minden lakóházon van valamiféle amulett. Függetlenül attól, hogy óvárosi lakóházzal vagy új típusú utcai csőházzal, kertes családi házzal, szocialista lakótelepi lakással vagy több emeletes társasházzal van-e szó, a bejárat felett mindegyik esetben láthatunk óvó-védő amuletteket, amelyeket a biztonság kedvéért sokszor akkor is feltesznek, ha nem igazán szükségesek.

A jin-jang korábban ismertetett figyelembe vétele városi környezetben csak az óvárosi lakóházak korai fázisában volt jelen. A társas lakóépületeknél már nem játszik közvetlenül szerepet. Érdekességképpen azonban itt kell megemlítenem, hogy a több (két-öt) emeletes, keskeny utcai lakóházakban a családi-oltár általában a legfelső szinten, külön helyiségben található, és általában az utcafronti oldalon. Ez az elhelyezés megfelel a jin-jang szemléletnek, ami a hagyományos építészetre jellemző volt. Ennek értelmében a lakóház mennyezete a mennyországot, az épület a földi életet, az épület alatti rész pedig az alvilágot képviseli.

a családi őstár

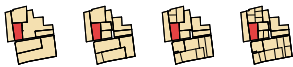
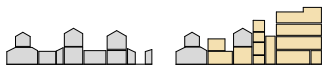

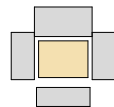
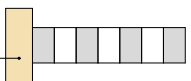
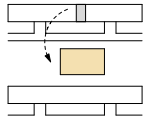
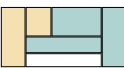

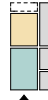

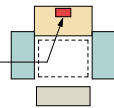

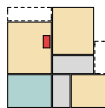
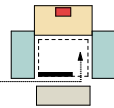
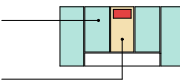
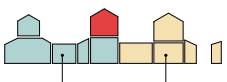

Az ősök iránti tiszteletadás és a rájuk való emlékezés az idegen kulturális és politikai szemléletmódok hatására, a vallásgyakorlás tiltása ellenére sem vesztett a súlyából az idők során. A lakóhely típusától, méretétől, korától függetlenül, az oltár mindig jelen van, a lakóház legfontosabb, legszentebb részét képezi. A hagyományos építészetben, mint láttuk, az oltár helye a főház középső részében (*gian*) sohasem kérdőjeleződött meg. Az oltár a család gazdasági helyzetétől függően különbözőképpen van feldíszítve és felszerelve, de mindig kitüntetett figyelmet és tiszteletet kap. A vizsgált három falusi lakóépület is ezt bizonyítja. Újjáépítés vagy egyszerű átalakítás esetén is az első kérdés mindig az oltár sorsa. Phạm Văn Tiển lakóháza sok változáson ment keresztül, de a mai napig megtartották a családi őstár helyét, a hagyományt követve az újjá épült fő ház középső részében. Đặng Văn Đổ és Lê Văn Thái házai is több fázison mentek át. Az első átalakítás során az oltár mindkét esetben a ház főépületében maradt. Sőt Lê Văn Thái családja ki is költözött a fő házból és az épületet kizárólag vallási-szertartási célokra használták. A második fázisban mindkét ágazat új oltári épületet épített a saját telkén belül. Mindez jól mutatja, hogy az oltár fontossága nem hogy csökkent volna, hanem inkább még nőtt is, amit a jobb életszínvonalnak köszönhetően reprezentatív építészeti ruhába tudnak öltöztetni.

Hanoi-ban az őstár mit sem veszített szellemi értékéből. A városi lakókörnyezetet azonban számos, a hagyománytól eltérő térbeli helyzetet eredményez, aminek következtében elhelyezésükkor több szabályt is figyelembe kell venni. Íme, néhány a legfontosabbak közül! Ha az oltár és a konyhai tűzhely egy térben

van (ami amúgy is kerülendő), nem nézhetnek egymással szembe. A többszintes lakóházban a fürdőszoba, a mellékhelyiség nem kerülhet az oltár mellé vagy fölé-alá. Hálószoba sem ajánlatos az oltár feletti helyiségben. Ha megoldható, akkor az oltárszobát az épület bejárati oldalára kell helyezni (utcai lakóházak esetében). És természetesen az oltárt, legyen szó külön szobáról vagy oltárszekrényről, asztalkáról, mindig a családfő horoszkópjegyének kedvező irányban kell elhelyezni. A fentiek mind térbeli kikötések, amelyek részben befolyásolják az oltárok formáját is. Másrészt közvetve hatással vannak a lakóterek kialakítására, berendezésére is, hisz bármiféle további térhasználat az oltárok függvénye.

Lássuk, hogy az oltárok formája hogyan igazodott az eltérő lakóhelytípusokhoz! Az óvárosi csőházakban a családi-oltár az épületek hossz tengely szerinti az első épület második emeletén, vagy a második tömb egyik emeletén volt elhelyezve. Az oltár egy nagy szekrény (*tủ thờ*), ami vagy egy saját helyiségben, vagy a vendégfogadó résszel egy térben volt elhelyezve. Ez mindaddig így volt, amíg az épületet kisebb részekre nem osztották. Ekkor a lakások külön-külön családi-oltárt kaptak. Ez utóbbiak formai megoldásai hasonlóak a lakótelepi lakásokéhoz. A leggyakoribb forma egy fa asztallap (*bàn thờ*), amit a rendelkezésre álló kis terület miatt a falra szerelnek fel, fejmagasságban. Az új építésű lakásokban a nagyobb alapterületnek köszönhetően az oltárok mérete és formája már szabadabban választható meg. Az esettanulmányokból jól látszik, hogy az oltár mindhárom esetben a közös használatú helyiségben volt található. Ezzel a fent említett kikötések egy részét teljesíteni tudták.

Mindezek alapján leszögezhetjük, hogy a családi ősoltár a vietiek mindennapi életében alapvető térformáló tényező, a spirituális élet nélkülözhetetlen része, a lakóterek elmaradhatatlan eleme. Elhelyez(ke)désük a lakáson belül meghatározóan fontos: lehetőség szerint a lakás legfontosabb, legelőkelőbb helyén kell állniuk. Az elhelyezés módjára és formájára viszont már nincsenek kötött vagy írott szabályok, inkább csak javaslatok, amelyek betartása ki-ki választására van bízva; ez a család anyagi lehetőségeitől, a családi szokásoktól is függ. Az általános, szinte magától értetődő szabályokat mindenki megtartja, és ezeket komolyan veszik, hiszen tőlük függhet a család jóléte vagy prosperálása. A vizsgált esettanulmányok és saját tapasztalataim alapján azonban nyilvánvaló, hogy az oltároknak nincs kötött formája és kinézete. Lehetnek kicsik vagy nagyok, szekrényes vagy asztallapos megoldásúak, saját tervezésűek vagy "előre gyártottak", állhatnak önmagukban vagy kiegészítő bútorokkal, lehetnek falra szereltek. Egyedül az fontos, hogy legyen a házban.

	<p>hagyományos népi építézet</p> <p>a családi telket felosztják az új lakóház építésére</p>	<p>óváros hagyományos építészete</p> <p>a csóházat ráépítéssel bővítik, az új lakóhely kialakítására</p>	<p>szociális lakótelepi lakások</p> <p>lakótelepek a homlokzat bővítik</p>	<p>lakóegyed lakások</p> <p>a család bővüléssel új nagyobb lakásba költöznek vagy két egymás melletti kis méretű lakást vesznek meg</p>
<p>generációk együtt élése</p>	<p>rokonági szociális élet</p> <p>nagy központi udvar szolgálja nagy létszámú vendégek fogadására</p> 	<p>utca elfoglalás</p> 	<p>az épületek közti területet használják</p> 	<p>a nagyobb események lebonyolítására a családnak helyet kell bérelni</p>
<p>családfő szerepe</p>	<p>a családfő kezében van a család sorsa, tőle függ minden családtag, a születés évének számaiból számolják ki a lakás építés fontos lépéseinek idejét és a főépület méreteit</p>		<p>továbbra is fontos a családfő szerepe, a születés évének számaiból számolják ki a lakás megvásárlását, beköltözés idejét</p>	
<p>férfi - nő viszonya</p>	<p>"nők tere" "férfiak tere"</p> <p>férfiak és nők eltérő tereket használnak</p>	<p>"férfiak tere" "nők tere"</p> <p>férfiak és nők eltérő tereket használnak</p>	<p>a lakás tereit együtt használják, csak éjszakára vélik külön az alvóhely használat</p> 	<p>a lakás funkcionális tereké váltak, közös és egyéni saját használatú szobákkal</p>
<p>"bàn thờ" családi-oltár</p>	<p>családi-oltár a főház középső részében helyezkedik el</p> 	<p>a családi-oltár a második blokkban, külön helységben található</p> 	<p>családi oltár a nappali szobában, a falra szerelve</p> 	<p>a családi-oltár a közös használatú térben</p>
<p>"khi" szél-víz</p>	<p>az épületeket és a bejáratot úgy helyezték, hogy a kedvezőtlen szél-víz áramlatokat kerülte</p> 	<p>a kedvezőtlen szél, víz és szellemek járásának kivédésére a városi környezetben a vietnami emberek sokféle megoldást eszeltek ki: elhárító tárgyakat helyeznek el az áramlások eltéréseire, tükröt vagy ba-gua-t tesznek a főbejárat fölé azok visszatükröződésére</p>		
<p>"âm-dương" jin-jang</p>	<p>jin terek: befelé irányuló, jang terek: kívül felő nyíló,</p> 	<p>jin terek jang terek</p> 	 <p>a modern lakóhelyek esetében a jin-jang felfogás a hagyományos módon átalakult, ma a közös használatú és magán tereknek tekintjük</p>	
<p>építő mesterek</p>	<p>kedvesen kell bánni az építő mesterekkel a kedvezőtlen kívánságaik elkerülése érdekében</p>		<p>a lakók kész, megépített lakást kapnak az építőmesterek szerepe a társas házak és lakóegyedek esetében nincs jelen</p>	

4. tézis

ALKALMAZKODÁS

A lakóterek kialakítását és használatát hagyományosan befolyásoló tényezők rugalmasak: városi környezetben átalakulnak vagy újra értelmeződnek.

A negyedik tézis a kutatás egyik legérdekesebb és talán legnagyobb meglepetéssel járó következtetése: a sok kötelezettség, az íratlan szabályok, a számos megkötés ellenére is, ami a térkialakítást és térhasználatot a hagyományos életforma következményeként befolyásolja, semmi sem fix és kőbe vésett, mint ahogy azt elsőre gondolnánk.

A változásokhoz az általam felsorolt nyolc tényező vagy szempont már a falvakban is képes volt alkalmazkodni; városi környezetben az új helyzethez, új életformához még inkább illeszkedő formát/formákat öltöttek magukra. Egyedüli céljuk ugyanis – természetes módon – az "életben maradás", azaz a hagyomány fenntartása a modern városi környezetben vagy – még inkább – annak ellenére.

ÖSSZEFOGLALÁS 2.

2006-ban – hosszú idő után – építészhallgatóként látogattam haza Hanoi-ba. A látvány, ami akkor fogadott, számos kérdést vetett fel bennem a vietnai térhasználatának módjaival, szokásaival kapcsolatban.

Disszertációm első részében a vietnai lakóterek kialakításának és használatának módjaival foglalkoztam. A hagyományos életforma és gondolkodás alapján nyolc téralakítási és térhasználati tényezőt fogalmaztam meg. Ezeket három lakótípusra vetítve vizsgáltam végig Hanoi-ban, összehasonlítva egymással az eltérő lakóház típusokat, majd külön-külön minden egyes típus időbeli, térbeli és használatbeli változását analizáltam.

A kutatás alapján leszögezhető, hogy a tradicionális elemek a lüktető városi életforma ellenére is fontos szerepet játszanak az emberek életében. Az eltérő életmód és a városi környezet következtében azonban megjelenési formájuk, szerepük megváltozott, átalakult, sőt vannak, amelyek jelentőségüket veszítették (l.33.).

A térbeli és spirituális (elméleti) csoportokba sorolható nyolc tényező a következő formában alakult át. Az első csoporttal kezdve, a generációk együttélése és a családi ősoltár a városi lakóházakban is megtartotta fontos szerepét, jóllehet a formája mindkettőnek átalakulhat. A rokonsági, illetve a szél- és vízjárési tényezők ugyan fontosak, de a hozzájuk kapcsolódó térbeli kikötések az eltérő helyi adottságok miatt nehezen vagy egyáltalán nem elégíthetők ki, ami új, helyettesítő megoldásokat hozott létre. A hagyományos férfi és női különbségtétel a térhasználat során a városi lakóházakban mára jelentőségét veszítette. A mentálisan fontos szerepet játszó építőmesterek illetve a jin-jang figyelembe vétele leginkább saját lakóház építése során merül fel szempontként, hiszen a társas lakóházakban – mivel nem kötődnek személyekhez – nem érinti közvetlenül a lakókat. A családfő szerepe talán az egyik legérdekesebb tényező. A fontossága minden területen átüt, a tér kialakítását a szellemi értékekkel kapcsolja össze. Városi helyzetben minden kikötésnek megpróbálnak eleget tenni.

A dolgozatban a nyolc tényezőt külön-külön elemeztem. A valóságban azonban ezek összekapcsolódnak egymással és együttesen befolyásolják a lakóterek kialakítását és használatát. A hagyományos vietnai életforma elemei a városi lakóépületek eltérő típusai, az időbeli-térbeli rétegek közötti különbségek ellenére is lépten-nyomon felfedezhetők a lakóterekben. A folyamat kettős: egyrészt a lakóterek alakulnak át, hogy a hagyományos igényeknek eleget tudjanak tenni. Másrészt maguk az elemek is rákényszerülnek a változásra és az új helyzetekhez való alkalmazkodásra. A lényeg a hagyományos életformából eredő szokások fenntartása a városi lakókörnyezet ellenére.

ESETTANULMÁNYOK		CSALÁDI KAPCSOLATOK				SPIRITUÁLIS KAPCSOLATOK			
		generációk együttélése	rokonági szociális élet	családfő szerepe	férfi és nő viszonya	"bàn thờ" családi oltár	"khí" szél és víz járás	építő mesterek	jin-jang
VÖRÖS FOLYÓ DELTA LAKÓHÁZAK	Đặng Văn Đò	●	●	●	●	●	●	●	●
	Lê Văn Thái		●	●	●	●	●	●	●
	Phạm Văn Tiến	●	●	●	●	●	●	●	●
HANOI ÓVÁRO-SI LAKÓHÁZAK	Mã Mây utca 87	●		●	●	●	●	●	●
	Hàng Bạc utca 84	●	●	○		●	●	○	○
	Hàng Bạc utca 47	●	●	○	●	●	●	●	●
HANOI SZOCIALISTA LAKÓTELEPI LAKÁSOK	GV.B2.101	●		○		●	●	○	○
	GV.B2.110	●	●	○	●	●	●	○	○
	GV.B2.145	●		○		●	●	○	○
	GV.B2.207			○		●	●	○	○
	GV.B2.301	●		○	●	●	●	○	○
	GV.B2.369			○		●	●	○	○
	GV.B3.203	●	●	○		●	●	○	○
	GV.B3.415			○	●	●	●	○	○
	GV.C4.205		●	○		●	●	○	○
	GV.D2.1123			○		●	●	○	○
	GV.D6.212	●		○		●	●	○	○
	MD.B11.213	●	●	○		●	●	○	○
	NCT.Dung	●	●	○		●	●	○	○
	SAJÁT PROJECT	Nguyễn Thái Bình	●	●	●		●	●	○
Lê Văn Hiêu		●	●	●		●	●	●	●

I.33. A térkialakítást és használat befolyásoló tényezők szerepe a vizsgált lakóépületek esetében:

- használati igény és térbeli hatása van a változás ellenére
- használati igény van, de térbeli formája megváltozott
- fontos, de csak szellemi értékében
- közvetetten van ráhatással

GV Giàng Vồ lakótelep, Hanoi
 MD Mai Dịch lakótelep, Hanoi
 NCT Nguyễn Công Trứ lakótelep, Hanoi

II. RÉSZ

A KÖZÖSSÉGI TEREK VÁLTOZÁSA A VÖRÖS-FOLYÓ DELTÁJÁNAK FALVAITÓL HANOIIG

A közösség jelentősége és fontossága

Az ember társas lény! Ezt sokan és sokféleképpen megfogalmazták. Elliot Aronson szerint "Az emberek egyik leghatalmasabb szükséglete az, hogy tartozzanak valahová".⁵⁰ Arisztotelész egyszerűen azt mondta: "az ember természeténél fogva társas élőlény".

Ennek értelmében a lakóépületekhez szorosan hozzátartozik a lakókörnyezet és az abból létrejövő közösség. Ez utóbbi kialakulása, működése és összetartó ereje azonban eltérő lehet. A csoportos vagy közösségi élet maradó nyomokat hagy az emberek által használt környezeten. A lakóhelyek vizsgálata során ezért fontos szempont a lakóhelyhez kötődő közösségi élet tanulmányozása. Nemcsak a lakóházak, hanem a lakóközösség életét szolgáló egyéb építmények és terek, illetve használatuk módja és jelentősége is tükrözi egy-egy ember csoport életformáját, gondolkodását. Amos Rapoport szerint a „primitív” és „vernakuláris” építészetben az egyén személyes hatása a környezetre kisebb, mint a mi kultúránkban, sokkal inkább a csoport, a közösség értékei és gondolkodása a meghatározó.⁵¹ Vietnamban a falvak szoros, zárt, önálló törvénnyel rendelkező autonóm közösségek. A kutatás során arra voltam kíváncsi, hogy a lakóhelyekhez kötődő közösségek városi szituációban milyen formában vannak jelen, illetve hogy a hagyományos közösségi forma elemei megtalálhatóak-e.

Ferdinand Tönnies háromféle közösséget különböztetett meg: lakóhelyi-, etnikai- és vallási közösséget.⁵² Szécsényi István a közösségeket két csoportba sorolja: természetes és mesterséges közösségek. Természetes közösségnek nevezi azokat, amelynek "bárki tagja lehet az élete folyamán", mint a család, az iskola, a munkahelyi közösségek. Mesterséges közösségeknek nevezi a civil-társadalmi közösségeket, ahova az egyén saját döntése alapján lép be.⁵³

A fenti két besorolás alapján dolgozatomban elsősorban a természetes lakóhelyi közösségeket tárgyaltam. A falvakban családi és faluközösségekről, az óvárosban pedig egy-egy utca vagy kisebb városrész által létrehozott közösségekről van szó. A közösségek mindkét esetben zártak: belső indító és összetartó erejük van, saját szabályokkal, szokásokkal. A szocialista lakótelepek állami befektetés révén épültek, külföldi modellek alkalmazásával. A céljuk az volt, hogy kollektív lakóközösséget alakítsanak ki úgy a lakóépületek (szintenként), mint a lakókörnyezet tágabb körén (udvarok, kertek az épületek között, középületek) belül. Az új lakónegyedek esetében a lakóhelyi közösségek lazák, a közös értékek nincsenek pontosan definiálva illetve nem egy konkrét, állandó csoport számára vannak kialakítva. Disszertációmban a közösségi terek, építmények vizsgálata az adott lakóhelyi közösségek által használt környezetre, terekre szorítkozik.

50. Elliot Aronson (1932-): A társas lény. Akadémiai Kiadó Zrt., 2008

51. Amos Rapoport (1929-): House form and culture; Foundations of Cultural Geography, 1969.

52. Ferdinand Tönnies (1855-1936): Közösség és társadalom; Gondolat Könyvkiadó, 1983. Eredetileg németül, 1887-ben jelent meg, az óta számos nyelvre lefordították.

53. Szécsényi István: A közösség szerepe az egyén szocializációjában.

A Vörös-folyó deltájabeli falvak felépítése és közösségi élete

“A deltavidék falvai és lakóházai nehezen észrevehetőek.

A falu a bambuszkerítés mögött vagy a magas lombkoronájú fák alatt rejtőzködik”

Gourou Pierre, 1936

A Vörös-folyó deltájabeli⁵⁴ falvak felépítését befolyásoló tényezők közül két elemet kell kiemelnünk:⁵⁵ a falu lakóinak szoros összetartozását illetve a családi kapcsolatok fontosságát. A faluban található lakóházak e két szempont szerint szerveződnek egységbe. Az együttélésnek két fő oka van: a közös védelmi rendszer illetve a hagyományos földművelési mód, azaz a rizstermesztés, amit a közösség együttműködése révén, közös erőfeszítéssel végeznek. Nguyễn Tõ Lãng szerint “ha nincsenek közösségi cselekvések, együttműködés, akkor nincs fejlődés sem”.⁵⁶

A faluszerkezet a családi kapcsolatokon alapszik. Szerkezete és társadalmi szervezete több rétegű. A család tagjai, a közeli rokonok a családi oltár körül telepednek le, szoros egységet képezve.

A Vörös-folyó deltájának faluközösségei kisebb lakóközösségekből tevődnek össze. Egy család vagy ágazat egy kis közösséget (*xóm*) képez, négy-öt kis közösség egy nagyobb közösséget, *thôn*-t ad ki, a falvak pedig több *thôn*-ból állnak össze.

A falunak több középülete illetve közös tere van: a *đình* - közösségi ház, a *chùa* - buddhista pagoda, a *đền* vagy *miếu*⁵⁷ – szentként tisztelt történelmi személyiségek emléktemplomai, valamint a piac (II.01). A *đình* a falu szíve-lelke, a közösség összetartozásának szimbóluma, a faluközösség közös tevékenységeinek és ünnepeinek a színhelye. Egyszerre több funkciót tölt be: társadalmi-politikai-közigazgatási (falugyűlések, törvényhozás, régebben a falu védelmének megszervezése) és vallási-kulturális (a falu védőszentjének tisztelete, aratóünnepek) események helyszíne. A fontosabb eseményekre a *đình*-hez tartozó burkolt udvaron kerül sor, ami kellően nagy, hogy a falu minden lakója elférjen rajta; a falu közös rendezvényein mindenki részt vehet. Emellett az épületkomplexumnak két elengedhetetlen eleme van: a falu kútja (*giếng nước*), mint az élet forrása, a sárkány szeme; és a banyan-fa (*cây đa*), a falu és a faluközösség hosszú életének a szimbóluma.

II.01. Vörös-folyó delta hagyományos falu model

Forrás: Đặng Đức Quang

1. közösségi ház	5. négy kapu
2. banyafa	6. bozotos kerítés
3. falukút	7. rizs föld
4. piac	8. falu temető

54. A Vörös-folyó deltavidéke a vietnami nép bölcsője. Mivel a vietek innen rajzottak ki az elmúlt egy évezredben, a mai Vietnam egész területét benépesítve, e vidék építészetről is feltételezik, hogy mintaként vagy kiinduló pontként szolgált a népi építkezés számára mindenütt, befolyásolva egyben az itt élő nemzetiségek kultúráját is.

55. A falvak szerkezeti felépítését, az utcák, a közösségi épületek, a falukút, stb. helyének kijelölését más tényezők is befolyásolják, például a szél- és a vízjárás.

56. Nguyễn Tõ Lãng, 2000.

57. Vietnamban a spirituális élethez kapcsolódóan három fő épületípust különböztetnek meg. A magyar nyelvben nincs pontos megfelelő elnevezésük, az egyszerűség kedvéért a dolgozatban vietnami megnevezésüket fogom használni: 1. *đình* - közösségi ház, 2. *chùa* - pagoda, 3. *đền* és *miếu* - templom.

Thang Long, a sárkány város közösségei

“Egy utcában csak egy féle terméket árúsítottak, egy utcába csak egy vagy esetleg két faluból származottak jöhettek kereskedni, csak ők nyithatnak boltot a területen.”

Samuel Baron így írt Hanoi utcáiról a 17. században

Thăng Long (Hanoi neve a 11–18. században), azaz a mai óváros területe már a 10. századtól kezdve kereskedelmi központ volt. A piacokat, ahova a környező vidékről hordták fel áruikat az iparosok a falvakból, kezdetben hetente két-három alkalommal tartották. Megtelepedni csak a 14–15. században kezdtek itt az emberek, a város mai szerkezete ebben az időben alakult ki. Egy-egy városrészben (*phường*) az egy faluból érkező emberek telepedtek le; az ideiglenes bódék lassan üzletké, majd csőházakká alakultak. Az ide költözött emberek – magukkal hozva falujuk szokásait, törvényeit és életmódját – szoros kapcsolatot tartottak kibocsájtó falujukkal (II.02).

A kereskedelem növekedésével párhuzamosan egy-egy *phường* falusi szerkezete lassan átmenő forgalmú utcákba rendeződött. Ennek ellenére az utcák továbbra is zárt egységet képeztek, az utca két végén felállított erős kapuval, amit éjszakára bezártak, csakúgy, mint a falvakban. A házak az utca felé nyitottak, hátrafelé zártak voltak. Az új lakóterületen élők számára a lakóházakon kívül közösségi épületek is épültek, hogy hagyományos szokásaikat meg tudják tartani. A közösségi ház és a templomok vagy pagodák nemcsak gyülekező, találkozó helyek; a vallásgyakorlás színhelyei is, ami lelki támaszt jelent az otthonuktól távol élő emberek számára. A közösségi házakban pedig nemcsak az anyafalu védőszentjét, hanem az adott iparos szakma “atyját”, a szakma védőszentjét is vallásos tisztelettel övezték.

A lakóhelyváltoztatás (vidékről városba) és életformaváltás (földművelés helyett kereskedelem) ellenére is a hagyományos szokások kezdetben megmaradtak. Az idők folyamán azonban az óváros funkciója, az eredetileg iparos-kereskedelmi utcák összetétele megváltozott. 1986-ban, a vietnami peresztrojka után, az olcsó exportáruk beáramlásának következtében robbanásszerű változások zajlottak le: sok hagyományos kézműves-iparos szakma szinte teljesen megszűnt, ami néhány iparos falu illetve óvárosi utca teljes átalakulásához vezetett; egyes falvak szinte teljesen megszűntek létezni.

II.02. Selyem festés a Cẩu Gò phường-ban, 17. század
Rajz: Romain Orfeuvre

Anyafalu és óváros: Châu Khê falu és Hàng Bạc utca lakóközössége

Az anyafalu és az óvárosi utca közötti kapcsolat tanulmányozására az óvárosban egy iparos utcát választottam ki, a hozzátartozó faluval együtt. Arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a hagyományos közösségi életet és tevékenységeket szolgáló építmények hogyan tudnak megjelenni az új környezetben.

Három fő szempont volt a település kiválasztása során. Az első az óvárosban található utcával volt kapcsolatos. Fontos volt, hogy a lakók többsége ma is eredeti iparos szakmájával foglalkozzék. A második, hogy az utcához tartozó anyafalu egy általános észak-vietnami falu szerkezetét, felépítését mutassa, amelynek jellegzetességei valamilyen formában a mai napig láthatóak legyenek. Harmadszor, a kutatás szempontjából fontos, hogy a mai napig folyamatos legyen a kapcsolat a tanulmányozott óvárosi utca és az anyafalu között.

A Hàng Bạc utcát a 15. században kezdték benépesíteni három faluból: Châu Khê, Đồng Sâm, Định Công falvakból. Elsőként, legnagyobb létszámban, Châu Khê-ből érkeztek a területre, ők voltak legnagyobb hatással az utca kialakulására és fejlődésére. A két "település" kapcsolata ugyan néha meglazult, de soha nem szakadt meg. Ezért esett a választásom e kettőre: a Hàng Bạc utcára és Châu Khê falura.⁵⁸

Châu Khê, a terület többi falujához hasonlóan, számos közösségi épülettel rendelkezett. Volt benne közösségi ház (*đình* Châu Khê), pagoda (*chùa* Châu Khê), emléktemplom (*miếu* Khắc Văn Các), illetve további nélkülözhetetlen építmények vagy közösségi terek, mint kapuk, bozótkerítés, falukút, piac. Ezen felül a faluban olyan épületek is vannak/voltak, amelyek nem túl szokványosak a hagyományos falvakban. Ilyen például a "köz-ház" (Cầu Ba),⁵⁹ ami a *đình*-nyel ellentétben inkább politikai célokat szolgált; vagy az "oktatási ház" (*nhà* Nghè). Emellett a falut alkotó öt ágazat számára külön-külön épült egy-egy "közösségi ház" (pontosabban négy, mert két kisebb lélekszámú ágazat közösen használt egyet). Mint e lista mutatja, a falunak számos közösségi használatban lévő épülete van.

A Châu Khê falubeliek bevándorlása Hanoi mai területére akkor indult meg, amikor a 15. sz.-ban Lưu Xuân Tín hivatalnok saját anyafalujából, Châu Khê-ből alkalmazott embereket a Thăng Long területén működtetett ezüstöntő műhelyben (ma Hàng Bạc utca 58. ház). Az itt élőkhöz szoros kapcsolatot ápoltak anyafalujukkal, sokan megtartották lakóházukat és földjüket is a faluban. A hagyományos vietnami szokásoknak megfelelően az egyes ünnepekre hazautaztak, hogy leróják tiszteletüket a családi őstár előtt, illetve a közösségi házban, a pagodában, a templomban és az elhunyt ősök sírjainál. Ez a szokás a mai napig életben van.⁶⁰

*"Tại hương tại phố một quê
Châu Khê Hàng Bạc đi về ngược xuôi
Như hương tỏa khắp nơi nơi
Kim hoàn trang sức cho đời đẹp xinh"*

*"Egy falu, egy utca közös eredettel,
Châu Khê Hàng Bạc oda és vissza,
Mint a füst terjed minden felé,
Ezüst ékszer a szép életért"*

Phạm Minh Tiến, 2008

58. A Hàng Bạc utca és Châu Khê falu felmérés részletei lásd az Esettanulmányok részben.

59. A „köz-ház”-ról nincs írásos említés a falu iratanyagában, így csak a falu öregeinek homályos visszaemlékezéseire és szóbeli magyarázataira hagyatkozhatunk. Az épület nevéből (Cầu Ba = Hármaskút, ami történelmi eseményekhez is kötődik) arra következtethetünk, hogy az épületet nemcsak falugyűlésekre használták, hanem valószínűleg egy nagyobb politikai rendszer összekötő-közbülső pontja, helyszíne volt. Châu Khê falu ugyanis stratégiai helyen, kereskedelmi útvonalak kereszteződésében fekszik, összekötte Thăng Long-ot a tengerparttal, a délebben fekvő vidékeket az északi területekkel. Az „oktatási ház” iskolához hasonló funkciója volt: az írás-olvasás oktatásán kívül itt zajlott a mandarinvizsgára való felkészítés is.

60. A felsorolt eseményeken kívül a Holdnaptár szerinti hónapok első napján is tiszteletet kell adni a falu vallásos épületeiben.

II.03. Hàng Bạc utca közösségi épületek helyzete 2016 saját felmérés alapján.

	UTCA	HÁZ SZÁM	ÉPÜLET FUNKCIÓ	ALAPÍTÓ KÖZÖSSÉG	HELYSZÍNI BEJÁRÁS 2016.10.17.
1.	HÀNG BẠC UTCA	24	Trường Ca templom	Dũng Thọ*	- az épületet lebontották - egy 5 emeletes épület húztak fel a helyére
2.		42-44	Kim Ngân közösségi ház	Châu Khê falusiak	- 2009-ben megkezdtek az épület helyre állítását - 2012-ben műemlékké nyilvánították
3.		50	Trương Thị közösségi ház	Châu Khê falusiak	- a közösségi ház helyén jelenleg 30 család, több mint 100 ember lakik - a fő épületből csak négy oszlop és tető egy része maradt meg
4.		54	Dũng Hãn közösségi ház	Dũng Hãn*	- nem találtam meg a nyomait
5.		58	Tràng Đức öntő műhely	Châu Khê falusiak	- az utcai fronton Chiến Nhung ékszer üzlet található, - benn 9 család található, közel 50 ember lakik
6.		102	Hàng Bạc templom	Châu Khê falusiak	- "ős anyának" tiszteletére építették a templomot a 19. században a utcában lakók közös költségéből
7.	HẢI THƯỢNG UTCA		Hải Thượng közösségi ház		- lebontották, társasházat építettek a helyére
8.	NỘI MIẾU UTCA		Nội Miếu templom	Châu Khê falusiak	- Châu Khê falusiak megvették a templomot a helyi lakósoktól, - alakították át az épületet saját igényeiknek megfelelően - az épületet lebontották, lakóházak épültek a helyére
9.	HÀNG BÒ UTCA		Trần szent templom	Định Công falusiak	- 1929-ben a franciák lebontották

* thôn Dũng Thọ, thôn Dũng Hãn: két kis közösség akik ezen a területek éltek a Châu Khê falusiak beköltözése előtt.

Forrás: Chu Quang Trứ: Hanoi népi építésze (Kiến trúc dân gian Hà Nội), Hà Nội, 2001

Az anyafalu és az új település között a sűrű oda-vissza utazgatás idővel nehézkessé és kényelmetlenné vált, aminek orvosolására a Châu Khê-beli közösség az ide költözött lakók számára több közösségi épületet emelt.⁶¹ A ma még működő *đình* Kim Ngân közösségi házat a 15. század végén építették. Itt tartották meg a hagyományos közösségi eseményeket, amelyek közül a legfontosabbak az anyafalu alapítójának, Lư Xuân Tínnak, illetve az ezüstművesség „atyjának”, Hoàng Hiên Viênnak az emlékére tartott megemlékezések.

A Hàng Bạc utcában több közösségi házat és templomot is építettek. Közöttük van olyan, amely mára teljesen eltűnt, lebontották, van olyan, amelynek egy része még fennáll. 2016 októberi helyszíni bejárásom során felkerestem valamennyi épületet. Eredményeimet az II.03. táblázatban összesítettem, jelezve az épületek volt funkcióját, jelenlegi helyét és mai állapotát.

Az új lakóterületen épített közösségi épületek nagy száma és eltérő típusa mutatja, hogy fontos szerepet játszanak az emberek életében úgy a közösségi események, mint a vallásos szertartások megrendezése szempontjából. Másfelől az is látható, hogy a rendszer rugalmas: a megszokott és szinte kötelező funkciójú épületek mellett az új életformából, az új helyzetekből adódó szükségleteket is kiszolgálja. A régi zárt rendszer itt tehát megnyílt, a közösségi ház, a *đình* már nemcsak a Châu Khê-ből származóak, hanem a másik két falu, Đông Sầm és Định Công ide költözött tagjai számára is nyitva állt; ezen felül a kereskedelemből adódó új funkciót és térhasználati igényeket is képes volt magába fogadni.

61. Ezzel párhuzamosan foly az utca lakóházak felmérése. Lásd I. rész.

A hanoi szocialista lakótelepek közösségi élete

A kilenc évig tartó háborút követően 1954-ben Hanoi-ban megkezdődött a város helyreállítása. Az egyik legnagyobb probléma, amivel a városnak szembe kellett néznie, a lakóhelyek hiánya volt. A meglévő lakásállomány helyreállítása mellett gyorsan és nagy mennyiségben kellett új lakóhelyet biztosítani az emberek számára. A sürgős helyzetre a "szocialista" lakótelepek (*khu tập thể*) megépítése jelentett megoldást. 1958 és 1986 között csak Hanoi-ban 30 lakótelep és számos társas lakóépület épült, ami a város lakásállományának 50%-át tette ki.

A lakóközösségi egységek tervezését városi környezetben már a 19. század végén, a 20. század elején kezdték meg. Clarence Perry⁶² 1929-s Neighbourhood Unit (szomszédsági egység) tervében zárt lakóegységet kívánt létre hozni, önálló entitásként. Ebben az „egységben” a lakóépületek mellett más városi funkciók is megtalálhatók: középületek, oktatási intézmények;⁶² zöld parkok, játszó terek; szolgáltatások. Hogy a lakóegység összefüggő területként tudjon működni, nagyobb forgalmú autópályák nem haladhatnak át rajta. Ezt a modellt fejlesztette tovább Frederick Gibberd,⁶³ amit Residential Unit-nak (Housing Unit) nevezett el. 1958-ban a moszkvai IUA (International Union of Architects) kongresszusán Gibberd bemutatta a Residential Unit alapján tervezett angliai Harlow város tervét. Terve nagy sikert aratott. Ezt követően a modell gyorsan elterjedt a Szovjetunióban, onnan pedig az akkori szocialista országokban, így Vietnámban is.

Dolgozatomban a továbbiakban "lakóegység"-nek nevezem azt a lakókörnyezetet, amely magába foglalja a többszintes, társas lakóépületeket, a hozzátartozó középületeket és a területen található zöld övezetek együttesét. A lakótelepek egy vagy több ilyen lakóegységből tevődnek össze.

A Hanoi-ban épült lakótelepek az építés idejének függvényében három időszakra bonthatók: 1954–1960, 1960–1975, 1975–1986. A Residential Unit féle modell az első lakótelep-építési hullám végén jelentkezett, de csak a második és harmadik szakaszban teljesedett ki. Dolgozatomban mindhárom időszakból választottam egy-egy lakótelepet összehasonlítás céljából, majd részletesebben a Giảng Võ lakóteleppel foglalkozom. A lakótelepek egységeinek összetevői és felépítése mellett a lakóépületek és középületek viszonyát, a szabad terek és a közösségi terek használatát is vizsgáltam.

Az első hullámban, 1954–1960 között épült épületek 1-3 szintesek, általában csak önmagukban állnak vagy néhány tömbből álló egységet képeznek.⁶⁴ A legtöbb "lakótelepnek" nincsenek saját közösségi terei,

62. Célja, hogy az iskolába vezető út ne kereszteszen nagyobb forgalmú utakat, a távolsága ne haladja meg a fél mérföldet (800m).

63. Frederick Gibberd (1908–1984) angol építész, várostervező, tájépítész.

64. Az ebben az időben épült lakótelepek: Nguyễn Công Trứ, Kim Liên, Tân Mai, Tương Mai, Mai Hương, Lương Yên-Thủy Ái, Mai Động, Văn Chương.

középületei. Ez alól kivételt képez az 1960-ban épült, 14 lakótömbből álló Nguyễn Công Trứ lakótelep, amelyhez egy iskola és egy középület is tartozik. A lakások alapterülete igen kicsi (18-20m²), csak lakószobáknak minősíthetők. A konyha és a mellékhelyiségek szintenként közös használatban vannak. Ezt a fajta "együttélési környezetet" nevezem kollektív lakóépületeknek.

A második szakaszban a lakótelepek már előgyártott elemekből épültek. Az új technológiának köszönhetően az épületek 4-6 emelet magasak. A lakások nagyobb alapterületűek (24-36 m²)⁶⁵. Szervezeti felépítésükből kiindulva ezeket a lakótelepeket már valóban telepeknek nevezhetjük, 20-36 hektáros területen épültek, 3-4 lakóegységből tevődnek össze.

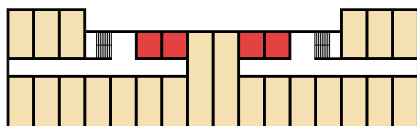
Az 1975-86 között épült lakóépületek tervezése már vietnami építészek bevonásával történt. Ennek köszönhetően a lakóterek jobban megfeleltek a helyi viszonyoknak. A lakásokra vonatkozóan tervezési normákat (6m²/fő, 4fő/lakás) alkalmaztak.⁶⁶

Mielőtt megkezdenénk a közösségi terek vizsgálatát, nézzük meg a lakótelepek lakóinak összetételét! A falu és az óváros közösségeinek tanulmányozása során láttuk, hogy a vietnamiak számára milyen fontos érték a közösségi élet. A falvakban az összetartó erő a családi kötelék, a rokonsági kapcsolatok, ami a létfenntartást és a falu biztonságát is szavatolja. A hanoi lakótelepek viszont állami építésűek és a lakásokat az állami szférában dolgozók (hivatalok, minisztériumok, állami cégek, iskolák, egyetemek munkatársai) számára osztották ki. Így a lakótelepek lakói az ország „négy tájáról érkeztek” (*đế từ tứ phương*), ami miatt a falvakra jellemző összetartó erő nem érvényesült. Viszont egy-egy lakótelepre, egy-egy lakóépületbe általában egy munkahelyen dolgozó munkatársakat költöztettek be. Ennek következtében a lakók jól ismerték egymást, ami alapot adhatott lakóhelyi közösség kialakulására.

A lakóterületek szervezeti felépítése három szintű: lakótelep, lakóegység és "*tổ dân phố*". Itt a *tổ dân phố* szó szerint lakóközösséget jelent, amit egy vagy két lakóépület lakói alkotnak. Ez utóbbiról részletesen szólni fogok az esettanulmány bemutatása során. A dolgozatban a közösségi terek és a középületek használatát azonos elvek alapján négy területre osztottam: szintenkénti közösség, lakóközösség, lakóegységi közösség illetve az egész lakótelepre vonatkozó közösség.

65. Az ebben az időben épült lakótelepek: Trung Tự, Giảng Võ, Thành Công, Bách Khoa, Trương Định, Ngọc Khánh, Khương Thượng, Phương Mai, Quỳnh Mai, Quỳnh Lôi, Giáp Bát, Vĩnh Hồ, Nam Đồng, stb.

66. Az ebben az időben épült lakótelepek: Thanh Xuân, Nghĩa Đô, Kim Giang lakótelepek a város 2-3 gyűrűjében.

II.04. Nguyễn Công Trứ lakótelepi épület felépítése

- lakások
- közös használatú konyha és mellékhelységek

A szintenkénti közösség kialakításának építészeti törekvése legjobban a kollektív lakóépületekben érhető tetten, a közös használatú konyha, fürdőszoba és mellékhelyiségek használata révén (II.04). A megvalósított épületek azonban nem érték el eredeti céljukat, ahelyett hogy összekovácsolták volna a lakókat, feszültségforrássá váltak. A Nguyễn Công Trứ lakótelepen lakó Dũng úr⁶⁷ visszaemlékezése szerint a szomszédok a beköltözés idején még jószomszédi viszonyban voltak egymással. Kis idő múltán az eltérő szokások, a térhasználat eltérő módjai miatt nézeteltérések keletkeztek közöttük. Emiatt a közös használatú helyiségeket felosztották, egy-egy család egy kis önálló részt kerített le magának, a saját szekrényeket kulcsra zárták. Azonban a közösség mint szervezeti egység megmaradt, a kötelező rendszeres gyűléseket tartották.

Másutt ettől eltérő véleményekkel is találkoztam. A 72 éves Hoàng Minh Châu,⁶⁸ a Giảng Võ lakótelep D1 épületének ötödik emeleti lakosa szerint "itt mindig is jó volt a lakók közötti kapcsolat". "Ha valaki segítségre szorult, a szinten lakók mind összefogtak és a segítségére siettek" – tette hozzá. Csakhogy a Giảng Võ lakótelep azon első hanoi lakótelepek közé tartozik, amelynek lakásai önmagunkban zártak, teljes értékűek (a konyha és mellékhelyiségek a lakáson belül vannak). Egy háztömbbel odébb, a C4 épületben – a szintén a lakótelep első lakói közé tartozó – Nguyễn Thị Kim Dung is hasonlóan vélekedett: "egy helyen dolgozunk, egy helyen lakunk, és mivel az itt lakók többségének családjai, rokonai vidéken laknak, csak egymásra támaszkodhatunk". Talán így jött létre az egyik legismertebb vietnami közmondás: "*bán họ hàng xa mua láng giềng gần*" (a távoli rokonokat elcseréljük a közeli szomszédokra). A Kim Tràn lakótelepi lakók elmondása szerint sok "őslakó" már elköltözött, de régi szomszédsági, jó baráti viszonyuk megmaradt, időnként összzejárnak. Immár eltérő lakóhelyeik ellenére is régi közösségi szokásaikat fenntartják: átjárnak egymáshoz ünnepnapokon, szükség esetén kisegítik egymást.

67. Dũng úr 1956 óta lakik a Nguyễn Công Trứ lakótelepen a családjával. Kérésére nem hoztam nyilvánosságra a teljes nevét.

68. Jelenleg a Giảng Võ lakótelep D1 és D2 épület lakóközösségének a vezetője.

69. Altman, I., 1975

A fentiek értelmében a szintenkénti közösségi élet megőrzése és továbbvitele a lakótelepeken a 21. században is fontos a lakók számára. A kollektív lakóépületek azonban, talán a kényszerhelyzet hatására, automatikus ellenállást váltanak ki a lakókból, illetve esetükben az altmani értelemben vett emberi territóriumok határai mosódnak össze.⁶⁹ Altman három használati területet különít el egymástól. Az elsődleges territórium a lakás (saját szoba, konyha, fürdő, stb.), a másodlagos territórium a lakások előtti folyosó, az udvar, a kert és a járda. A harmadik territórium nyilvános. Ide tartoznak a közterületek, a középületek, amelyeket ideiglenesen, időszakosan használunk. E felosztásból nyilvánvaló, hogy a kollektív lakóházakban a lakók első és másodlagos

használati tere és funkciói zavarják egymást, a konyha és a mellékhelyiségek közös használata miatt. A közös terek az intimitás hiányához vezetnek, az egymás magánszférájába való túlságos beavatkozás feszültséget generált. Az 1970-es évek után épült lakótelepeken a lakások már magukba foglalják a mellékfunkciókat, így nem jelentenek problémát. A territóriumok elkülönülnek egymástól, a közös használatú terek a közlekedő folyosókra és a lépcsőkre korlátozódnak, ami általában nem okoz különösebb problémát a lakók között.

A lakótelepek kialakítása idején a tervezők nem törekedtek a közös használatú épületekre és terekre. A Nguyễn Công Trứ lakótelepen csak egy középület-csoportot építettek, amely a 14 lakóépületet (közel 1000 lakás) szolgálta ki. A Giảng Võ és Thanh Xuân lakótelepeken már betartották a C. Perry „neighbourhood unit” modelljében lefektetett szabályokat az óvodák és az iskolák számának és egymástól való távolságának tekintetében. A Giảng Võ lakótelep: 4 lakóegység, kb. 300-350 lakás, 4 óvoda, 1 általános iskola, 1 kulturális központ; a Thanh Xuân lakótelep: 6 lakóegység, 6 óvoda, 2 általános iskola, 2 kulturális központ.

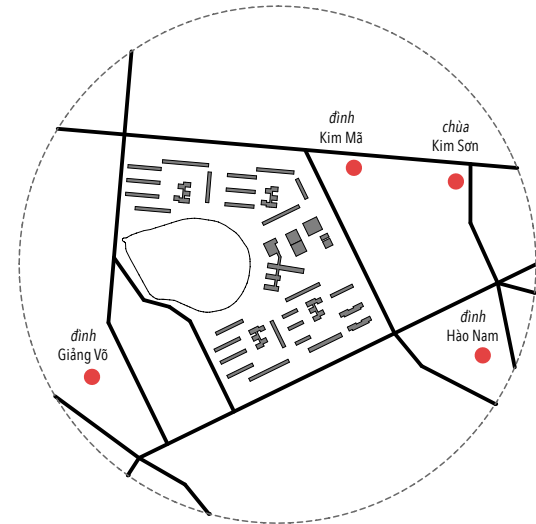
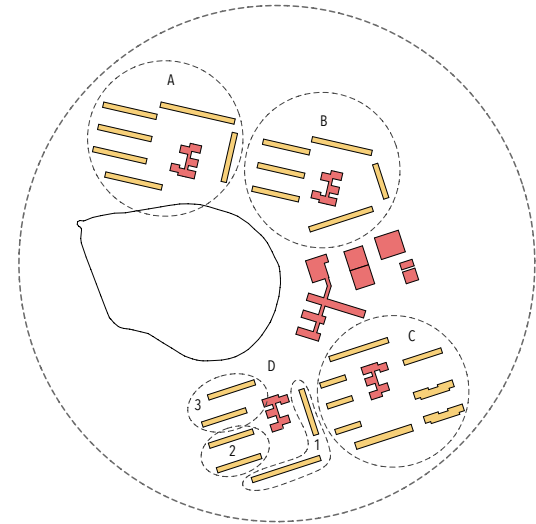
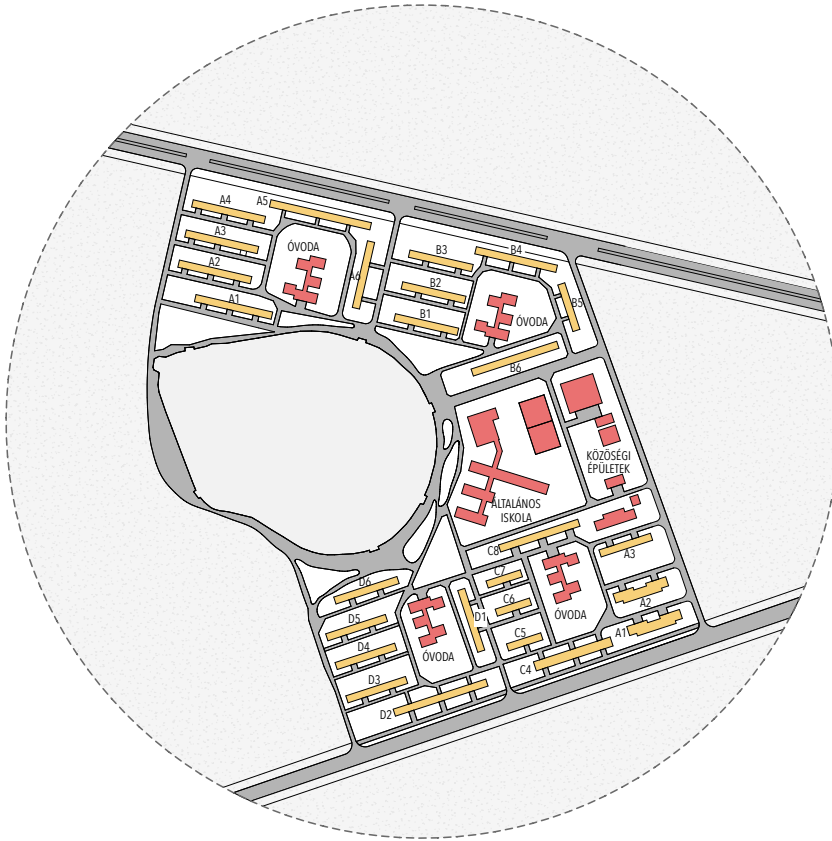
Az egész lakótelepre kiterjedő közösségi élet spontán kialakulása – a nagy távolságok, a nagy lélekszámú lakosság és a közös összetartó érdekek hiánya miatt – szinte lehetetlen. Ezt nem segíti az sem, hogy a telepen átmenő fogalom van. Nagy forgalmú utak ugyan nem keresztezik a telepet, de a feltáró utak és az épületeket megközelítő utak átjárhatóak. Ez két problémát generál: nem tudnak kialakulni belső használatú zárt, intim udvarok, másrészt lehetőséget adnak kereskedelmi felhasználásra is: piac, éttermek, kávézók és egyéb szolgáltatások (II.05). A kulturális intézmények a lakótelepeken egy-egy állami szervezet felügyelete alatt állnak, az állam hivatalos eseményeinek megrendezésére szolgálnak, illetve a lakótelepek adminisztratív központjaként funkcionálnak. A hagyományos vietnami közösségi életnek és tevékenységeknek viszont nem adnak színhelyet.

II.05. Két épület közti udvar használata, Giảng Võ lakótelep.

A lakótelepek közösségi életének tanulmányozása során a *“tổ dân phố”*, azaz a *“lakóközösség”* működése az, ami leginkább emlékeztet a falu közösségi életére. Egy-egy *tổ dân phố*-ba két-három lakóépület tartozik, ami körülbelül 120-150 lakást ölel fel. A közösség működtetése és összetartása szempontjából ez jól kezelhető lélekszám. A Giảng Võ lakótelepen (II.06) a D lakóegységen belül a D1 és D2 épület lakóközösségét ismertem meg közelebbről (II.07). Hoàng Minh Châu asszony, a közösség vezetője szerint a falusi közösségi szokások 90-95%-át meg tudják tartani. A D2 épület újjáépítése előtt egyetlen közösségi klubhelyiségük volt a D1 épületben, amit saját maguk alakítottak ki egy üresen álló teremből. Itt rendszeresen tartottak és tartanak ünnepeket az egész lakóközösség számára Holdújévkor, Gyereknapon, de vannak kevesebb részvevővel, időszakosan megrendezett klubtalálkozók is (Idősek Közössége, Veteránok Közössége, Női Egyesület, stb.). A D2 épület megépítése idején az ötödik emeleten egy nagyobb méretű közösségi helyiséget biztosítottak a lakók számára. Jelenleg mindkét helyiséget párhuzamosan használják, az aktuális esemény függvényében.

A falvakban és az óvárosban egykor a közös események lebonyolítására külön közösségi házak épültek. A lakótelepeken ilyesféle hagyományos épületek nincsenek, nem épültek. Az igény a hagyományos közösségi épületekre mint itt dickerült továbbra is megvan. A hagyományos épületek nemcsak fizikai térként, a közösség gyülekező helyeiként fontosak, hanem a szellemi és lelki élet, a vallásgyakorlás színhelyei is. A Giảng Võ lakótelep lakói rendszeresen eljárnak a környéken lévő közösségi házakba, buddhista pagodákba imádkozni, részt vesznek azok hagyományos eseményein. A Châu asszony által vezetett közösség a Holdnaptár szerint az év első hónapjának egyik napján az összes környékbeli szent helyre elzarándokol (II.08), hogy lerója tiszteletét a szentek előtt; egyben sok szerencsét és egészséget kívánnak maguknak és családtagjaiknak az egész évre.

II.06. Giang Vö lakótelep tervezett állapota

II.07. Giang Vö lakótelep szervezeti felépítése:

A, B, C, D : egy-egy lakóegység

1, 2, 3 : egy-egy lakóközösség a D lakóegységen belül

II.08. Giang Vö lakótelep környékén található

közösségi házak, pagodák.

Új építésű lakónegyedek és modern közösségeik

2006 nyarán hazlátogattam Hanoi-ba. A repülőtértől a városba vezető úton haladva, amíg a szem ellátott, daruerdőt láttam magasodni a város fölé. Úgy tűnt, mintha az egész város egyetlen hatalmas munkagödör, építkezési terület volna. Magas épületek ekkor még csak elszórtan emelkedtek ki a négy-öt emeletes város szövetéből.

Az 1986-os vietnami peresztrojka után a vietnami állam kivonult a lakásépítésből. A lakóházak építését, a velük együtt járó beruházásokat egyének, magáncégek vették a kezükbe. A szabadpiac miatt az ingatlanok, az építkezési területek hihetetlenül megrágtak, ami egyenes úton vonta maga után – a befektetések megtérülése érdekében – az 1990-s évek elejétől a magas lakóépületek (high-rise apartment) megjelenését Hanoi-ban.

Belső ellentmondások és szemléletmódbeli eltérések miatt a városrendezési tervek csak lassan születtek meg. Szigorú építési szabályok híján a magas épületek rendezetlen összevisszaságban épültek a városban. Kezdetben többnyire üresen álló telkekre húzták fel őket; alacsony magasságú, sűrű intenzitású épülethalmazok közé ékelődve álltak magányosan. A 1990-s évek végén és a 2000-s évek elején a magas épületek száma jelentősen megnőtt, de továbbra is elszórtan vagy külön-külön álló egységekben álltak – úgy, ahogy az a befektetők érdekeiből és lehetőségeiből következett. Eltérően a szocialista lakótelepektől, ebben az időben egy nagyobb, összefüggő területre vonatkozó egységes városrendezési terv még nem létezett.

1998–2006 között épült meg Hanoi-ban az első magas lakóépület-együttes a Vinaconex Corporation beruházásában, a mai "Khu đô thị Trung Hòa Nhân Chính" lakónegyedben (II.09). Három 17 szintes, két 24 szintes és egy 34 szintes lakóépület lényegében egyetlen utca mentén sorakozik fel és alkot lakóövezetet. Az épületek 15.000 fő számára biztosítanak lakóhelyet. Az épületek már egyre több funkciót foglalnak magukban: egy vagy két pinceszint parkolóval, az alsó két-három szinten bevásárló központok, üzletek, éttermek és irodák, felettük a lakószintek. Az épületegyüttes megépítése idején nem terveztek közösségi tereket, udvarokat vagy egyéb középületeket. A lakónegyedben később több hasonló felépítésű, magas lakóépület jött létre különféle cégek befektetése révén; ezek jelenleg egy nagyobb lakónegyedet alkotnak. Mivel azonban az épületek eltérő időben, eltérő befektetők által épültek, a lakók számára az épületek közötti udvarokon kívül nincsenek egyéb köz- és oktatási intézmények. Az épületek alsó szintjei kivehetőek kereskedelmi szolgáltatások céljából: éttermek, üzleti helyiségek, bankok lepték el őket, egy-egy helyen magán bölcsőde és óvoda is található.

II.09. Trung Hòa Nhân Chính lakónegyed, Hanoi

A tanulmányom szempontjából fontos lakónegyedet, a "Mỹ Đình – Mê Trì Urban Village"-t 2003-ban kezdték építeni (II.11. II.12.). Hanoi-ban ez volt az egyik első lakónegyed, amelyre összefüggő rendezési terv készült. A Song Da Company külföldi ingatlanfejlesztő cégeket bízott meg a 36 hektáros terület megtervezésével.⁷⁰ A lakónegyed szervezése hierarchikus felépítésű az utcák, az épületek és a közösségi terek elrendezését tekintve. A területet nagy forgalmú utak veszik körbe. Az átmenő és a gyengébb forgalmú feltáró utcák a hosszú területet kisebb önálló egységekre osztják. Az egységeken és különálló övezeteken belül kisebb, belső használatú utcák vannak. Az épületek mérete és funkciója hasonló elvekre megy vissza. A szolgáltatásokat, a kereskedelmi funkciókat, az irodahelyiségeket – C. Perry elméletének szellemében – a terület külső határára telepítették, önálló épületekbe vagy többfunkciós magas lakóépületekbe. Befelé, a terület középpontja felé haladva csökkennek a közszolgáltatások, az átmenő forgalom; a terület magjában már csak csendes, nyugodt lakóházak találhatóak. A közösségi terek kialakítása, az épületek által határolt külső használatú terek elrendezése előnyösebb a lakótelepekénél. A hierarchikus felépítésnek köszönhetően a szabadtéri tereknek nincs átmenő forgalma, épületek ölelik körbe, megfelelően zárt tereket képezve. Így ezeket a tereket csak az adott lakóépület lakói használják, ami lehetőséget ad szorosabb emberi kapcsolatok kialakulására. A zártabb kertekbe, a belső udvarokba a helyszínbéjárás idején sajnos nem jutottam be. A nagy bejárati kaput a nap 24 órájában őrzik az őrk a kíváncsiskodóktól.

Az eredeti terv szerint a lakónegyed északi oldalán egy nagyobb méretű állami óvoda és egy általános iskola szolgálja ki a negyed új lakóit. Viszont az építését csak a lakónegyed megépítését követő hat-hét év múlva kezdték el. 2012-2014-ben magas színvonalú magán iskola, a Marie Curie School épült, közvetlenül mellette kapott helyet az 1. Mỹ Đình Általános iskola. Az eredetileg tervezett helyen jelenleg a Vườn Xanh (Zöld Kert) óvoda építése folyik, befejezése 2017 közepére tehető. Ezen kívül a területen még a Vietnamese Institute for Musicology található, valamint egy nagy bevásárlóközpont, a The Garden.

Látható tehát, hogy a Mỹ Đình Mê Trì lakónegyed köztereinek kialakítása során a tervezők nemcsak az egész lakónegyedhez kapcsolódóan igyekeztek szolgáltatásokat nyújtani illetve a szabadtéri használati igényeket kielégíteni. Ügyeltek arra is, hogy egy-egy lakóépületnek saját zárt tere legyen, kizárólag az adott lakóközösség szolgálatára.

70. PDI CALIFORNIA, 260 Architects, U.S.A.
IMA+DESIGN iroda tervei alapján.

A területen belül található továbbá egy *đền*, azaz egy szentként tisztelt helyi történelmi személyiség számára épített templom vagy szentély, a "Đền thờ Đức Thánh Cả", azaz a „Đức Fő Szent Oltárának” temploma (II.10). Ez a 6. században épült, Lý Phật Tử király tiszteletére. A lakónegyed építése során ezt az épületet – szentsége miatt – nem bonthatták el. A vietiek azonban a hagyományos közösségi házakkal (*đình*) és a buddhista pagodákkal (*chùa*) szemben a szentek tiszteletére emelt templomok (*đền*) közelében nem szívesen laknak. Félnék tőle, hogy a bennük lakó szellemek beavatkoznak az élők életébe. Ez szolgálhat magyarázattal arra is, hogy a *đền* közelében, közvetlenül mellette, nem épült lakóépület. Három oldalról utcák zárják, a negyedik oldalon a Vietnami Institute for Musicology épülete található.

Vietnamban jelenleg az egyik legnagyobb ingatlan-befektető cég a Vingroup. Az utóbbi években Hanoi-ban több magas építésű (high-rise) multifunkcionális lakóépületet (Vincom Center Ba Trieu, Center Nguyen Chi Thanh, Plaza Long Bien) és lakónegyedet (Royal City, Times City) építettek.

A Times City lakóváros építése 2011-ben kezdődött. A terv szerint az óriás projekt három ütemben fog megvalósulni (II.13. II.15.). A lakóépületek mellett sok közintézmény található itt: a Vinmec kórház, egy nemzetközi oktatási intézmény (két-tannyelvű óvoda, általános- és középiskola) és két iroda épület, valamint mega-kereskedelmi központ a földszinten és a földalatti szinten. A Times City lakónegyed középületei elsősorban a széles tömegek számára nyújtanak szolgáltatást. Az iskolában nemcsak a lakónegyedben lakó gyermekek tanulhatnak; a kórházba vidékről is bejárnak, a szórakozó központok mindenki számára nyitottak.⁷¹

A Mỹ Đình lakónegyedhez hasonlóan itt, Times Cityben is található egy kis templom, az "Ám Tụ Linh Miếu" (Jin temploma). Az épület a befektető felügyelete alatt áll, emiatt senki sem látogathatja, csak a legfontosabb ünnepnapokon gyűjt füstölőt benne a templom felügyelője.

A terület utcahálózata hierarchikus rendet követ. A hossz tengelyén fut végig a területet feltáró főút, innen nyílnak a kisebb forgalmú, majd az épületeket feltáró utcák. A közterek, közösségi terek is hasonlóan épülnek fel. A főút mentére nagy, leburkolt rendezvényudvart terveztek, ezt egy hatalmas mesterséges tó választja el a csendes lakóövezettől. A lakóépületek közötti, egyébként nem túl nagy területű szabad terekhez különböző aktivitásokat rendeltek: sportpályák, sétáló, pihenő parkok és játszóterek váltják egymást. Ami a lakótelepekhez képest mindenképp előnyös, az az, hogy a pihenő, játszó, zöld kertés, sétáló utak nagyobb összefüggő tereket képeznek a lakóépületek között, utak pedig nem keresztezik.

71. Új lakónegyedek vagy új lakóvárosok építései Hanoi-ban – jelenleg – nincs általános előírás vagy szabályozás a középületek, az oktatási intézmények megépítésére. Nagyobb projektek terveinek benyújtását követően a város és a kerület építésügyi osztálya írja elő az adott tervre vonatkozóan a kötelező középítmények megépítését.

A lakónegyed fenntartói rendszeresen szerveznek különböző eseményeket, megtartják a vietnami hagyományos ünnepeket és a külföldről meghonosodott szokásokat is (Valentin nap, Karácsony, stb.). Ezen kívül sok egyéb szórakoztató eseményt rendeznek, de ezek célja elsősorban a szélesebb tömegek vonzása a város minden részéről, nemcsak az itt élő lakóközösséget szolgálják ki.

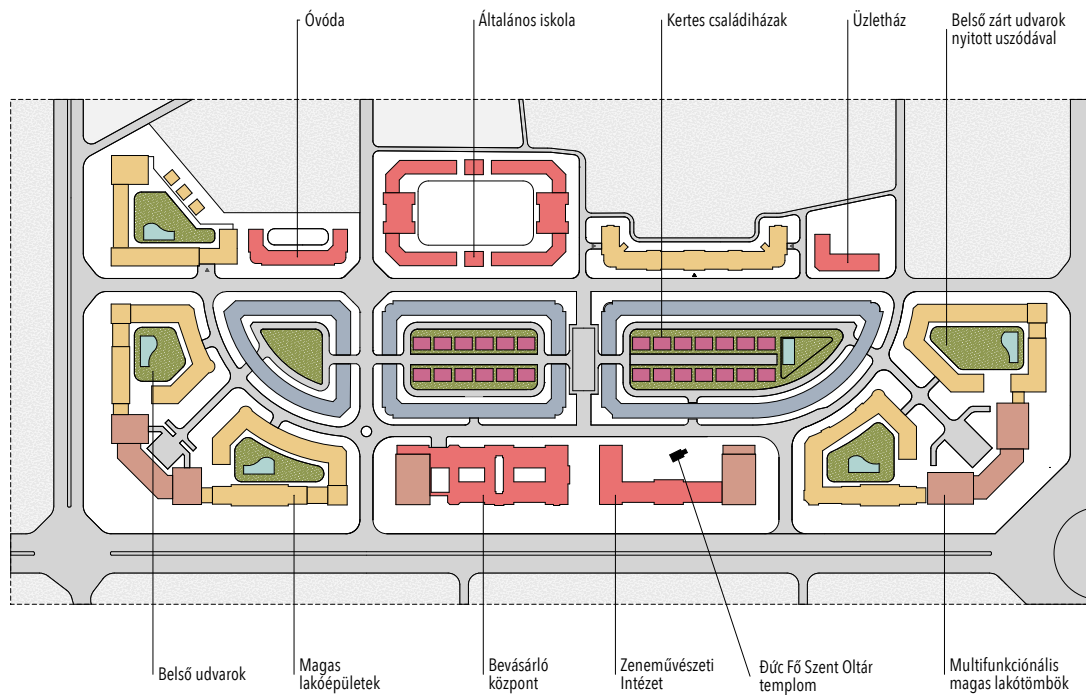
A Times City fiatalabb lakói (40 év alatt) szeretnek itt lakni. A lakókörnyezet modern, és minden szükséges szolgáltatás egy helyen megtalálható: oktatási- és egészségügyi intézmények, játszóterek a kicsiknek, sportpályák a sportkedvelőknek, éttermek, kávézók, uszoda, mozi, és hatalmas bevásárló központ. Ez a korosztály nem tartja annyira fontosnak a lakóhelyi közösség kialakítását, nem kötődnek lakóhelyükhöz és nem is függenek túlságosan tőle, könnyen váltanak lakóhelyet.

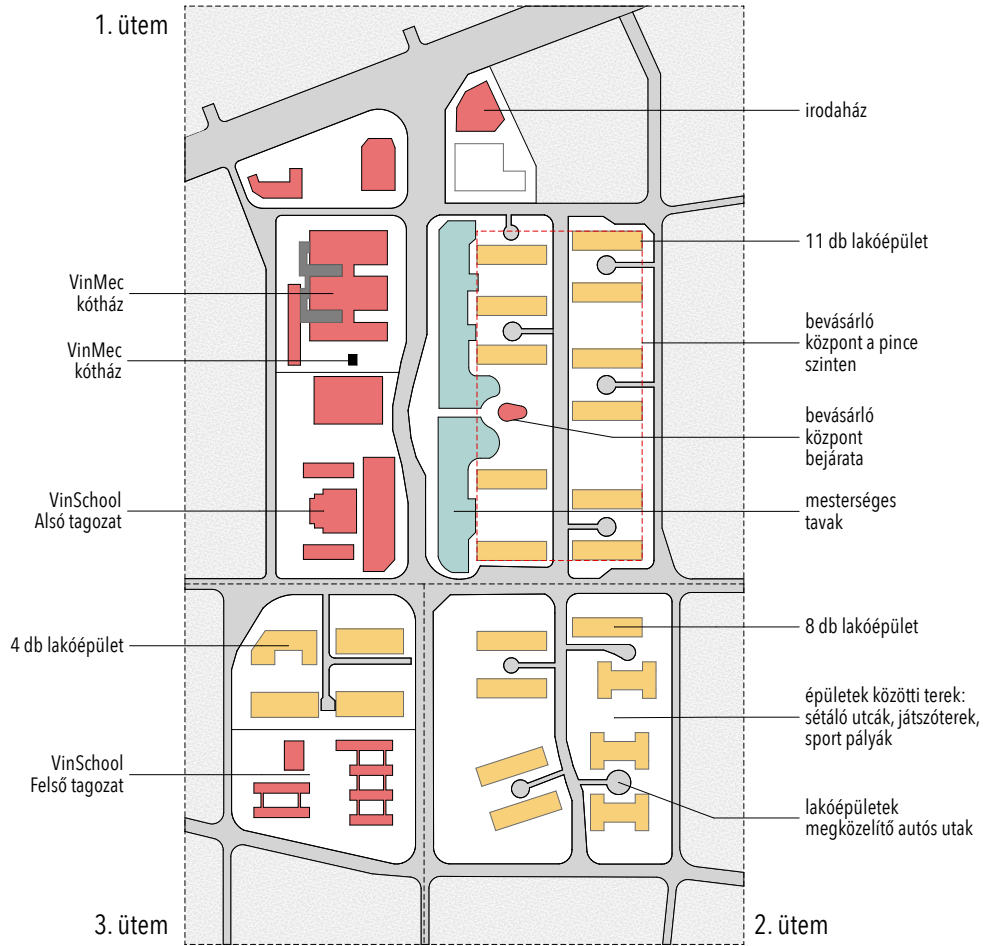

Il.10. "Đền thờ Đức Thánh Cả"-„Đức Fő Szent Oltára"

Il.11. Mỹ Đình lakónegyed utcái

Il.12. Mỹ Đình lakónegyed épületei

II.13. Times City: 1. ütem, 2. ütem

II.14. "Âm Tự Linh Miếu" (Jin temploma), Times City,

II.15. Times City lakónegyed épületei

ÖSSZEFOGLALÁS 3.

A közösségi élet mindig is fontos volt az emberek számára. A lakóhelyhez tartozó közösségek kialakulásának és összetartozásának sok eltérő oka lehet: a közös őstől való leszármazás, közös érdekek, közös érdeklődés, stb. Ebben a részben a Vörös-folyó deltájabeli falvak illetve Hanoi lakókörnyezeteinek közösségeivel foglalkoztam. Azt a kérdést vizsgáltam, hogy a hagyományos közösségi élet és a tradicionális szokások milyen formában tudnak jelen lenni a városi lakókörnyezetben, illetve hogy milyen új, esetleg helyettesítő formák jönnek létre.

Az jól érzékelhető, hogy a falvak és Hanoi óvárosi utcái között több értelemben is szoros a kapcsolat. Az egy-egy utcához tartozó lakók eredetileg egy faluból származtak. A lakók között a közös lakóhelyhez való kötődésen túl családi, rokonsági kapcsolatok is fennáll(hat)tak. Ily módon e közösségek sokkal erősebben kötődtek egymáshoz a szokványosnál. A szociális lakótelepeken az egy telepen, egy épületben élők összetartozása két dologra épült: a közös munkahelyre és a közös lakóhelyre. Az otthonuktól, családjuktól távolra szakadt emberek kénytelenek voltak egymásra támaszkodni. A kutatás során kiderült, hogy a telepek megépítését követően beköltözött családok többsége – vagy legalább a család valamelyik tagja – még mindig a telepen lakik. Mindennek köszönhetően a telepek kapcsolathálója a falvakéhoz hasonlítható: mindenki ismer mindenkit, csak a családi-rokonsági kötelékek hiányoznak. Az új lakónegyedek esetében mindez már – vagy még – ismeretlen. Ennek több oka is lehet. Egyrészt még új ez a lakóforma, talán nem telt el annyi idő, hogy szoros kötelékek alakuljanak ki az ott lakók között. Másrészt a lakók átlagos életkora is fiatal, nekik pedig nincs túlzottan igényük a lakóhelyekhez kötődő közösségekre, könnyen váltanak lakóhelyet, illetve inkább közös érdeklődésük függvényében csatlakoznak közösségekhez, ami független a lakóhelyektől.

Mindez hogyan állítható párhuzamba a kiszolgáló épületekkel? A falvakban és az óvárosi utcákban hagyományosan közösségi házakat (*đình*) létesítettek és létesítenek. Itt rendezik meg az egész településre kiterjedő és a teljes közösséget érintő eseményeket, ünnepeket, itt adnak tiszteletet a közösségalapító védőszenteknek, itt kívánnak szerencsét a közösség valamennyi tagjának. A szocialista lakótelepeken közösségi ház már nem épült. A közösség ugyan létrejött és létrejön, de a működéséhez kapcsolódó helyiséget már maguk jelölik ki a lakóépületen belül. A lakónegyedekben a közösségi épületek, helyiségek ugyan megépültek és megépülnek, de nem a hagyományos értelemben használják őket. Míg a szocialista telepeken valóban a lakókat szolgálják, a lakónegyedekben inkább a széles tömegek számára nyitottak; ez tovább nehezíti a lakók közti szorosabb kapcsolatok kialakulását.

A falvakból és az óvárosból ismert egyéb épületek, mint a buddhista pagoda, vagy a lokális szent temploma ismeretlenek a szocialista lakótelepeken és az új lakónegyedekben: ilyenek egyáltalán nem létesültek. Sőt, a lakótelepek megépítése idején a többségüket le is bontották. A lakók a hiányt úgy hidalják át, hogy a lakókörnyéken vagy városban lévő fontosabb szent helyekre zarándokolnak el a Holdnaptár szerinti megfelelő napokon.

A templomok eredetileg egy szenthez vagy istenhez kötődnek, illetve egy lokális/nemzeti hős számára építették őket. Egy ilyen épület létrehozása az új lakónegyedekben kérdéses, indokolatlannak tűnik. A három hagyományos vallási épülettípus közül talán a buddhista pagoda az, amely helyet kaphat(na) a modern lakókörnyezetekben. Ennek a szándékára azonban jelenleg nem látszik semmi sem utalni a már megépített vagy éppen épülő lakónegyedekben. A lakónegyedek magas épületei rengeteg embert képesek befogadni, ami minden téren terhet jelent a város számára: a lakókörnyezet, az infrastruktúra, a közlekedés, a középületek, a közterek és a vallási intézmények szintjén egyaránt. A hagyományos igények kielégítése céljából talán megfontolandó lehet a városvezetőség számára a közösségi házak és templomok helyreállítása, vagy pagodák építése az új lakónegyedek közelében (II.16.).

II.16. A négy lakóhely típus közösségi életének összehasonlítása.

	FALVAK	ÓVÁROS UTCÁI	SZOCIÁLIS LAKÓTELEPEK	ÚJ LAKÓNEGYEDEK
felépítése	a falvak zárt egységek	egy utca egy zárt egység	egy telep egy egység van átmenő forgalom	egy telep egy egység van átmenő forgalom
kialakulása	spontán fejlődött	spontán fejlődött	tervezett	tervezett
közösségi terek, épületek	közösségi ház piac	közösségi ház kereskedelmi utca	kulturális központok oktatási intézmények	szolgáltatások szórakoztatóközpontok
vallási épületek	pagoda templom	pagoda templom	--	--
közösséget összetartó erő	család, rokonság, túlélés, közös lakóhely	közös lakóhely, anyafalu, közös iparos szakma	lakóközösség, régí hagyomány fenntartása	közös érdeklődési kör
lakók kapcsolata	rokonságban állnak	egy faluból származnak	közös a munkahelyük	csak a lakóhelyük van egy közös helyen

5. tézis

KÖZÖSSÉGI ÉLET

A falusítól eltérő, új típusú városi lakóhelyeken is igény van az adott területhez kapcsolódó, azokban gyökerező lakóközösségekre. A közösségi tevékenységek számára megfelelő teret kell biztosítani.

Vietnamban a faluközösség nagyon fontos társadalmi egység. A falu nemcsak lakóhely, hanem zárt, összetartó, egymástól függő közösséget is jelent. A közös tevékenységekhez fontos építészeti terek kapcsolódnak. Kérdés, hogy a városban ilyesféle lakóhelyi közösségek léteznek-e még, s ha igen, hogyan működnek illetve milyen erők kötik össze őket? Kutatásom alapján kimutatható, hogy Hanoiban – a vizsgált esetekben – lakóhelytípustól függetlenül is kialakultak a lakóhelyhez kötődő lakóközösségek, amelyeknek meghatározott közös tevékenységeik vannak. Csakhogy közös tevékenységeik számára nincs mindig megfelelő hely biztosítva.

AZ EDDIGIEK ÉS TOVÁBBI LEHETŐSÉGEK

Az emberek térhasználati szokásai, az életmód összefüggése a terek ki- és átalakításával illetve használatával már egyetemi éveim alatt is foglalkoztatott és befolyásolta tervezői szemléletemet.

A tény, hogy két teljesen eltérő kultúra részese vagyok, csak megerősítette érdeklődésemet az emberek térben való mozgása, a térhez való viszonya iránt. Felfigyeltem, hogy Budapesten másképpen használjuk a teret, mint Hanoiban. Hogy miért, illetve hogy milyen tényezők állhatnak e mögött. Számos további kérdést vetett fel a terek formájával, a gazdasági-kereskedelmi szükségletekkel, a kulturális háttérrel stb. kapcsolatosan.

A témával 2015-től kezdtem el foglalkozni a BME doktori iskolájában Budapesten. A kutatás első éve alatt az elméleti szakirodalmat gyűjtöttem össze, ez keretként rálátást adott az olyan kérdésekre, mint az építészet és kultúra; a kultúra és a térhasználat összefüggései. Az építészeti szakirodalmon túl antropológusok, (környezet) pszichológusok, szociológusok és más társadalomtudósok kutatásait és elméleteit is tanulmányoztam.

A követő tanévet Hanoiban tölthettem. Ekkor kezdtem meg a különböző típusú lakóhelyek felmérését Hanoiban és a Vörös-folyó deltájában. Az állapot építészeti felmérésén túl a lakókkal folytatott beszélgetések nagyban hozzásegítettek ahhoz, hogy jobban megértsem lakóterük változásának vagy átalakulásának a folyamatát (beleérve ebbe esetleges jövőbeli terveiket is), nem beszélve az azokat kiváltó okokról.

Érdeklődésem középpontjában elsősorban a kulturális háttér állt: a hagyományos életmódból, a vallásból és a hiedelemvilágból származó térbeli hatások érdekelték. Esettanulmányaim helyszínéül Hanoi, Vietnam fővárosát választottam. Itt a hagyományos életforma elemei szemmel láthatóan jelen vannak a mindennapokban, szinte izzik tőlük a levegő. **Kutatásom fókuszában a hanoi lakóhelyek, vagyis viet életterek álltak, amelyek fejlődési folyamata más irányt mutatott a Budapesten tapasztaltakkal.**

Disszertációmban Hanoi különböző lakótereinek, élettereinek a változásával, azok okaival és formáival foglalkoztam. **Az elemzést nyolc fontos tényező mentén végeztem el, amelyek mindegyike a hagyományos életmód és szokások illetve a kulturális háttér következményeképpen a vietnamiak térhasználatát és térkialakítását befolyásolja: mindenekeelőtt azt vizsgáltam, hogy mennyire vannak jelen a városi lakókörnyezetben, illetve hogy hogyan befolyásolják a modern építkezési trendeket.** Az esettanulmányok eredményeiből levont következtetések választ adtak a kutatás elején feltett kérdéseimre. Valójában ezt tekintem kutatásom legfontosabb eredményének.

A témában való elmélyülésből – elméleti és terepi munkákból – szerzett tapasztalatokat eddig két területen igyekeztem hasznosítani. Egyrészt a Hanoi Építészeti Egyetemen a lakóépülettervezési tantárgy keretén belül a hallgatókkal együttműködve beépít(t)ettem munkáikba/terveikbe a kutatás során felvetett kérdéseket, illetve megpróbáltam a hagyomány és a kultúra iránti érzékenységet becsempészni tervezői szemléletükbe. Másrészt gyakorlati tervezői feladataim során saját munkáimba is beépítettem az újonnan szerzett ismereteket. Mindez rányomta bélyegét és jól nyomon követhető az általam tervezett családi házakon. Disszertáciomban két épületet mutatok be: az egyik a kutatás előtti időszakból származik, a másik a kutatás vége felé, a dolgozat írása közben épült meg.

A dolgozat jelen formájában egy hosszú folyamat része, távolról sem teljes. Hogy teljessé tehesük, további vizsgálatokat kell végezni. A jövőbeli kutatások számára három lehetséges irányt látok:

1. A jelenlegi kutatás folytatása és kiterjesztése Vietnámban más típusú lakóépületekre és más településekre. Ennek révén még több bizonyítékot lehet majd összegyűjteni, ami tovább erősítheti vagy – ellenkezőleg – cáfolhatja eddigi eredményeimet. Egy ilyen vizsgálat még megbízhatóbb adatokkal szolgáltatna a kutatók és a gyakorló építészek számára.
2. Egy tervezési “kézikönyv” összeállítása az építész-tervezők illetve a lakáspolitikai irányítói számára. Ez egyrészt összefoglaló áttekintést adhatna a témáról, annak fontosságáról, a hanoi esettanulmányok tükrében. Másrészt – építészeti aspektusán túl – a téma kiterjeszhető lenne más tudományágakra és összekapcsolható lenne velük (antropológia, környezetpszichológia, urbanisztika). Így a jelenlegi vizsgálat révén, kiegészítve azt a térhasználat és téralakítás egyéb módjaival és okaival, még mélyebbre áshatnánk az ember és a tér közötti kapcsolat jobb megértése céljából.
3. A Hanoi-ban végzett kutatáshoz és lakóterek felméréséhez hasonló vizsgálat végzése Budapesten, majd a két eredmény összehasonlítása. Az egymástól teljesen eltérő két kultúra különbségein túl létezhetnek ugyanis mélyebb térhasználati azonosságok, illetve fordítva, az elsőre azonosnak tűnő térhasználati módok mögött eltérő szükségletek és életforma is rejtőzhet, ami különböző módon változtat(hat)ja meg akár az azonos modell és ideológia alapján épült lakóhelyeket is – például a két városban azonos időben (1954–1986) épült lakótelepek esetében.

KÖSZÖNETNYÍLVÁNÍTÁS

Köszönet a BME Építőművészeti Doktori Iskolának, az Iskola tanárainak a tanulmányaim alatt nyújtott támogatásunkért és biztatásukért, a doktorandusz társaimnak, akikkel való együtt töltött időkre örömmel gondolom vissza.

Kiemelten köszönöm Major Györgynek, témavezetőmnek fáradthatatlan és önzetlen szakmai támogatását, a lelkesítő és értékes eszmecseréket, már hosszú egyetemi tanulmányaim alatt csakúgy mint a doktori iskolai években.

Köszönettel tartozom Kerékgyártó Bélának, kitartása és a építő hozzászólásai mindig nagy lendületet adott. Köszönetet szeretnék nyilvánítani Cságoly Ferencnek a lelkesítő támogatásáért.

Vargyas Gábornak köszönöm a kultúrák közi kalandos utazásainkat, és hálával tartozom a dolgozat precíz lektorálásáért.

A hanoi terepmunkámat és kutatásomat a Hanoi Építészeti Egyetem, Lakóépítészeti Tanszék kollegáim támogatásával zajlottak. Külön köszönetet szeretnék mondani Nguyễn Đức Quang-nak, Bùi Đức Dũng-nak. Szakmai és baráti támogatásunk, biztatásunk, könyvajánlataik nagyban hozzájárultak a témában való eligazodásomat.

A sikeres helyszíni felmérésekhez és azok feldolgozásához nélkülözhetetlen segítséget nyújtottak X5 tervezési stúdió hallgatói. Lelkes együttműködésünk és barátságuk kimeríthetetlen erőforrást és támogatást jelentett a számomra.

Köszönettel tartozom a családomnak és barátaimnak akik kitartóan támogattak, segítettek és mellettem álltak. Kiemelten köszönöm a férjemnek, Đặng Việt Tuấnnak a végtelen támogatást és biztatást, a kislányomnak, Phương Thảo-nak a türelmét és szeretetét.

IRODALOM JEGYZÉK

NYOMTATOTT FORRÁS

- ALTMAN, Irwin: *The environment and social behavior. Privacy, personal space, territory and crowding*. Brooks-Cole, Monterey, 1975.
- AMOS, Rapoport: *House form and culture*. Foundations of Cultural Geography, 1969.
- AMOS, Rapoport: Using "culture" in housing design. *Housing and society*, 1998.
- ANDRÉ, Casault, DENISE, Piché, MYRIAM, Blais, NGUYỄN Manh Thu, ĐOÀN Như Kim: *The Habitat of Ha Noi*. Université Laval (Quebec, Canada) and National University of Civil Engineering (Hanoi, Vietnam), 2006.
- CHU, Quan Trú: *Hanoi hagyományos építészet* (VN: *Kiến Trúc dân gian Hà Nội*). Mỹ Thuật kiadó, Hanoi, 2001.
- DÚLL, Andrea: *Környezetpszichológiai alapkérdései: Helye, tárgyak, viselkedés. Környezetpszichológiai alapkérdései*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2009.
- DƯƠNG, Đức Tuấn: *Hanoi régi társasházak építészeti terek felújítása, az ideiglenes és állandó lakóhelyek feltételeitnek kielégítésével* (VN: *Cải tạo không gian kiến trúc - tái khai thác chung cư cũ tại Hà Nội đáp ứng điều kiện tạm cư tái định cư tại chỗ*). PHD diszertáció - HAU, Hanoi, 2004.
- ĐẶNG, Đức Quang: *Néhány kérdés az északi síkság "kereskedelmi-lakóház" kialakulásáról* (VN: *Một số vấn đề về nhà ở thị tứ làng xã vùng đồng bằng bắc bộ*). PHD diszertáció - HAU, Hanoi, 1995.
- ĐẶNG, Tố Tuấn: *Lakóterek kialakításának új lehetőségei Vietnamban közel jövőben 1995-2005 között* (VN: *Các giải pháp tạo không gian ở thích hợp với Việt Nam trong tương lai gần 1995-2005*). PHD diszertáció - HAU, Hanoi, 1994.
- ELLIOT, Aroson: *A társas lény*. Akadémiai Kiadó Zrt. könyvkiadó, 2008.
- EDWARD, T. Hall: *Rejtett dimenziók*. Gondolat könyvkiadó, 1955 (first ed).
- FERINAND, Tönnies: *Közösség és társadalom*. Gondolat könyvkiadó, 1983.
- Hanoi Óváros Igazgatási Osztály (EN: Ancient Quarter Management Board - AQMB): *87 Mã Mây utcai lakóház építészeti és történelmi jelentősége* (VN: *Giới thiệu giá trị kiến trúc - lịch sử nhà 87 Mã Mây*). AQMB kutatási anyaga, Hanoi 2017.
- Hanoi Óváros Igazgatási Osztály: *Hanoi Óváros építészeti története és értékei* (VN: *Giá trị kiến trúc phố cổ Hà Nội*) AQMB kutatási anyaga, Hanoi 2017.
- HARDIE, Graeme John: *Environment and behavior research for developing countries*. In Zube, E. H., Moore, G. T. (eds.): *Advances in environment, behavior, and design*. Vol. 2. Plenum, New York, 1989
- HELEN, Evertsz: *Megfizethető lakóhelyek Hanoi-ban* (VN: *Nhà ở bình dân tại Hà Nội*). Nxd Văn Hóa - Thông tin kiadó, Hanoi, 2000.
- GOLDMAN, Alvin: *A Theory of Human Action*. Prentice, Hall, Englewood Cliffs, 1970.
- GOUROU, Piere: *A Tonkin (Észak-Vietnam) földművelő emberek* (VN: *Người nông dân châu thổ Bắc Kỳ*). Nxb Trẻ kiadó, Hanoi, 2002.
- KHUẤT, Tân Hưng: *Kultúra és az Észak Vietnam Delta népi építészet kapcsolata* (VN: *Mối qua hệ giữa văn hóa và kiến trúc nhà ở dân gian vùng đồng bằng bắc bộ*). PHD diszertáció - HAU, Hanoi, 2008
- KÜRTEEN, Sandra: *The Transformation of Public Space in Hanoi*. ASIEN 108 67-79p., 2008.
- INRASARA, Phan Trần: *Az utazások & a Ház* (VN: *Những cuộc đi & cái Nhà*). Nxb Hội Nhà Văn kiadó, Hồ Chí Minh, 2015.
- LÊ, Anh Đức: *A Vietnami Etnology Múzeumban kiállított Viet lakóháza* (VN: *Ngôi nhà Việt trưng bày ở Bảo tàng dân tộc học Việt Nam*). PHD diszertáció - HAU, Hanoi, 2013.
- NGÔ, Văn Giá: *Hanoi külvárosi falvak hagyományos kulturális értékek változásai a Đổi Mới politika váltás idején* (VN: *Những biến đổi về giá trị văn hóa truyền thống ở các làng ven đô thuộc địa bàn Hà Nội trong thời kỳ Đổi Mới*). Ho Chi Minh National Academy of Politics (VN: Học viện chính trị quốc gia Hồ Chí Minh), Hà Nội, 2006
- NGUYỄN, Công Uẩn: *Hanoi a XX. század első felében* (VN: *Hà Nội nửa đầu thế kỷ XX*). NXB Nhà Nam, Hanoi. 2016

NGUYỄN, Đức Thêm: *Lakóházak építészete*. (VN: *Kiến trúc nhà ở*) NXB Xây Dựng, 2012.

NGUYỄN, Khắc Tụng: *Việt Nam - Észak-Vietnam delta népi építészete* (VN: *Nhà cửa các dân tộc ở trung du bắc bộ*). Nxb Khoa học xã hội kiadó, Hanoi, 1978.

NGUYỄN, Tố Lăng: *Hanoi lakóhelyi terek helyreállításának fenntartható fejlődési trendek* (VN: *Vấn đề quy hoạch cải tạo không gian khu ở tại Hà Nội theo khuynh hướng phát triển bền vững*). PHD diszertáció - HAU, Hanoi, 2000.

NGUYỄN, Văn Chính: *Hanoi kulturális identitásának struktúrája és dekonstrukciója* (VN: *Cấu trúc và giải pháp cấu trúc bản sắc văn hóa Hà Nội*). Hanoi, 2015.

NGUYỄN, Văn Huyền: *Vietnami civilizáció* (VN: *Văn minh Việt Nam*). Nhà Nam kiadó, Hanoi, 2016 (1944).

PERRY, Clarence: *The Neighborhood Unit*. The Regional Plan of New York and its Environs, 1929.

PHẠM, Duy Tâm: *Đồng Hòa falu, Régen és ma* (VN: *Đồng Hòa, Xưa và nay*). Đồng Hoà, 2010

PHẠM, Minh Tiến LÊ, Xuân Dương: *Châu Khê a hagyományos ezüst arany kézműves falu* (VN: *Làng nghề vàng bạc Truyền thống Châu Khê*). NXB Hải Phòng kiadó, Hải Phòng, 2016.

PHẠM, Trọng Thuật: *Közterek szervezése a Hanoi lakóegységekben* (VN: *Tổ chức không gian công cộng trong đơn vị ở đô thị Hà Nội*). PHD diszertáció - HAU, Hanoi, kiadó, 2002.

PHILIPPE, Papin: *Hanoi története* (VN: *Lịch sử Hà Nội*) NXB Nhà Nam kiadó, Hanoi, 2016

PIERRE, Clément - NATHÉLIE, Lancret: *Hanoi - A változások korszakai - A város és építészet formái* (VN: *Hà Nội - Chu kỳ của những đổi thay - Hình thái kiến trúc và đô thị*). NXB Khoa học và Kỹ thuật kiadó, Hanoi, 2010

PDI - Peninsular Development and Investment, 260 Architects, imadesign: *My Dinh Me Tri Urban Village - Masterplan*. Hanoi, 2003.

REISCHL, Antal: *Lakóépületek tervezése*. Tankönyvkiadó, 1979.

SYLVIE, Fanchette: *Hà Nội, a Metropolis in the Making, The Breakdown in Urban Integration of Villages - Hanoi*. NXB Thế Giới kiadó, Hanoi, 2016.

SZÉCSÉNYI, István: *A közösség szerepe az egyén szocializációjában cikk*. <http://www.osztalyfonok.hu/cikk.php?id=182>. 2016.12.07.

TŐ, Kiên: *Tube Houses in Hanoi's Old Quarter*. PHD dissertation, Kumanoto University, 2008.

TRẦN, Quốc Vượng: *Környezet Ember Kultúra* (VN: *Môi trường Con người Văn Hóa*). Nxb Văn hoá- Thông tin kiadó, Hanoi, 2005.

TRẦN, Hưng; NGUYỄN, Quốc Thông: *Thang Long - Hà Nội từ những năm đầu thế kỷ XVIII đến nay* (VN: *Thăng Long - Hà Nội mười thế kỷ đô thị hóa*). Nxb Xây Dựng kiadó, Hanoi, 1995.

VŨ, Ngọc Tiến: *Észak Vietnam lakóéletének kutatása I, II, III rész* (VN: *Điều tra cuộc sống cư dân đô thị bắc Việt Nam: phần I. II. III.*). Hanoi, 1999 - 2001.

Építésügyi minisztérium határozat Vietnam: 323: 2004 vietnami építési szabály: "magas emeletes lakóház - tervezési szabvány". (VN: *Quyết định của bộ trưởng bộ xây dựng về việc ban hành TCXDVN 323: 2004 "nhà ở cao tầng - Tiêu chuẩn thiết kế"*) Hà Nội, 2004

Nemzeti Szabvány, TCVN 4451:2012: *Lakóhely - A Tervezés Alapjai*. (VN: *Tiêu chuẩn quốc gia, TCVN 4451:2012:Nhà ở - Nguyên Tắc Cơ Bản Để Thiết Kế. Hà Nội*), 2012

Állami műszaki rendeletek a lakóházak és középületek építéséről - 1. rész: *Lakóház QCVN 04-1:2015/BXD*. (VN: *Quy Chuẩn Kỹ Thuật Quốc Gia Về Nhà Ở và Công Trình Công Cộng - Phần 1: Nhà Ở, QCVN 04-1:2015/BXD*), Hà Nội, 2015

ĐẶNG, To Anh KTT: *A futura housing heritage in Hanoi*, at HAU a BME-DLA Houseing Conference Hanoi, 2016

NGUYỄN, Hồng Thục: *Cities in Vietnam - Distinctive values and experiences value*. Hanoi, 2016.

TRUONG, Ngọc Lân: *"Lakótelepek - Boldogság és Szenvedés Idejében"* Hanoi, 2017.

ÉPÍTÉSI RENDELETEK SZABÁLYZATOK

ELŐADÁSOK

INTERNETES FORRÁS

i1	https://www.behance.net/gallery/31786043/K-Ch-Hanoi-Old-Quarter	2016.08.12.
i2	http://www.workroomfour.com/#!second-open-show/c1acx	2016.08.12.
i3	http://graphisme.smolska.fr/portfolio/musee-vieille-ville-dhanoi/	2016.08.13.
i4	http://hanoi.vietnamplus.vn/Home/Khuat-khuc-Ke-Cho/201212/833.vnplus	2016.08.13.
i5	http://graphisme.smolska.fr/wp-content/uploads/2014/11/Ke-Cho-Pho-Co_Signale%CC%81tique_DEF.pdf	2016.08.13.
i6	http://graphisme.smolska.fr/wp-content/uploads/2014/11/Ke-Cho-Pho-Co_Signaletique_DEF.pdf	2016.08.13.
i7	http://www.duonglamvillage.com	2016.10.09.
i8	http://vnexpress.net/tin-tuc/thoi-su/xay-moi-khu-tap-the-nguyen-cong-tru-giua-thu-do-2456062.html	2016.10.27.
i9	http://thoibaotaichinhvietnam.vn/pages/xa-hoi/2016-05-20/nha-n3-nguyen-cong-tru-ha-noi-vi-dau-nguoi-dan-van-chua-nhan-nha-31854.aspx	2016.10.27.
i10	https://haihacorp.vn/tin-tuc/danh-sach-du-an-chung-cu-tra-gop-tai-ha-noi-16-v7.html	2016.11.08.
i11	http://bmktn.com/index.php?option=com_content&task=view&id=2246&Itemid=1	2016.11.12.
i12	http://www.gso.gov.vn/default.aspx?tabid=387&idmid=3&ItemID=14627	2016.11.24.
i13	https://en.wikipedia.org/wiki/Neighbourhood_unit	2016.12.05.
i14	https://en.wikipedia.org/wiki/Frederick_Gibberd	2016.12.05.
i15	http://gallery.nen.gov.uk/asset661129_1513-.html	2016.12.05.
i16	http://www.osztalyfonok.hu/cikk.php?id=182	2016.12.07.
i17	http://timescityminhkhai.com	2016.12.14.
i18	https://vi.wikipedia.org/wiki/Khu_đô_thị_Times_City_Hà_Nội	2016.12.14.
i19	http://songda.vn	2016.12.19.
i20	https://vi.wikipedia.org/wiki/Khu_đô_thị_Trung_Hòa_-_Nhân_Ch%C3%ADnh	2016.12.19.
i21	http://www.vinaconex.com.vn/?id=592	2016.12.19.
i22	http://chutu100.blogspot.com/2011/02/su-tich-en-tho-uc-thanh-ca.html	2017.01.04.
i23	https://vi.wikipedia.org/wiki/Hậu_Lý_Nam_Đế	2017.01.04.
i24	http://www.hoangthanhthanglong.vn/blog/ly-phat-tu-hau-ly-nam-de/447	2017.01.04.
i25	http://www.vienamnhac.vn	2017.01.04.

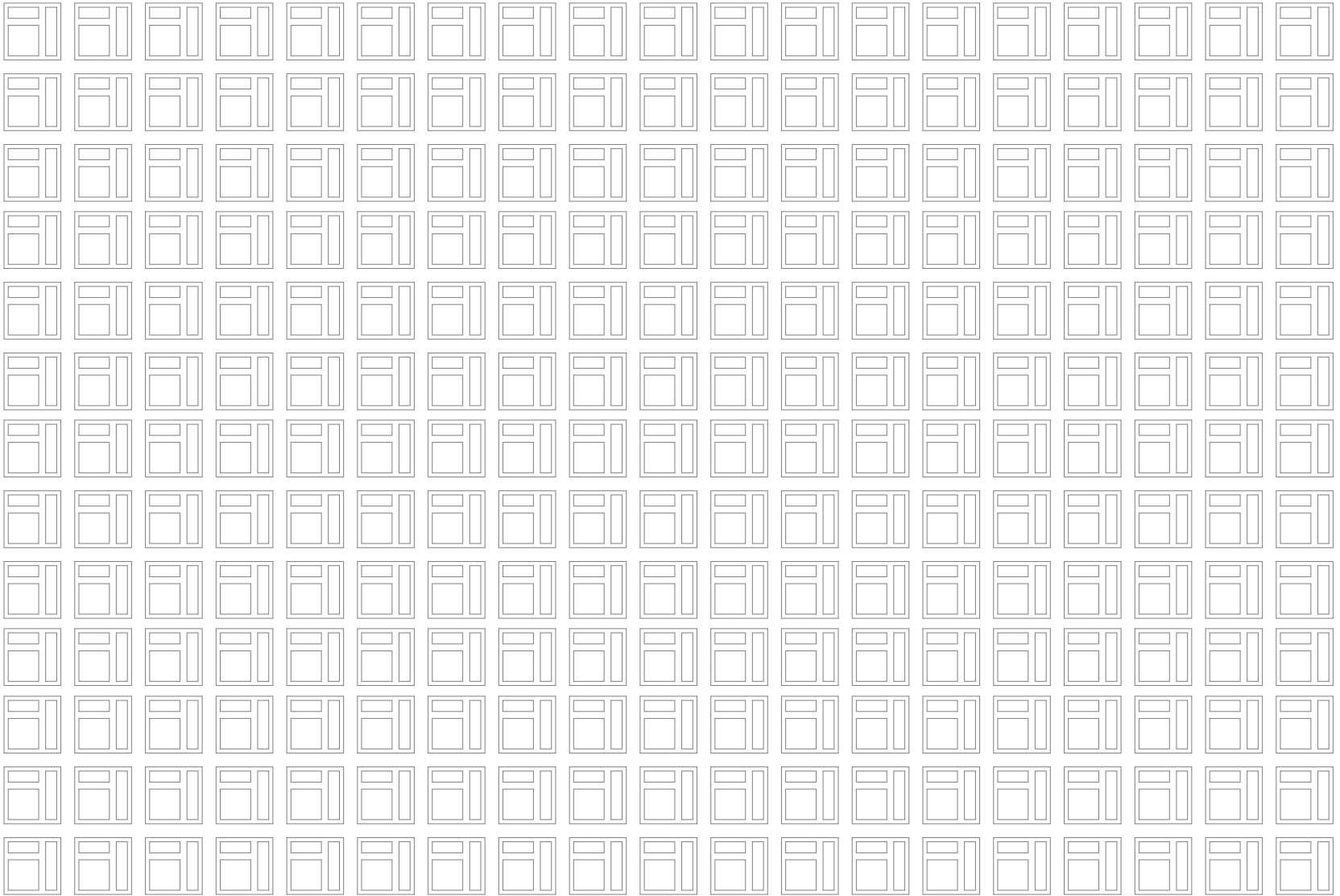
KÉP FORRÁS

016. oldal: Châu Khê falu kútja. Forrás: Nguyễn Mạnh Toàn, 2019.
022. oldal, I.02. kép: Forrás: sajátkép, 2018.
023. oldal, I.04. kép: Forrás: sajátkép, 2018.
032. oldal: Hagyományos Viet lakóház a családi-oltárral a középső osztásban. Az épület 2005-ig a Thọ Lộc faluban (Thanh Hoá tartomány) állt. Jelenleg a hanoi Vietnami Néprajzi Múzeumban van felállítva. Forrás: sajátkép, 2016.
034. oldal: Hanoi műholdas kép. Forrás: google.maps, 2019.
040. oldal: Hanoi lakóhelyek. Golden Palm társasház, Mã Mây utca 87 lakóház, Times city lakónegyed köztérsége, Giảng Võ lakótelep udvara, Hàng Bạc utca 47. lakóház, Hàng Bạc utca 86 lakóház, Đặng Văn Đổ lakóház (Đồng Hòa falu).
Forrás: sajátkép, 2016-2018.
062. oldal, I.25. kép: Forrás: sajátkép, 2016, 2017, 2017.
062. oldal, I.26. kép: Forrás: sajátkép, 2016.
064. oldal, I.27. kép: Forrás: sajátkép, 2016.
065. oldal, I.28. kép: Forrás: sajátkép, 2018.
067. oldal, I.30. kép: Forrás: sajátkép, 2017.
067. oldal, I.31. kép: Forrás: Lê Trung Kiên, 2017.
070. oldal: Giảng Võ lakótelep bővítésének illusztrációja. Forrás: Nguyễn Thị Phương Hoa
086. oldal, II.02. kép: Forrás: Hanoi Óváros Kulturális Központ (VN: Trung tâm giao lưu văn hóa Phố cổ Hà Nội)
088. oldal: Forrás: saját képek, 2016.
093. oldal, II.05. kép: Forrás: saját képek, 2016.
096. oldal, II.09. kép: Forrás: saját képek, 2015.
100. oldal, II.10. kép: Forrás: saját képek, 2017.
100. oldal, II.11. kép: Forrás: saját képek, 2017.
101. oldal, II.12. kép: Forrás: saját képek, 2017.
101. oldal, II.13. kép: Forrás: saját képek, 2017.
104. oldal: Giảng Võ lakótelep, C5 - C6 épület közötti udvar. Forrás: saját képek, 2019.

III. RÉSZ

KUTATÁS ÉS GYAKORLAT

TERVEZETT LAKÓHÁZAK ÉS A HAGYOMÁNY KAPCSOLATA

DOKTORI KUTATÁS ÉS A GYAKORLAT ÖSSZEKAPCSOLÓDÁSA

Az térhasználat, a tér és ember viszonya, a téralakítás és a hagyományos élet forma elemek kapcsolatának témái már az egyetem ideje alatt a tervezési feladatokban is foglalkoztatott. A diploma megszerzése követően Budapest és Hanoi között ingáztam. A két teljesen eltérő kultúra, melyben hol benne vagyok hol kívülről látom, erősen meghatározza a világlátásomat és befolyásolja tervezői szemléletemet.

A Nguyễn Thái Bình lakóházát 2012-ben Nguyễn Bình Minh tervező társammal terveztünk. Ez az első Hanoiban megépült kis családi ház melyben részt vehetem. A származásom és családi kapcsolatok révén megmaradtak a Vietnammal való összekötéseim. Ennek köszönhetően mindig is tisztában voltam azzal, hogy a hagyományos szokások, életmód, hit-vallás világa fontos szerepet játszanak a vietiek számára. Az épület tervezése során mégis nagyon sok érdekes 'akadály'-ba botlottam. Számomra sok új, de helyi kultúrában régi, elengedhetetlen íratlan szabály került az asztalra, olyan térhasználati kérések merültek fel, melyek elsőre furcsának tűntek, és mindnek eleget kellett tenni. Tervező társam, Minh ezekben ekkor jártasabb volt.

Az épület az egyéni doktori kutatásom előtt 2 évvel épült meg. A tervezés folyamata alatt megszerzett tapasztalatok sok kérdést vettem fel bennem. Ez az egyik oka a téma választásomnak. Továbbá éget bennem, hogy az ekkor és azóta megszerzett tapasztalatokat, illetve a kutatás ideje alatt az elméletben megismert lakóház építési (helyi) szokásokat egy újabb projektben is hasznosíthassam. Abban reménykedve, hogy ha szerencsével járok, akkor a kutatás közben felmerülő kérdéseimet és állításaimat, ha csak egy részét is de bebizonyíthatóak vagy éppenséggel megcáfolhatóak lesznek a gyakorlatban. 2018-ban erre lehetőségem is nyílt Lê Văn Hiếu lakóházának megtervezésével. Megépítésének folyamatát végig követve, ledokumentáltam minden egyes lépését, részletét, szemelőt tartva a disszertációban felsorolt téralakítást és térhasználatot befolyásoló hagyományból származó elemeket.

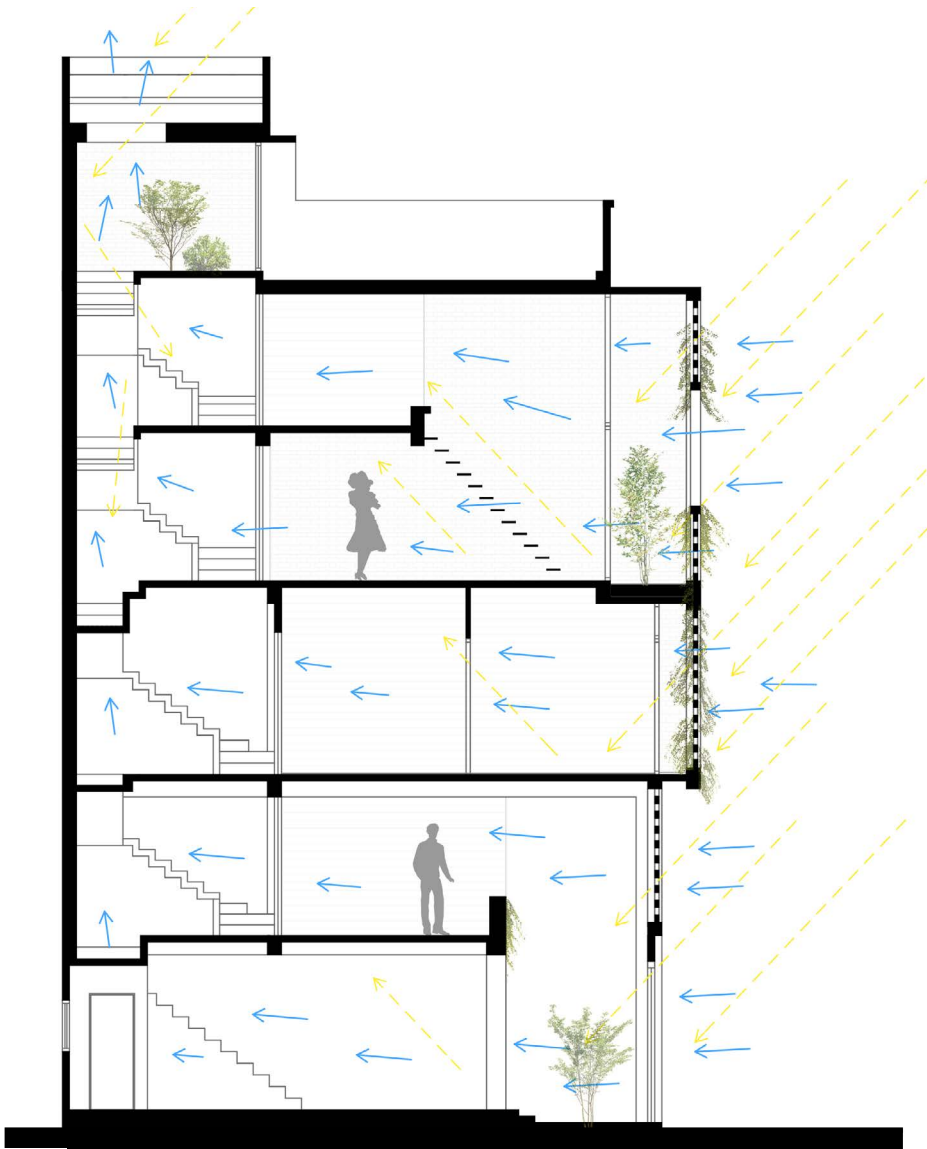
A két épület szorosan összekapcsolódik a kutatásommal. Az egyik a kutatás előtti időszakból amely tulajdonképpen a téma választás egyik indikátora. A másik pedig a disszertáció megírása közben épült meg, mint a kutatás végkimenetele, mely magában foglalja a több éves kutatás lényegét.

NGUYỄN THÁI BÌNH LAKÓHÁZA

Hà Nội | 2012

Társ tervező: Nguyễn Bình Minh

TERVEZÉSI FELADAT

A tervezési feladat egyszerű: egy kényelmes lakóhely biztosítása egy hét tagú, három generációs család számára egy 32m² (4x8m) alapterületű telken, Hanoi belvárosában.

A kérés, hogy az egész család számára alakítsunk ki az eltérő igényeknek megfelelő lakóteret, biztosítva a család közös használatú tereit. A család összetételét három kis egységre bontható három magánszféra tér szükséglettel: az idősebb szülők, Binh négy tagú családja és Binh huga. Emellett természetesen szükség volt a hagyományos, legszentebb elemnek hely biztosítására, a családi oltárra.

A telek tipikus hanoi csőházra jellemző adottságokkal és hátrányokkal rendelkezik. A sűrű belvárosi szövetben fekvő telek két oldalról közvetlen szomszédok határolják, hátul egy magán udvarra néz, erre az oldalra csak fix ablakok nyithatóak. Így mindössze egy 4 méter széles homlokzata van, amely egy 1,5 méter széleségű kis utcára nyílik.

A tervezés során fontos szempont volt továbbá, hogy a helyi klíma sajátosságait kielégítő épületet hozunk létre az épületgépészeti berendezések minimalizálásával. Az egyik legnagyobb probléma a sűrű nagy páratartalmú (évi átlag 78,8%) levegő megmozgatása, a terek természetes átszellőzése. Mind ezt megnehezíti az egyetlen egy homlokzat. A másik fontos szempont a belső tér védelme az erős napsugárzás ellen.

TÉRSZERVEZÉS

A legnagyobb nehézség a kis alapterületből adódik. Az elkülönülő tér szükségletek kielégítésére az épületet vertikálisan osztottunk el.

A földszinten a család közös használatú tere kapott helyet: nappali - konyha - étkező. Ennek a galériáján került kialakításra a szülők hálószobája, a családi oltárral. A második szint Binh négy tagú családjának lakóhelye. Ez tulajdonképpen egy összefüggő de toló ajtóval ketté osztható tér. Használatnak megfelelően alvó vagy tanuló szobává átalakítható. A legfelső szinten kapott helyet a külön álló galériásított önálló lakás, Binh huga számára. Az apartmant saját használatú nappalival, konyhával, fürdővel rendelkezik. A háló-galéria egy kis teázó teraszra nyílik. Ezzel az épület mindenki számára elkülönülő lakóhelyet tud biztosítani, elegendő közös használatú terekkel a földszinten

A kis alapterület miatt a szinteket összekötő lépcső és mellékhelységek az épület végében kerültek elhelyezésre. Ennek köszönhetően a lakóterek közvetlenül kapcsolatba kerülhetnek az épület egyetlen homlokzatával.

A főhomlokzaton egy külső félig áttetsző, átszellőztethető téglafalat terveztünk. Ez védőburoként, közvetetten engedni be az erős napsütést. A itt ültetett növények pedig átszűrve engedi be lakótérbe a városi szennyezett levegőt.

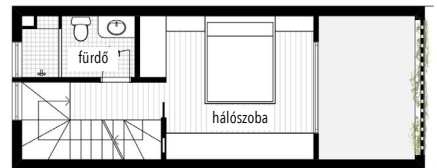
III. emeleti galéria alaprajz

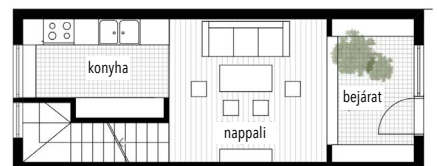
III. emeleti alaprajz

II. emeleti alaprajz

Földszinti galéria

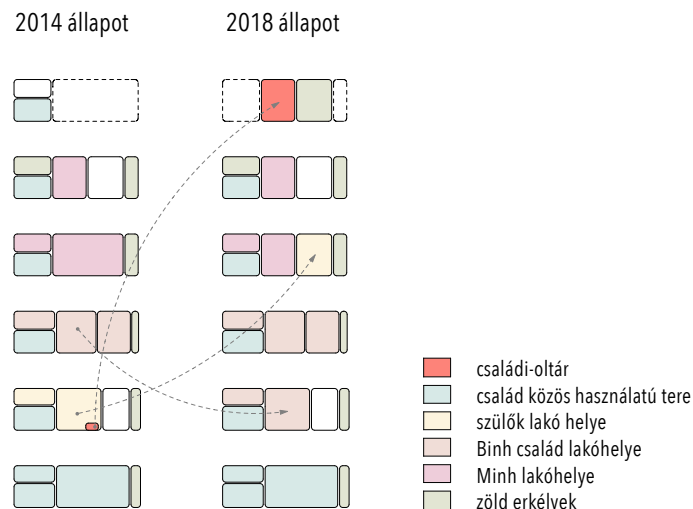
Földszinti alaprajz

AZ ÉPÜLET ÉLETE

Az épület megépítése után 2018-ban jártam ismét a lakóházban, mely azóta némi átalakuláson ment keresztül.

Binh gyerekei felcseperedtek a második szint egyre kisebbé válik a négy fő számára. Így a nagyszülők felköltöztek a harmadik emeletre, Minh nappali szobájába, át engedve a Binh családja számára a földszinti galériát. A tetőre egy plusz félszintet építettek, egy fedett tetőterasszal. Erre a szintre került a családi-oltár egy külön helységbe, mely korábban a földszinti galérián volt elhelyezve a szülői lakóhelységével együtt.

Itt ugyan még csak rövid idő telt el, de hasonló átalakulási folyamat figyelhető meg mint a kutatás alatt vizsgált Hanoi eltérő típusú lakóépületek esetében. Mivel az épület a doktori kutatásom előtt épült meg, a tervezése ideje alatt és az épület megépítése közben nem készítettem feljegyzéseket. Ily módon a dolgozatban megemlített mind a nyolc épület befolyásoló térkialakítási és térhasználati tényezők szerepét és fontosságának mértékét nem tudom bemutatni. Azonban a legfontosabb elemek így is megfigyelhetők: a családi-oltár fontossága, a család együtt élésének igénye, a családfő szerepe.

LÊ VĂN HIẾU LAKÓHÁZA

Xuân Mai község, Vĩnh Phúc tartomány
2018

TERVEZÉSI FELADAT

A három tagú család 2018-ban döntött egy lakóház építése mellett a Xuân Mai községben.

A település ezen része laza beépítésű, tipikus tradicionális Viet falu település szerkezeti jellegzetességével. Az építési telek egy volt növény ültetvényen található, a területet 2016-s építési szabályozás szerint lakóterületé nyilvánították. A terület eredeti tulajdonosa a telket a Hanoiiban megfigyelhető módon, hosszúkás - 5x20m - cső telkekre osztotta, nem követve a falu hagyományos szerkezeti felépítését. A telkeket sorban kerültek eladásra, Hiếu a második vásárló és építtető, az első megépült ház Hiếu telkének északnyugati oldalon található. A tervezési telek tehát a megszokott csőház jellegű, két hosszanti oldalon szomszédok határolják, csak a két keskenyebb véghomlokzaton nyitható.

A megrendelő kérése csupán annyi volt, hogy "legyen lakóhelyünk", ugyanis eddig bérelt házban laktak. A hely szükségletükről érdeklődve a következők voltak. A három családtag mellett a nagymama számára szeretnének egy külön szobát kialakítani, aki jelenleg egy másik községben lakik. Sok rokonság van a közelben ezért nagy hely szükséges a tömeg rendszeres fogadására, ez akár 40-50 főt is jelenthet. És végül külön hangsúlyozták a családi-oltár fontosságát, ugyanis Hiếu édesapja 2017-ben elhunyt, így mindenképp egy "szép, előkelő" helységet szeretnének a számára. A kérések és a helyi adottságokból kiindulva kezdtem el tervezni.

Az első találkozásunk után Hiếu és felesége elmentek egy vietnami geomanciához (EN: geomancy master, VN: *thầy phong thủy*). Hiếu, mint a családfő születési adataiból kiszámolta az építkezés különböző fázisainak kedvező időpontjait, ebben sok bele szólásunk nem volt, illetve nem befolyásolta a tervezési folyamatot. Több időpontot is kijelöltek, így viszonylag flexibilisen összeegyeztethető volt az építkezés ütemével. Az eltérő időpontok kedvező hatásfoka eltérőek lehetnek, betartásuk igazából nem kötelező, csak ajánlott, de kivétel nélkül mindig mindent a "csillagok" állása szerint ment végbe. A geomancia által megadott adatokat és a legfontosabb építkezési fázisokat, a végrehajtott szertartásokat, időpontokat a következő oldalon foglaltam össze.

A hagyományos építészetben nagy jelentősége volt a *thước tầm*-nak, mely alapján kiszámolták az épület méretezését. Ez esetben a geomancia szakértő szintén Hiếu születési adataiból illetve a *thước lỗ ban* segítségével megadott kedvező hatású épület adatokat. Ezekből a legfontosabb a főbejárati ajtó, a családi-oltár, illetve ez esetben a szintek belmagasságát és a lépcsőfokok számát is próbáltunk ehhez igazítani. (*thước lỗ ban*: mérő szalag, centiméterre lebontva jelöli a kedvező és kedvezőtlen méreteket. Három eltérő méretezést mutat: 1. az üres terek, épület részek mérete: az épület mérete, nyílások; 2. az épített elemek mérete: lépcső, konyha; 3. berendezés: bútorok, oltár mérete.)

A geomancia szakértő által megadott alaprajzi elrendezés, a lakóház fő elemeinek javasolt elhelyezkedése a másik oldalon található rajzon látható (a kézzel készített rajzot az eredeti rajznak megfelelően rajzoltam meg, illetve lefordítottam magyar nyelvre). A tervezés első fázisában javaslatokat nem vettem figyelembe, ettől függetlenül készítettem egy vázlattervet. Talán a tervezési terület adottságaiból adódóan, és mint a legtöbb gyakorlott vietnami tervező tisztában voltam bizonyos fengshuii "szabállyal a két alaprajz nem sokban különbözött. A közös konzultálások során és a kőbevésettnek gondolt szabályok flexibilitásának köszönhetően az eltéréseket könnyen áthidaltuk.

Most nézzük meg, hogy a nyolc téralakítást és -használatot befolyásoló hagyományos tényezők hogyan vannak jelen az épületben. A "családi szociális élet" tényezők közül a férfi-női szerep megkülönböztetése nem játszik szerepet. Illetve csak annyiban, hogy a konyha továbbra is feleség területe. A generációk együttélése abban nyilvánul meg, hogy a nagymama számára egy saját szobát szántak, annak ellenére, hogy egyenlőre egy másik városban lakik. A nagy "udvar" a vendégek és rokonok fogadására a nagy összefüggő nappali és garázs helység áll rendelkezésre.

A "spirituális élet"-ből származó tényezők jelenléte viszont teljes mértékben megfigyelhető. A legfontosabb továbbra is a családi-oltár, mely számára egy külön helységet terveztünk. A helység mérete alkalmas a különböző szertartások elvégzésére, meditációra. Ma különböző építőmunkások végzik az eltérő munkálatokban. De a velük való bánásmód tulajdonképpen nem változott: "kedvesnek kell velük lenni, biztosítani kell a kényelmüket", hogy jó kedvük legyen az építkezés ideje alatt. Így a 6 hónapos építkezés közben a család mindvégig megvendégelte az építő munkásokat, együtt étkeztek a családdal, akár napi több alkalommal. A szél-víz járás és jin-jang szerepe összemosódik, a *thầy phong thủy* segítségével megoldást találnak minden felmerülő problémára. A cél, hogy mindig megtalálják a legmegfelelőbb, legkedvezőbb irányt, adatokat a család számára a családfő születésének adataiból.

Számomra nagyon tanulságos volt a családi ház tervezésének folyamata és megépítése. A megrendelő egy fiatal házaspár, 1982 születésűek, kereskedéssel foglalkoznak. Mindketten kis városban, községen nőttek fel, a családi házuk a fővárostól 30 kilométerre lévő községben épült. Ennek ellenére mégis nagyon fontos volt számukra, hogy a lehetőségeknek megfelelően lehetőleg jobban kövessük és megtartsuk a hagyományos szokások elemeit a cső alakú házban, mely teljesen eltér a hagyományos lakóházak elrendezésétől.

ÉPÍTKEZÉS SZAKASZAI ÉS A HOZZÁ KAPCSOLODÓ ESEMÉNYEK

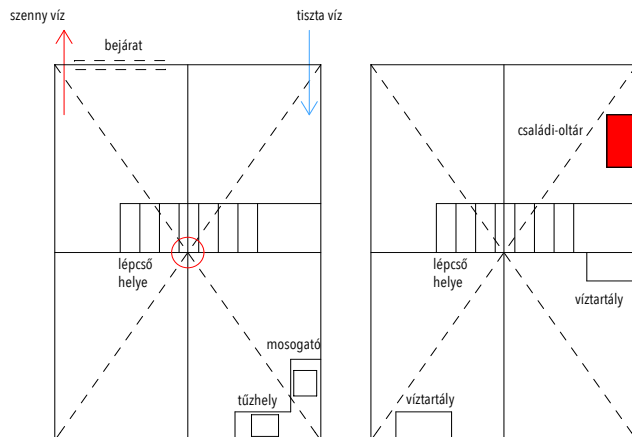
ÉPÍTKEZÉS SZAKASZAI	HOLD NAPTÁR	TEVÉKENYSÉG VÉGZŐ SZEMÉLY
Geomancia tanács kérés		Hiếu családja és a geomancia szakértő
Kút furás	8.05 - 9.25h 2018.08.04.	Hiếu, a család fő kezdte, lapáttal beletur a kút helyére, kút furó folytatja
Épület kitézése	10.05 - 11.25h 2018.08.10.	Hiếu és felesége végezte
A "föld megérítése" szertartás Alapozás megkezdése	8.05 - 9.25h 2018.10.10.	Geomancia szakértő végezte Hiếu és családja nevében
"Tető berakás"	2018.10.16.	Hiếu és felesége végezte
Beköltözési szertartás	2018.11.20.	Hiếu és felesége végezte

ÉPÜLET MÉRETEINEK KEDVEZŐ ADATAI - Geomancia mester olvasata szerint

ÉPÜLET RÉSZEK	SZÉLESSÉG (cm)	MAGASSÁG (cm)	MÉLYSÉG (cm)
Bejárat ajtó	254, 262, 282, 302	215, 232, 237	
Szoba ajtó	69, 81, 89, 107, 127	192, 197, 215, 232	
Ablakok (4 szárnyú)	154, 167, 175, 192	81, 89, 107	
Ablakok (2 szárnyú)	89, 107, 127	147, 154, 167	
Családi oltár mérete:	192, 197, 215	127	81, 89, 107
Szint magasság	321, 341, 361, 369, 381, 390, 407, 427, 450		
Lépcső fokok száma: négyel osztható szám + 1			
Belső tér festék színe: kék, világos szürke, fehér			

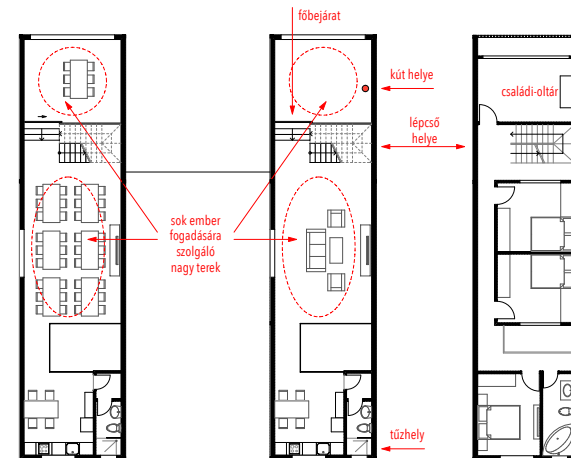
A FÖLDJÓS MESTER ÁLTAL MEGADOTT ADATOK

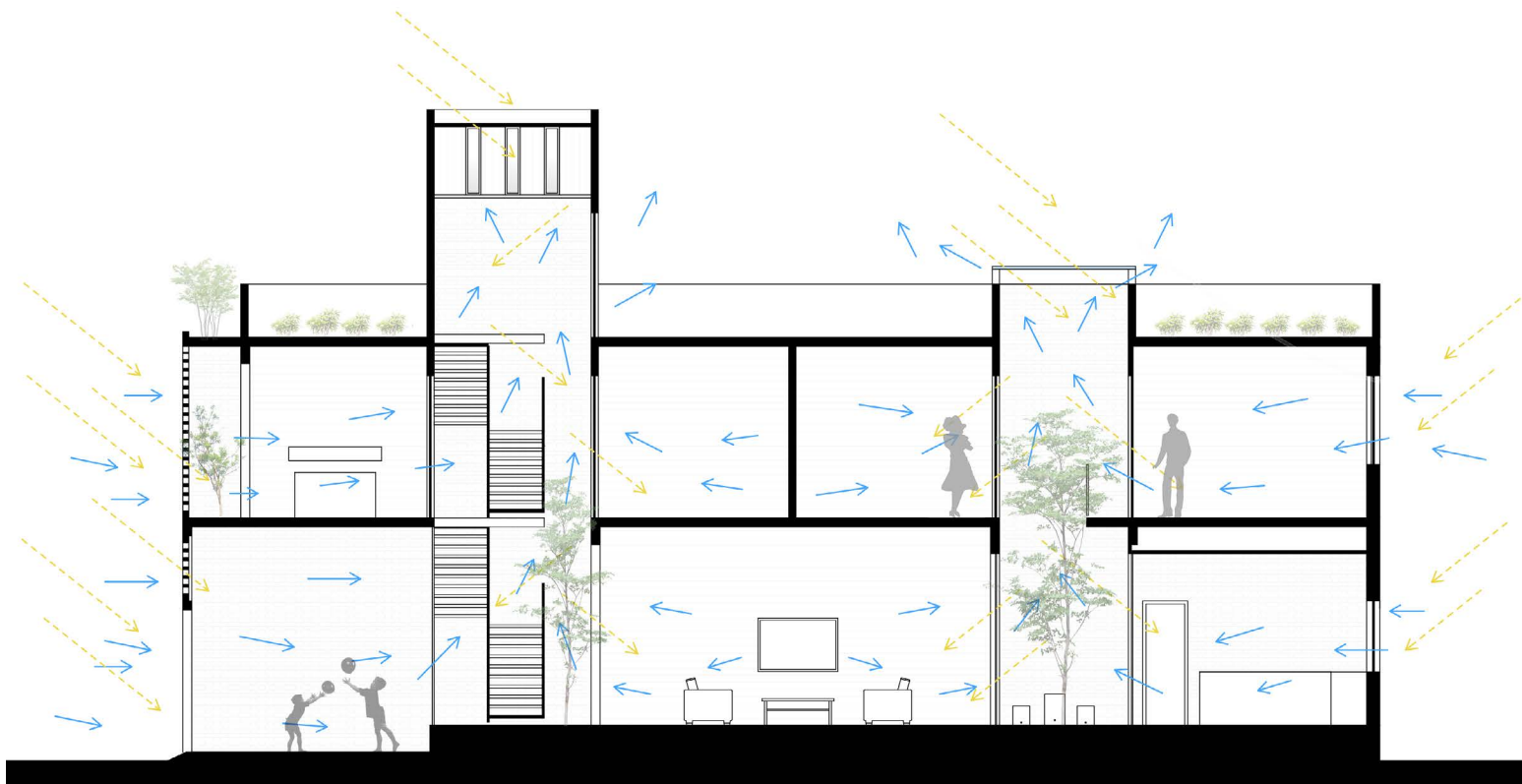
- az eredeti példány vietnamul, szabad kézzel rajzolt jegyzetek -

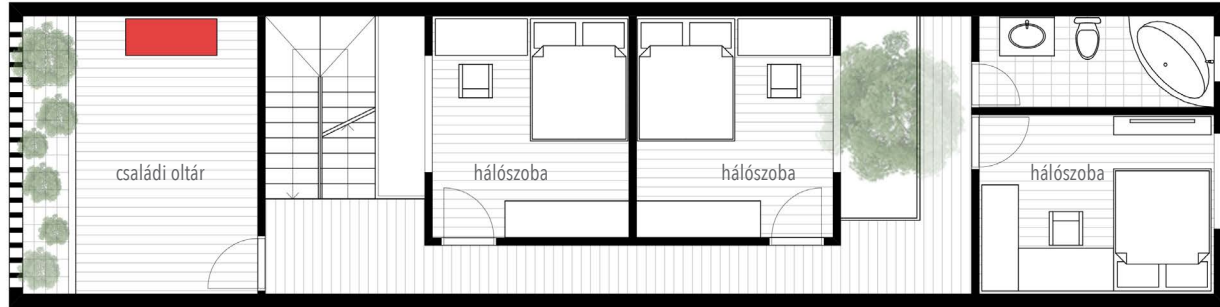

TERVEZETT ÉPÜLET ALAPRAJZI ELRENDEZÉSE

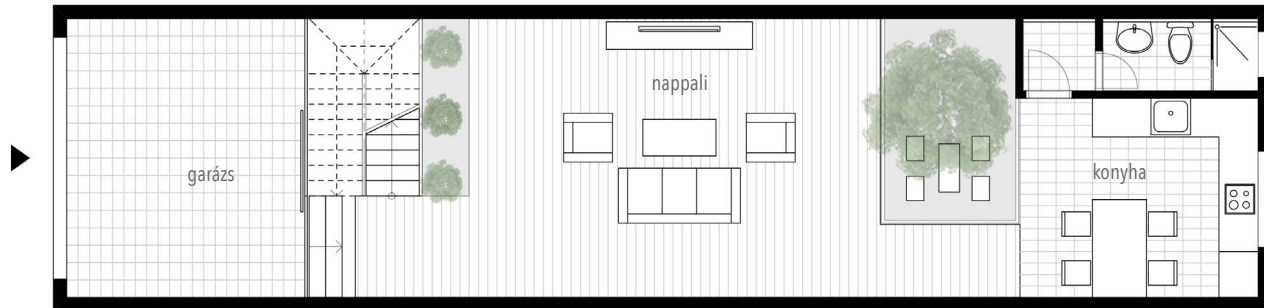
- megépítés előtt -

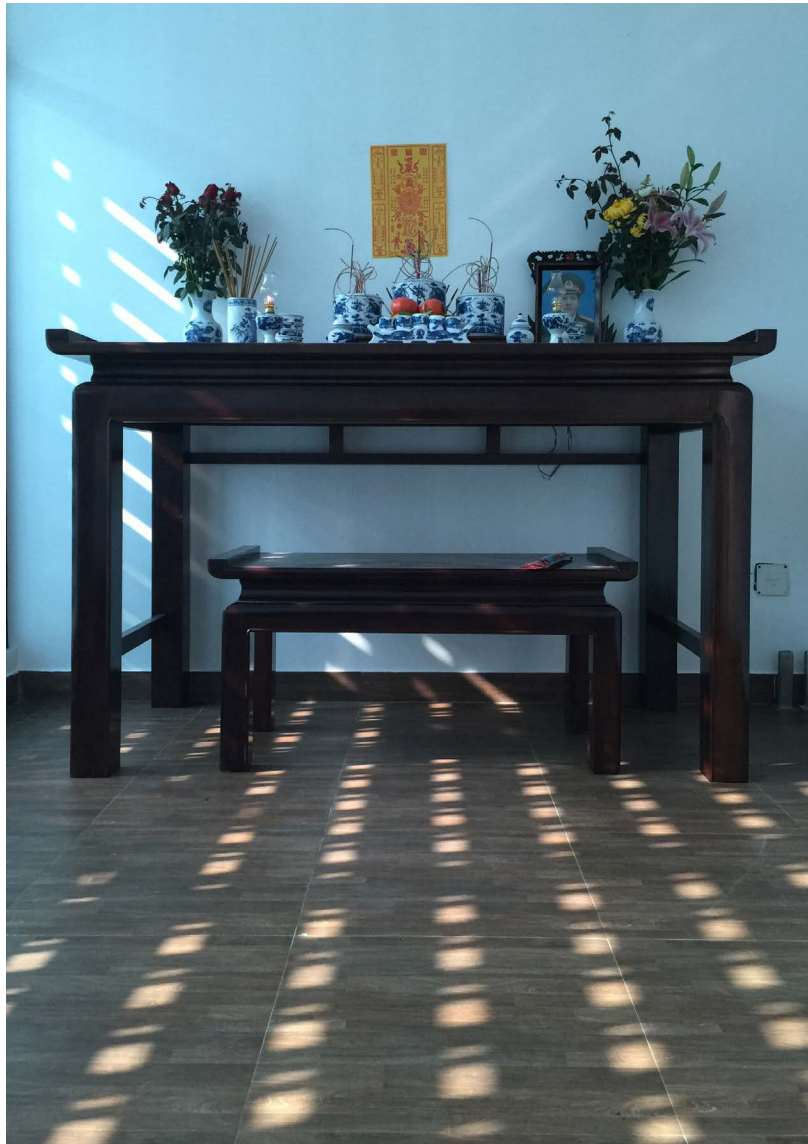

Emeleti alaprajz

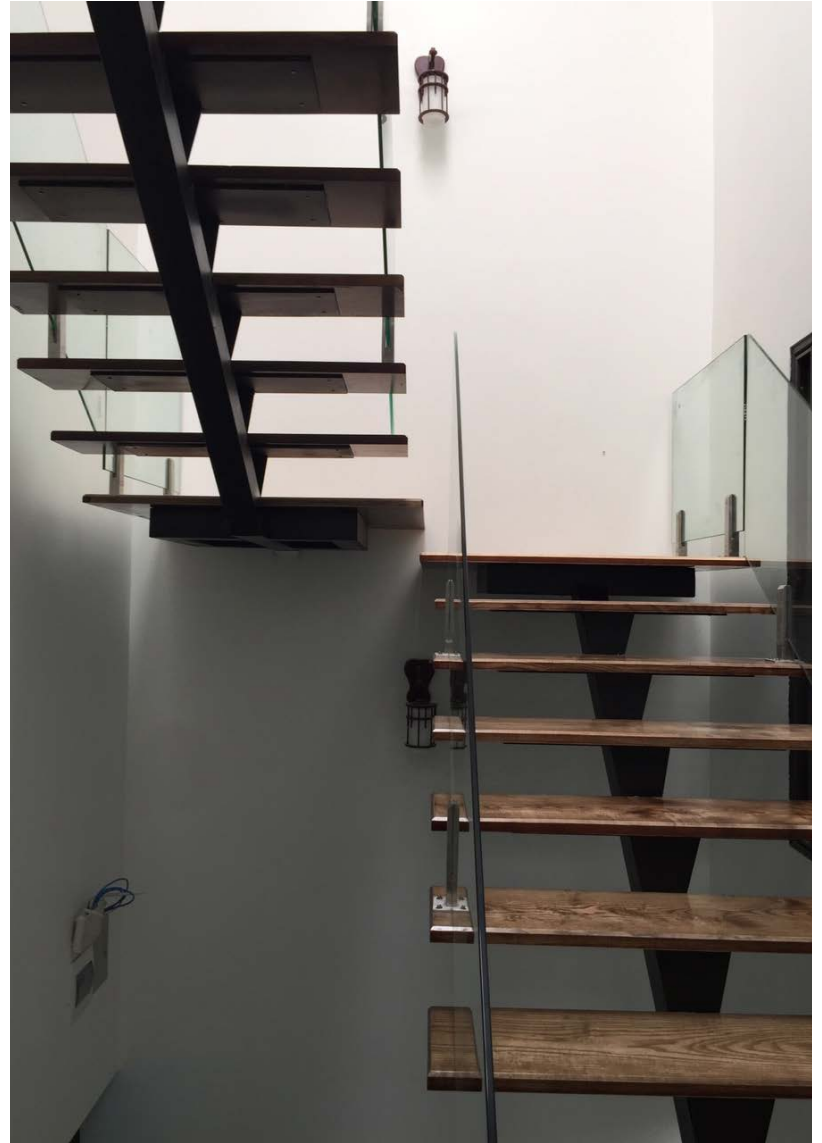
Földszinti alaprajz

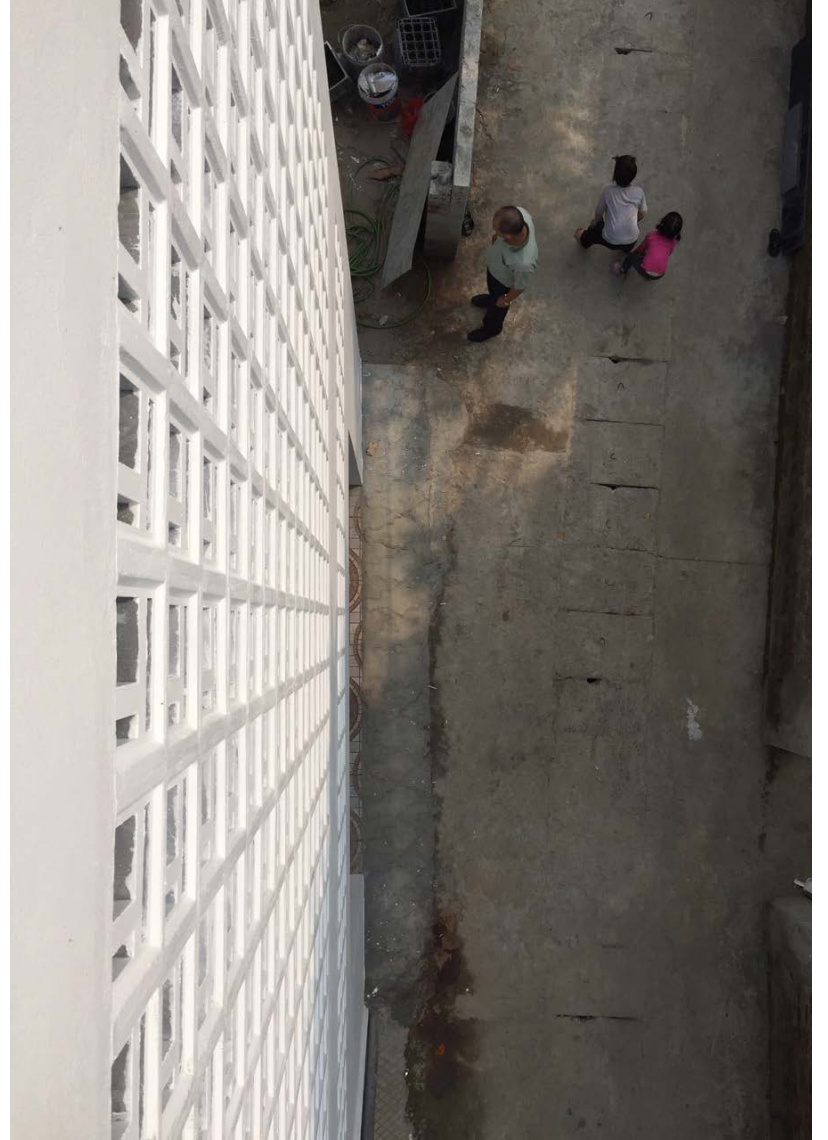
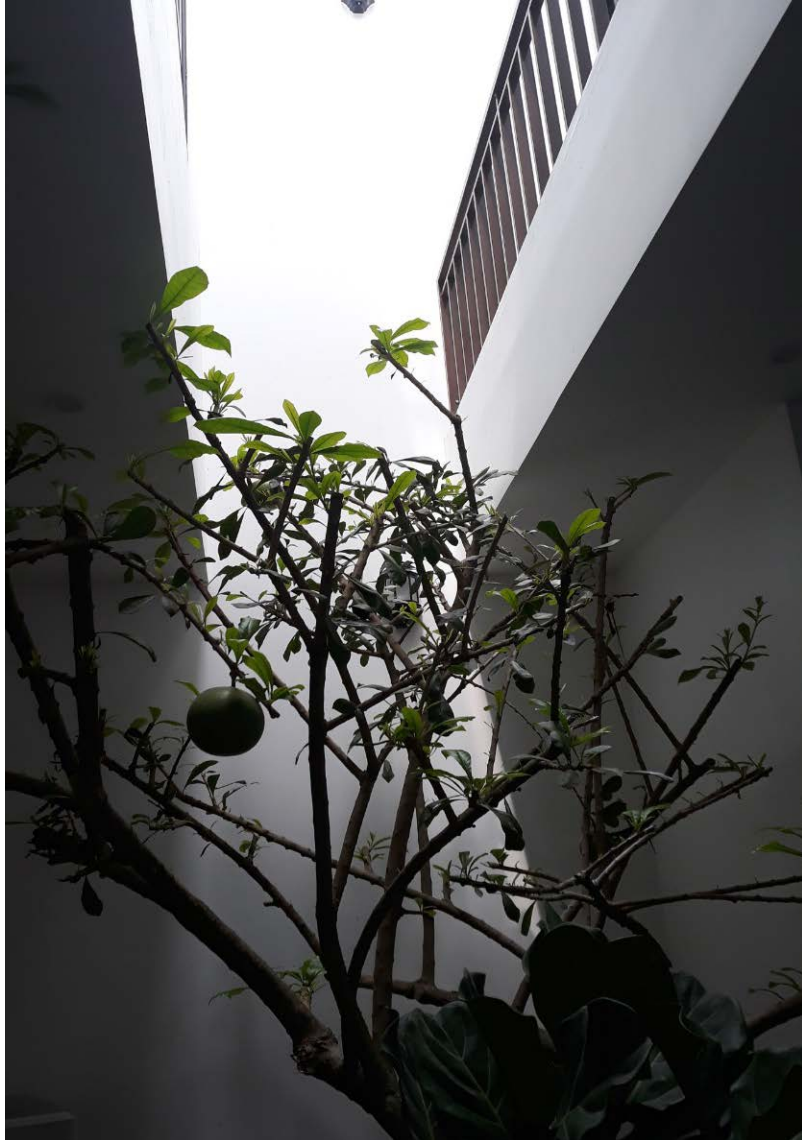

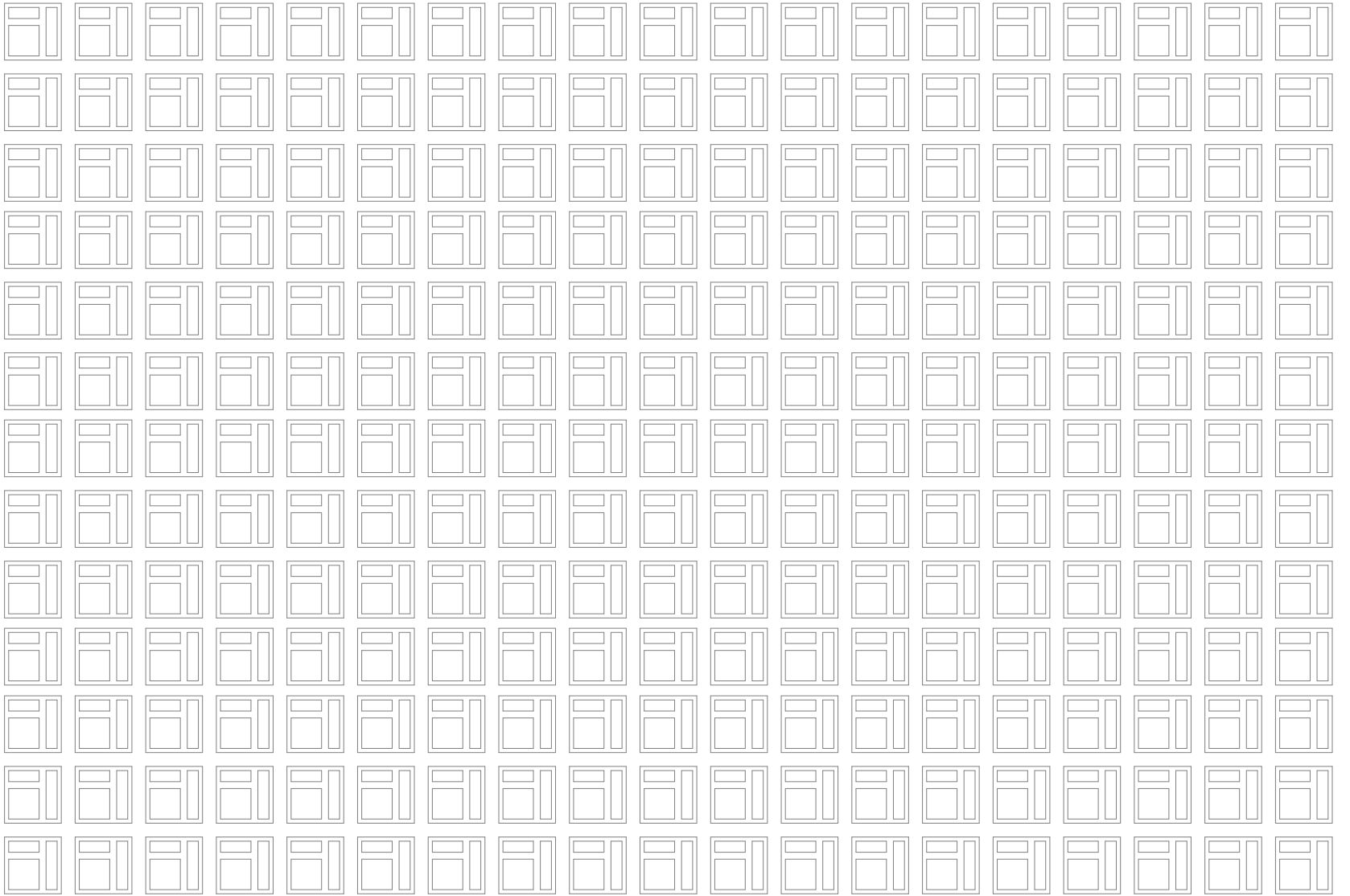

IV. RÉSZ

ESETTANULMÁNYOK
HELYSZÍNI FELMÉRÉSEK | INTERJÚK

TARTALOM

VÖRÖS FOLYÓ DELTA TERÜLET NÉPIÉPÍTÉSZETE - FALVAK	151
ĐƯỜNG LÂM FALU	152
CHÂU KHÊ FALU	154
TIỀN CSALÁD LAKÓHÁZ VÁLTOZÁSA	156
ĐẶNG ÁGAZATTELEK FELOSZTÁSA	158
ĐỒ CSALÁD LAKÓHÁZ VÁLTOZÁSA	160
THÁI CSALÁD LAKÓHÁZ VÁLTOZÁSA	162
HANOI LAKÓHELYEK - ÓVÁROS	164
ÓVÁROS FELÉPÍTSE	166
HÀNG BẠC UTCA	168
HÀNG BẠC UTCA 47. LAKÓHÁZ VÁLTOZÁSA	170
MÃ MÂY UTCA 87. LAKÓHÁZ - HÀNG BẠC UTCA 84. LAKÓHÁZ VÁLTOZÁSA	174
HANOI SZOCIALISTA LAKÓTELEP	180
GIẢNG VÕ LAKÓTELEP	184
LAKÓTELEPI LAKÁSOK FELMÉRÉSEI	
BUDAPESTI LAKÓHÁZUNK KÖZEL 20 ÉV ALATT	196

Châu Khê falu utcája. 2018
Képforrás: Nguyễn Mạnh Toàn

VÖRÖS FOLYÓ DELTA TERÜLET NÉPIÉPÍTÉSZETE

falvak felépítése | hagyományos lakóházak változása

Đường Lâm falu

Đường Lâm falu (Sơn Tây tartomány) a Vörös folyó delta terület és a hegyvidék találkozási mentén fekszik, Hanoitól 45 km-re Észak-Nyugati irányban. A falu történelme nagyjából 1200 évvel ezelőtti időre vezethető vissza, a jelenleg még fennálló legrégebbi lakóházak a 17. században épültek. A falut 2006-ban nemzeti örökségé nyilvánították, 8 műemlékkel (köztük közösségi ház, templom, pagoda és kapu is található) és közel 1000 hagyományos lakóházzal.

A gazdasági fejlődés és politikai változások ellenére Đường Lâm-nak sikerült megtartania az észak-vietnami hagyományos falu jellegzetes jellemzőit. A falu négy "thôn"-ból (kisfalu-egység) tevődik össze: thôn Mông Phụ, thôn Cam Thịnh, thôn Đông Sàng, thôn Đoài Giáp. Ezek mára már szinte teljesen összemosódtak, csak a szélesebb utcák jelzik a határvonalat. A négy fő utcát négy falu kapu védelmezi. A kapuk védelmező szerepe mára megszűnt, inkább csak mint a falu egyik fontos szimbolikus elemeként állnak a faluba bevezető utakon. A falut körbekerítő védelmező kerítést két okból lebontották: 1. franciák megkívánták szüntetni a falvak zártságát és önállóságát, 2. a falu népességének folyamatos növekedése miatt szükségessé vált a falu kiterjesztése. Az utcák keresztesződésében, illetve annak mentén találhatóak a falu közösségi házai, pagodája és középületei (iskola, óvoda, piac). A falu nagyobb közös használatú épületei mellett a térképen látható, hogy minden thôn-nak vannak saját használatú kisebb méretű közösségi épületei is (kisebb közösségi házak, templomok). A falu évente több közös ünnepséget rendez. A legnagyobb és legfontosabb események január 4-én thôn Mông Phụ közösségi házában a falu védelmező szentjének a tisztelet adása, illetve ugyan ebben a hónapban 16-án thôn Đông Sàng-ban kívánnak gazdag termékeny évet (ezek a Hold naptár szerint időpontok). Vannak még számos kisebb ünnepségek, rendezvények is melyek a falu lakói számára fontosak. Ezek általában egy fontosabb történelmi, hitvallási eseményhez vagy egy személyhez történő tiszteletadáshoz kötődnek, ilyen például a júniusban megrendezett Giang Văn Minh, 16.sz-i hadvezér emlékének tiszteletnyilvánítása. Az ünnepség falu minden lakóját érinti és a minden évben megrendezendő események közé tartozik.

Látható, hogy a hagyományos falu közösség Đường Lâm faluban ma is fontos szerepet játszik. Az események az egész közösségre kiterjednek, sőt a faluból elköltözött emberek is visszajárnak a fontosabb eseményekre. A rendezvények fő helyszíne egy-egy közösségi házában, a pagodában vagy templomban, azok udvarain történnek, de a menetelések a falu fő utcáin is folynak. Az ünnepségek előkészületeiben valamennyi korosztály részt vesz: az idősebbek, a falu aggjai az imádkozással foglalkoznak; az hölgyek a népi táncjárást és zenét felügyelik; a fiatalok hagyományos játékokban vagy a zászlók, hintók menetelésben veszik ki szerepüket.

cổng Nghè I északi kapu

giếng Bắc I északi kút

Giáp Trung közösségi-ház

Falu Művelődési Háza

Cầu Ba közösségi-ház

Giáp Nhất közösségi-ház

cổng Bến I nyugati kapu

miếu Khan Văn Các
emlék templom

cổng Đình I déli kapu

cổng Nghè I északi kapu

Phạm Minh Tiến lakóháza

giếng Đông I keleti kút

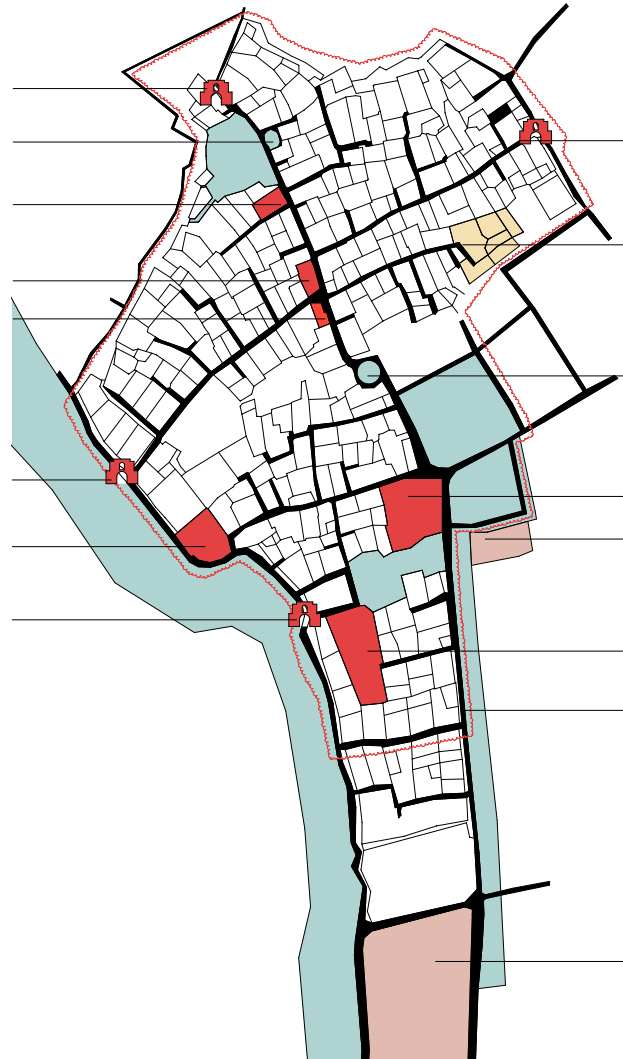
đình Châu Khê
közösségi ház

új temető

chùa Châu Khê I pagoda

lebontott falu kerítés

régi falu temető

Châu Khê falu

A kutatás során többször jártunk Châu Khê-ban. Az első alkalommal¹ a falu közösségi házát, a buddhista templomot, a falu déli részét jártuk be. Ekkor találkoztunk Phạm Minh Tiến-nel, a falu Örökség védelmi osztály vezetőjével, egyben a "Châu Khê a hagyományos ezüst-arany iparos falu"² című könyv szerkesztője. A második utamat három egyetemi hallgató kísérte.³ Ez alkalommal a falu északi részét jártuk be. A falut körül ölelő, még nyomokban megtalálható bambuszkerítés nyomvonalát követtük, a régi négy kapu helyét érintve (északon "cổng Nghè", nyugaton "cổng Bến", keleten "cổng Đông" és délen "cổng Đình"). Az összes kaput a háborúk idején lebontották, jelenleg a keleti kapu helyreállítása folyik. A harmadik látogatást pedig éppen az egyik legfontosabb falu fesztivál idejére esett, ekkor lehetőségünk volt betekinteni a falu közösségi életének működésébe.⁴

Châu Khê egy tipikus hagyományos Vörös-folyó delta területi falunak felel meg, a falu rendelkezik minden szükséges elemmel. A közösséget szolgáló építmények: közösségi ház - "đình Châu Khê" (12. sz.), pagoda - chùa Sùng Ân Tự Châu Khê (12.sz.), templom - Lăng Miếu, Khuê Văn Các. A faluból származott ezüst ékszer kereskedők segítségével, adományaiból helyre állították a közösségi házát, a buddhista pagodát és a templomot. A közösségi házban évente több rendezvényt tartanak, köztük a két legnagyobb ünnepség: Hold naptár szerint január 19. a falunapja, ekkor a falu megalapító atyjának adnak tiszteletet. A másik ünnep a Hold naptár szerint december elsejére esik, ekkor Lưu Xuân Tín-nek, a falu ezüst kézműves szakma anyának tesznek tiszteletet.

Ezen kívül a találhatóak olyan épületek melyek nem minden faluban szokványos. Például a "Nhà Làng" vagy "Cầu Ba", a "köz-ház" a falu politikai központja. Ezt a funkciót általában a közösségi ház tölti be. Nincs róla leírás a falu jegyzeteiben, csak a falu aggjainak szórványos elmeséléseire és homályos emlékeire hagyatkozhatunk. Az épület nevének jelentéséből – Cầu Ba = Hármás Híd - (illetve a történelmi eseményekkel összekötve) arra következtethető,

hogy az épület nemcsak a falu gyűlésekre használták, hanem egy nagyobb politikai rendszer összekötő helyszíne volt. Châu Khê falu stratégiai szempontból a kereskedelmi útvonalak kereszteződésében fekszik, összeköti Thang Long-t a tengerparttal, a délebben fekvő vidékeket az északi területtel.

"Nhà Nghè" azaz az oktatási ház. Châu Khê két okból rendelkezhetett ezzel, az ezüst öntésből a falu igen gyorsan meggazdagodott, így a közösség rendelkezett megfelelő anyagi kerettel, illetve az általános tudás átadása mellett, itt szükség volt egy szakmát oktató központra. A népesség növekedésével, illetve az épület régi funkciójának elavulásával az épületet lebontották, a telket felosztották lakóházak építésére.

A vietnami hagyományos falu szervezeti felépítéséhez híven Châu Khê-nak öt nemzetiségből áll, a falu öt "thôn"-t képezve. A nemzetiségeknek külön-külön közösségi háza volt, ebből jelenleg három maradt fenn, az egyik helyére szintén lakóházak épültek, a másik helyet pedig egy művelődési házát építettek az 1960-s években.

Lê Thánh Tông király a 15. században engedélyt adott Châu Khê származú Lưu Xuân Tín hivatalnoknak ezüst öntő műhely működtetésére az óváros területen (ma Hàng Bạc utca 58.). Lưu Xuân Tín a saját szülő falujából választott szakembereket, ezzel el indította a Châu Khê falusiak a városba való bevándorlását. Az eredetileg csak az ezüst öntéssel, a pénz váltással, később ékszer készítéssel, díszítéssel is foglalkoztak. Az új föld területen élők továbbra is szoros kapcsolatot tartottak az anyafaluval. Sokan megtartották a falusi lakóházukat és földjüket, rokonaik maradtak a faluban. A vietnami hagyományos szokásokat követve (Hold-újév, elhunytak halála évforduló napján, falu ünnepnapja) időnként haza utaztak, hogy leróják tiszteletüket az alkalomnak megfelelően a családi oltárnál, közösségi házban, pagodában és az elhunyt felmenők sírjainál. Ez a szokás a mai napig fenn áll.

1. Châu Khê első látogatás: 2016 október. Résztvevők: Nguyễn Đức Quang, Lâm Khánh Duy, és jó magam; mindhárman a Hanoi Építészeti Egyetem, Építész Kar, Lakóépíteltervezési tanszék oktatói.

2. Phạm Văn Tiến: *Làng nghề Vàng Bạc truyền thống Châu Khê*, NXB Hải Phòng kiadó, 2016.

3. Hanoi Építészeti Egyetem, Építész Kar negyed éves hallgatók: Cao Đức Hòa, Nguyễn Hữu Quân, Phùng Cao Minh.

4. Ez követően többször jártunk a faluban. Ekkor elsősorban a falu lakóházak és a házi iparos műhelyeket tanulmányoztunk, illetve 2018 márciusában a falu fesztiváljával összekötve egy kis kiállítást került megrendezésre a kutató csapat addigi eredményeiről és a falu közösségei tereinek átalakítási javaslatáról.

IV.04. Giáp Trung közösségi ház. 2017

Képforrás: Nguyễn Mạnh Toàn

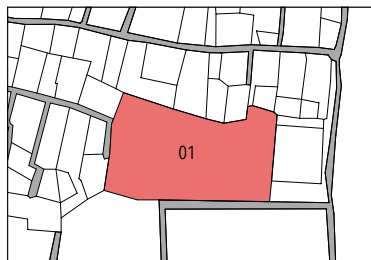
IV.05. Đình Châu Khê közösségi ház. 2017

Képforrás: Nguyễn Mạnh Toàn

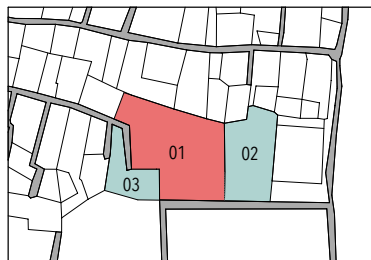
IV.06. Ezüst ékszer műhely, Châu Khê falu. 2017

IV.07. Châu Khê falu felépítése

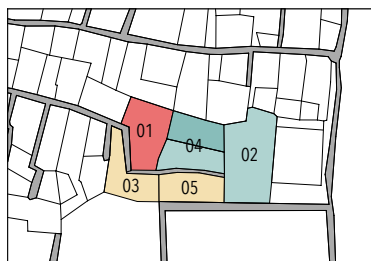
Képforrás: saját kép

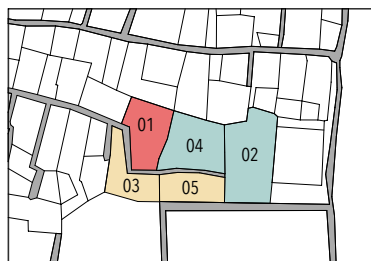
Eredeti állapot

1976 állapot

2012 állapot

2017 állapot

IV.08. Phạm Văn Tiễn és lakóterületének változása:

- 00. Tiễn szülei telke
- 01. Tiễn úr lakóhelye
- 02. Tiễn úr öccse
- 03. Tiễn úr húga
- 04. Tiễn úr két idősebbik fia
- 05. Tiễn úr lánya

- ősök föld területe
- fiú leszármazottak
- lány leszármazottak

Tiến család lakóház változása

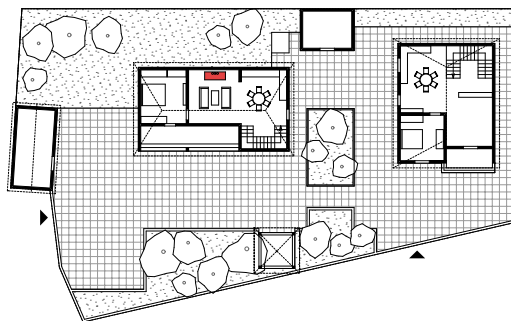
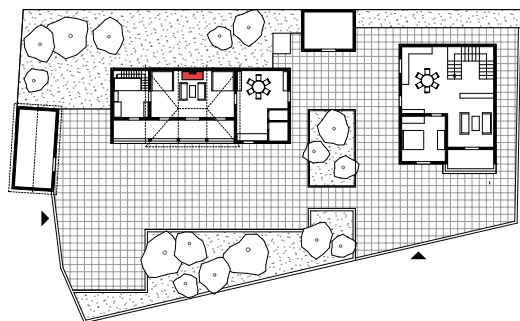
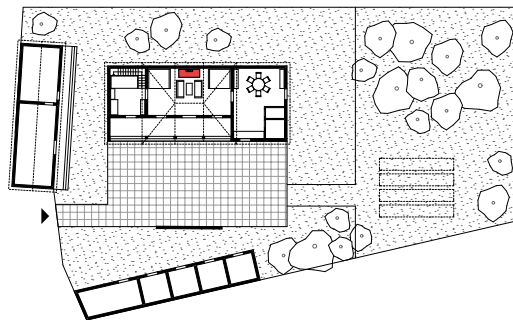
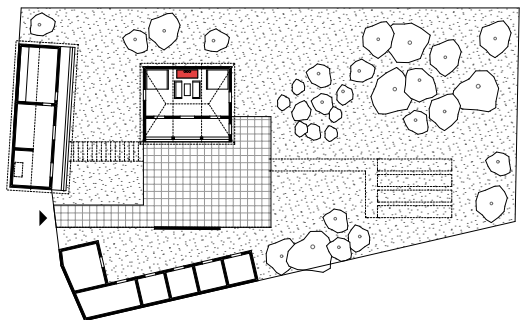
Phạm Văn Tiễn úr lakóháza (Châu Khê falu, Hải Dương tartomány) nagy változásokon ment keresztül az utóbbi pár évben. A család alapítást követően Tiễn szülei a családi földet három részre osztották. Tiễn úr, mint a legidősebb fiú kapta a szülői lakóházat és a hozzátartozó kert részeket. Öccse és húga egy-egy kisebb részt kaptak a telekből.

Tiến úr a családi főházat 1978-ban újjáépítette a hagyományos "môn" típus szerint. Az épületet többször átalakították attól függően hogy a családja hogyan bővült és gyermekei idősödtek. A három osztatú épületből öt osztatúvá, majd egy részét két szintes épületté alakították át. Annak ellenére, hogy gyermekei az ezüst ékszer kereskedés miatt Hải Phòng és Hải Dương városba költöztek, Tiễn úr 2012-ben a telkét négy részre osztotta. A jelenlegi házat és udvartartást megtartotta magának és feleségének, a másik három részt három gyermeke számára ajánlta. Arra a kérdésre, hogy milyen megfontolásból döntött így, talán visszaköltöznek a gyerekei családjá? Tiễn úr így válaszolt: "egyenlőre biztosan nem költöznek vissza, de sűrűn haza látogatnak, sok esetben több napra jönnek az unokákkal".

A szülői földet egyébként sem szabad elhagyni vagy eladni két ok miatt: meg kell tartani az ősök földjét, az szent és sérhetetlen, ide járnak haza az elhunyt családtagok, hiszen itt van a családi-oltár; másfelől fontos, hogy az utódok is tudják honnan származnak.

2017 februárjában jártunk ismét a helyszínen, ekkor már egy félkész 3,5 emeletes épület állt Tiễn úr háza mellett. A két idősebbik fia összevonták a telküket és egy közös nagy lakóépületet építettek. Ebben elegendő lakóhelyet biztosítottak az egész nagy család számára. Tiễn úr és felesége továbbra is ragaszkodnak a saját lakóházukhoz. Így 2018-ban az 1978-ban épült régi épületet lebontották, a helyére egy új, két szintes épületet húztak fel. Az épület felépítése már nem követi a hagyományos falu építészeten megszokott 3-5 osztatú elrendezést. Csak a családi-oltár került vissza a régi helyére a megszokott formában. A másik új lakóház helybősége ellenére ennek az épületnek a második emeletén még három hálószobát alakítottak ki, arra az esetre ha tovább bővülne a család.

Châu Khê faluban többször visszajártunk a Hanoi Építészeti Egyetem Lakótanszék oktatóival és a hallgatókkal. A falu és Tiễn úr házána felmérése mellett felmértük a falu jelenlegi ezüst-arany ékszer iparos szakma művelését és a lakóházak kialakítására tett hatását. Ebből egy kiállítást szerveztünk a falu művelődési házában. (A művelődési házat az 1960-as években építették, egy régi közösségi ház helyére.)

1978 állapot: A lakóház épületeinek eredeti elrendezése a *môn* típusnak felel meg. 1978-ban Tiễn úr lebontotta a régi főházat, helyére egy három osztú téglafőházat építtetett, illetve a romokban álló melléképületeket állította helyre.

1990 - 2010 között: A főházat többször átalakították. A régi, elavult konyha helyét egy újat építtettek közvetlenül a főház keleti oldalán. A régi konyha egy része tároló, másik része pedig üresen maradt.

2017 felmérés: A két idősebb fiú testvér összevonta a telküket és közösen egy nagy lakóházat építtettek az egész család számára. Viszont családi-oltárt nem helyeztek el.

2018 állapot: Phạm Văn Tiễn úr főházat lebontották, egy két emeletes új épületet emeltek a helyére, illetve egy kis nyitott fedett teázott helyeztek a főházzal szembeni virágos kertbe.

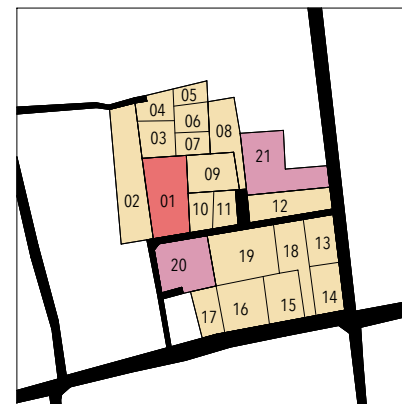
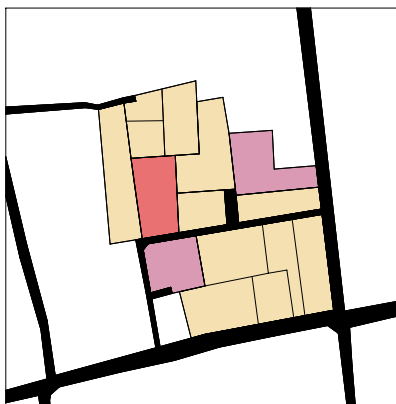
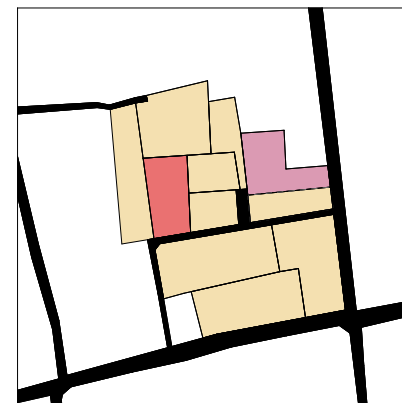
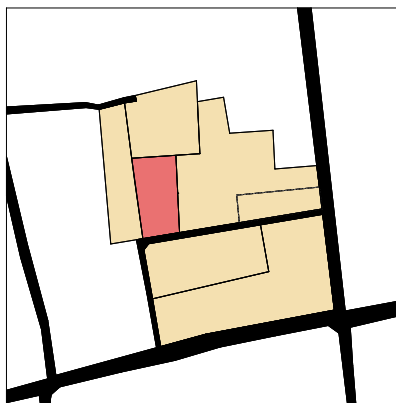

IV.09. Tiễn úr háza: a családi-oltár előtt a vendégfogadó helységben. 2016.
Képforrás: saját kép

IV.10. Đặng ágazat és lakóterületének változása:

01. Thọ: 6	08. Vinh: 3	15. Nức: 2
02. Đỗ: 9	09. Quang: 3	16. Ưông: 6
03. Vốn: 6	10. Tiễn: 2	17. Biên: 6
04. Bản: 7	11. Hà: 4	18. Rung: 6
05. Đang: 5	12. Hùng: 3	19. Hùng: főoltár
06. Đĩnh: 7	13. Ruy: 4	20. Lý: 2
07. Du: 4	14. Hanh: 4	21. Tuyết: 4

- ősök föld területe
- fiú leszármazottak
- lány leszármazottak

Đặng ágazat telek felosztása

Đặng ágazat már több generációja él Đồng Hòa faluban (Thái Bình megye). A patrilineáris társadalom szokásainak megfelelően, a házasság kötést követően a feleség a férj családjához költözik és a férj családjával lakik. Így jelenleg az ősi föld területen 21 család lakik, 93 család taggal. Többben hely hiány miatt a falu más részeiben telepedtek le, egyesek Hanoi-ba vagy Thái Bình városba költöztek.

Az ősök lakóhelyén maradtak a családi-őstár körüli területen élnek, egy szoros kis közösséget alkotva. A néhány idősebb tagok segítségével megpróbáltunk visszafejteni a család ágak fejlődését és vele párhuzamosan a telkek felosztásának folyamatát. A legidősebb, 94 éves, Xanh nagymama nyújtotta ebben a legtöbb információt. A telek felosztás itt tulajdonképpen a patrilocális szokás eredménye. A fiú gyermekek a családalapítást követően az üresen álló (zöldséges, gyümölcs fás) földön kaptak területet a saját lakóház építésére. Ennek köszönhetően, idővel a Đặng ágazat egy "xóm" közösséget képvisel a faluban.

Itt két kivételes eset áll(t) fenn. A 20-s jelzésű telken lakóknak nem született fiú gyermeke, ezért a legidősebb lány kapta meg a szülői földet. A 21-s telken szintén a Đặng család egyik lány családja lakik. Ugyanis a vietnami háború után a férje családja elvesztették a földjüket, így a feleség családjától kaptak telket.

A 2017-a helyszíni bejárás alapján, az ágazati őstára továbbra is az ősök területén található, de az ősök tiszteletére egy új oltár épületet építettek. Ezen kívül minden egyes családban egy saját családi-oltár található, a legtöbb esetben az oltár a család főházában található, de néhány esetben külön oltár épületet építettek. Az oltár épületeknek két fő funkciója van: az ősök és szentek tisztelet adása, a szertartások megrendezésének helyszíne; illetve a vendégek fogadó helye.

Arra a kérdésre, hogy a már amúgy is kis telkekre osztozott területet a jövőben tovább fogják-e osztani, az a választ kaptam, hogy „amíg lehet igen”. A tanulmányozás során 2. számmal jelzet telken álló, a Đỗ család telkének átalakulását és jövőbeli tervét boncolgatom részletesebben.

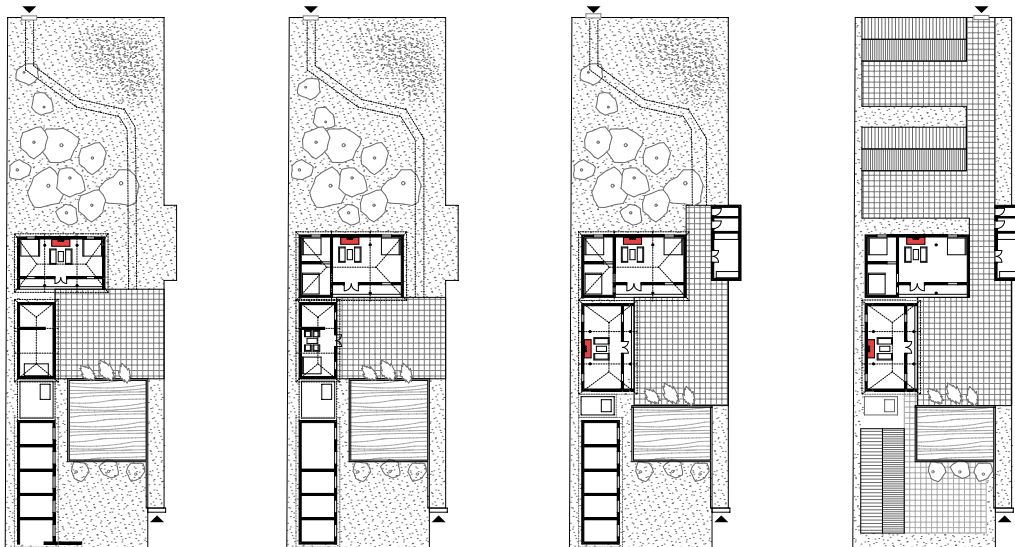
IV.11. Đặng család lakóház időbeli változása: eredeti állapot, 1996-s állapot, 2018-s állapot, jövőbeli terv

IV.12. Đặng család lakóháza az új családi oltár építése közben (lent). 2018

Képforrás: saját kép

IV.13. Đặng család új családi oltár épülete imádkozás közben (következő oldal). 2018

Képforrás: saját kép

ólak,
kert

régi
konyha

családi oltár épület
építése közben

Đó
lakóháza

konyha,
mellék helységek

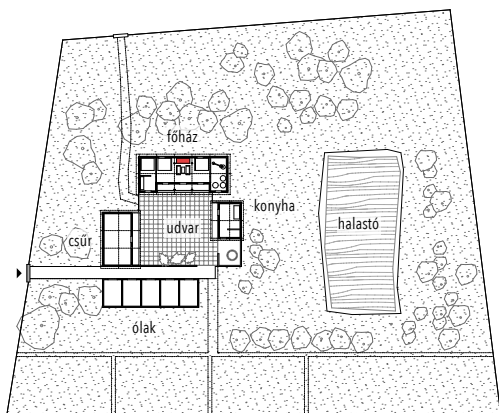
Đô család lakóház változása

Đô lakóháza a Đồng Hòa faluban a Thái Binh tartományban található. Az épület a vietnami hagyományos lakóház "L" elrendezésű típusába sorolható. A három osztatú főház déli tájolással, keresztben áll a telken. Rá derékszögben a nyugati oldalon sorakoznak fel a többi épület: konyha, kút, csűr, ólak, a főház mögött pedig a gyümölcsfák és zöldséges kert található. A lakóházban heten laktak eredetileg. A család alapítást követően a fiatal családok elköltöztek otthonról, beleértve a legidősebb fiú is, egyedül Đô családja lakott tovább itt a szülőkkel. Az épület 1996-ban ment át először nagyobb átalakításokon. Ekkor a főházat újjáépítették Đô öt fős családja számára, a konyhát pedig átalakították az idős édesanya számára, a csűr egy részét pedig konyhává rendezték át. A családi-oltár ez esetben a főházban maradt mint az eredeti épületben. 2003-tól, miután Đô édesanya elhunyt az épület üresen állt.

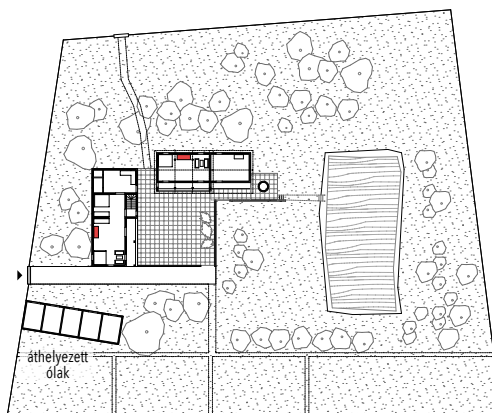
A modern életformának megfelelően az új főház mellett egy kisebb épületet építettek, melyben egy modernebb berendezésű konyhát és fürdőszobát helyeztek el 2008-ban. A Đặng ágazata 2017-ben hozta meg a következő nagyobb döntést, melynek értelmében egy új épületet építenek a családi-oltár számára. Erre azért volt szükség mert az ágazat legidősebb férfi tagjának, Mainak felelősége a családi oltár gondozása azonban ő Hanoiába költözött, emiatt nem tudta közvetlenül leróni kötelezettségét a szülőföldjén. A helyzetet nehezítette az, hogy a családi oltár mind ez idő alatt Đô testvére házában volt elhelyezve. Időközben Đô gyermekei is felnőttek, családot alapítottak és unokák születtek. A főházat az ágazat tagjai mint egy közös használatú épületként használták, a családok ide járnak vissza mint az ősök régi földjére, ez viszont hosszú távon kényelmetlenné vált mindenki számára. A bonyolult helyzet miatt, a kötelezettségeknek eleget tenni akaró családtagok és az anyagi lehetőségeknek megfelelően 2018-ban építettek egy új épületet az édesanya volt lakóhelyén, ez lett az ágazat új oltár épülete.

A család terve a következő évekre is tisztán kirajzolható. Đô testvérei mind igényt tartanak egy saját részre a szülői föld területéből, illetve Đô egyik fia is építené saját lakóházát a területen. Ennek megfelelő terv szerint a hosszúkás telek hátsó kertjét további két részre fogják osztani Rinh, legfiatalabb testvér és Đô fiának számára. A telek közepén a Đô család használatában lévő épületet továbbra is ők fogják birtokba venni. A terület déli része melyen az új családi-oltár áll illetve a gyümölcsös kert és a régi ólak, a legidősebb testvér és Mai családjának gondozása alá került.

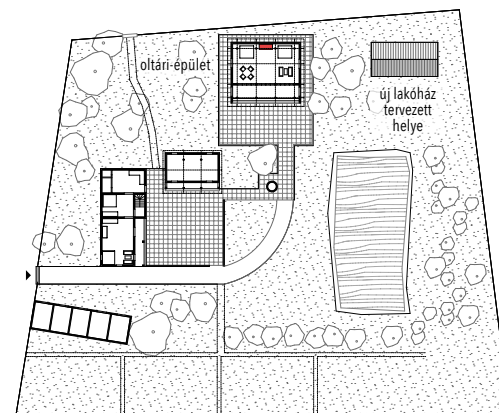

1976 állapot: Thái lakóházát a nagyszülei építették a hagyományos *môn* típus szerint. Az épületek az udvar köré szerveződnek, zárt egységet képezve.

2000 átalakítás: A főház faszervezet megrongálódott és veszélyessé vált, illetve kicsivé vált a család számára. A régi csűr lebontották, helyére egy új lakóépületet építettek. A régi főházból három szobát oltár-épületté alakították, mellette pedig egy füstös konyhával toldották meg.

2018 építkezés: Az ágazat rokonsága már régóta fontolgattot egy új oltár-épület kialakításában. 2018 év elején a telek hátsó részébe, a gyümölcsös kertbe a meglévőnél egy nagyobb faszervezetű oltár-épületet építettek. A régi főházat jelenleg raktárként használják.

Thái család lakóház változása

A ház a "môn" lakóház típus példája. Az épület megépítését követően heten költöztek be, a szülők, három fiú és két lány gyermek. (A család előtte eredetileg a falu másik részén lakott. A 60-as években az területet államosították, ekkor költöztek erre a telekre és építettek új lakóházat.) A öt osztatú főépület (3 *gian*, 2 *trái*) észak-déli tájolású, a mellék épületek a központi udvar köré szerveződnek.

A család három fiú tagja a családalapítást követően elköltöztek. Kettőn külföldre, egyik a fővárosba. A fiatalabbik lány a férje családjától kaptak telket a saját lakóház megépítésére. Az eredeti szülői házban az idősebbik lány családjá lakik. Az épület együttes a megépítésétől sok változáson ment keresztül. A legdrasztikusabb átalakítás 2000-ben történt. Ekkor az öt osztatú főépületből a két oldalsó szárnyat lebontották, majd az egész épületet családi oltári épületté alakították át. A csúrt lebontották, majd egy új lakóépületet építettek a helyére. A régi konyhát lebontották és az oltár mellé építettek egy új füstös konyhát. Amiatt hogy a családi oltár épülettel szembe ne álljon az ól épület, lebontották. Így az épület egy zöldség ültetvényre és rizs földre, és egy nagyobb tóra néz. A lakóházban több éven keresztül nem volt mezőgazdaság művelés és állat tenyésztés. 2014-ben egy fiatal házaspár költözött vissza a házba, Tháit és felesége. Ekkor újjáélesztették az lakóház régi hagyományos élet formáját és tevékenységeit. Új állattartási épületet építettek, a földet újra elkezdték művelni zöldségeket termelve.

A régi oltár épület rossz állapota miatt, 2018-ban a család úgy döntött új családi oltár épületet építenek a telken. A család további terve egy új lakóház megépítése az új oltár épülete mellett, a hazlátogató családtagok számára.

IV.14. Tháit család lakóházak változása: 1976 állapot, 2000 átalakítása, 2018 építkezés (másik oldal fent)

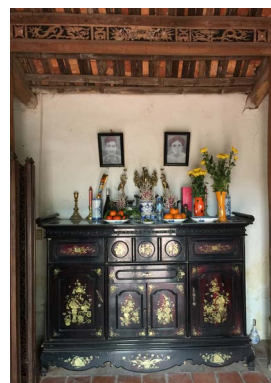
IV.15. Panorámás kép Tháit lakóházról. 2018. (másik oldal lent)

IV.16. Tháit család új családi-oltár épülete. 2018

IV.17. Tháit család régi oltára. 2018

IV.18. Tháit család új oltára. 2018

Képforrás: saját képek

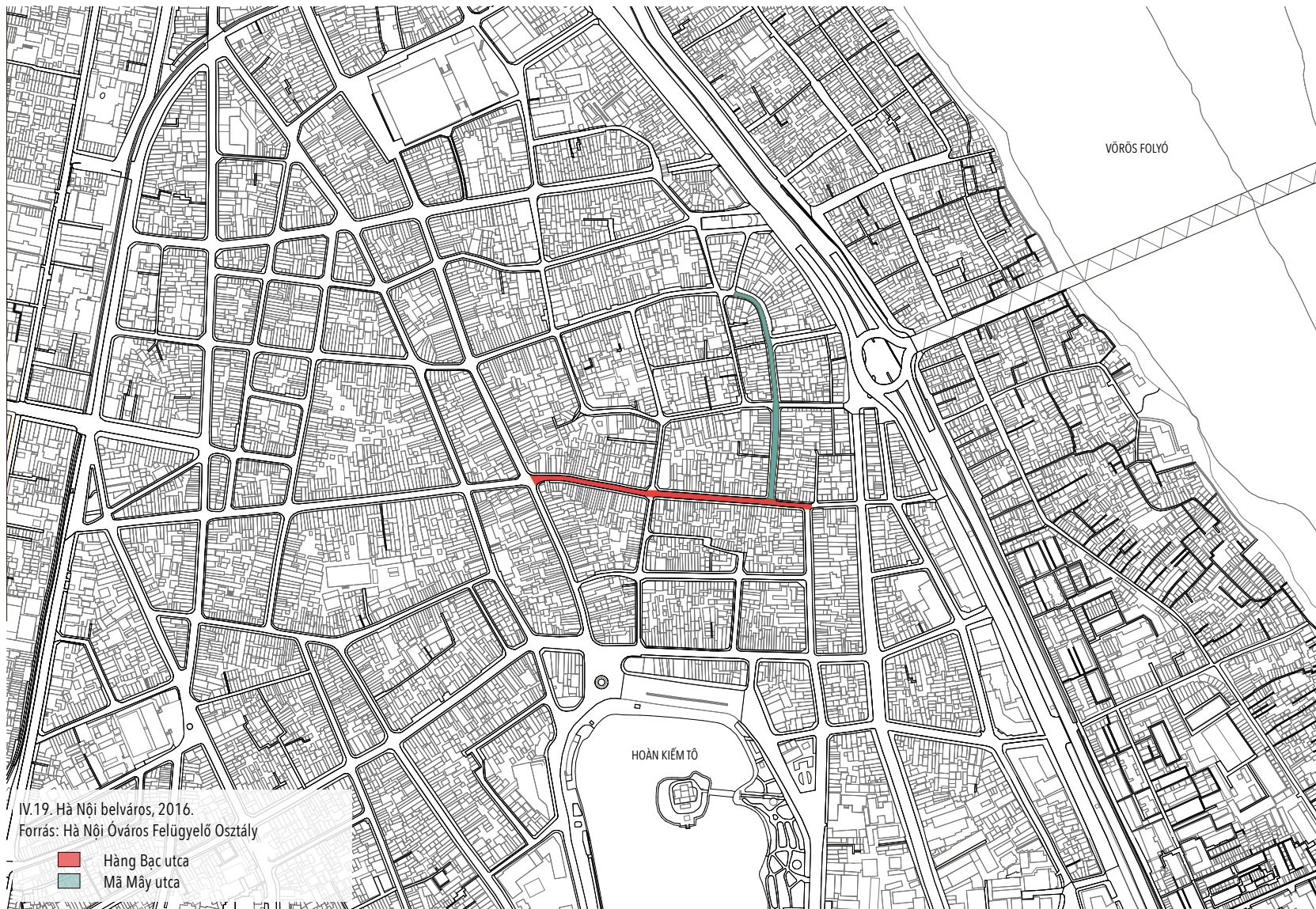

Thăng Long a 17. században Hồ Hoàn Kiếm tó felől
Rajz: Romain Orfeuvre
Forrás: Hanoi Óváros Kulturális Központ.

HANOI ÓVÁROS

hagyományos lakóházak

IV.19. Hà Nội belváros, 2016.

Forrás: Hà Nội Óváros Felügyelő Osztály

- Hàng Bạc utca
- Mã Mây utca

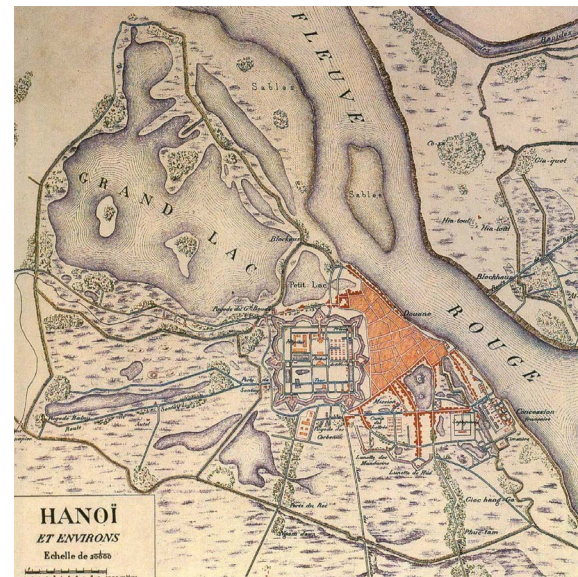
ÓVÁROS - Thang Long, a sárkány városa

“Egy utcában csak egy féle terméket árusítottak, egy utcába csak egy vagy esetleg két faluból valók jöhettek kereskedni és csak ők nyithatnak boltot a területen” Samuel Baron így írta le Hà Nội utcáit a 17. században.

Thăng Long (Hà Nội elnevezése a 11-18. században) Citadella keleti része, a mai óváros területén, már a 10. századtól kereskedelmi központ volt. A környező vidékekről, az iparos falvakból hozták be az árukat. A piacok a kezdetekben heti két-három alkalommal működtek. A város mai szerkezete csak lassan a 14-15. században kezdett kialakulni: egyes városrészeket egy-egy faluból származó emberek népesítették be, ezeket egy-egy *phường*-nak nevezték. Az ideiglenesen felállított bódék, lassan kis üzletekké, majd kereskedelmi lakóházakká alakultak át. Az ide költözött emberek továbbra is szoros kapcsolatot tartottak saját szülőfalujukkal, illetve magukkal hozták a hagyományos szokásokat, törvényeket és életmódot. Ezenkívül nemcsak a helyi építési hagyományokat, hanem a falu közösséget szolgáló építményeket, tereket is felállították az új lakóterületen.

A kereskedelem elősegítése érdekében a falu felépítészerű városrészek lassan átmenő utcákká rendeződtek, de továbbra is önmagukban zárt egységet képeztek. Az utcákat biztonsági okok miatt éjszakára bezárják, csakúgy mint a falvakban. A lakóházak hosszú keskeny telken terülnek el, 4-5 méteres homlokzattal, innen kapták a csőház elnevezést (*nhà ống*).

Minden *phường*-ot az anyafaluhoz hasonlóan építettek az itt élő közösség számára közösségi épületeket, hogy a hagyományos szokásokat itt is meg tudják tartani. A közösségi házak, templomok vagy pagodák nemcsak gyülekező-, találkozó helyként funkcionáltak, itt gyakorolhatták hit-vallásukat, mely lelki támaszt jelentett az otthonuktól elszakított emberek számára. A lakóhely változtatással (vidékről a városba), az új életforma váltás (földművelésből a kereskedésbe) ellenére, a hagyományos életmód és szokások a kezdeti időben tovább kísérték a Thăng Long-ba költözött emberek életét, mely megjelenik a lakókörnyezet kialakításában is.

IV.20. Hanoi térkép, 1885.

Forrás: http://bmkcn.com/index.php?option=com_content&task=view&id=2246&Itemid=1 (letöltés: 2016.11.12.)

HÀNG BẠC UTCA, HANOI

Hanoi óvárosának területe évszázadok óta kereskedelmi központként funkcionál. Lakói azonban sokat változtak a történelem során: "népvándorlás", háború, gazdasági fellendülés és válság, külföldi hatások (kínai, francia, amerikai, japán). Az utcák szerkezete és arculata a francia gyarmatosítás ideje alatt (1884-1954) sokat változott.

Az óváros eredeti iparos kereskedelmi utcáinak összetétele is megváltozott. 1986-ban a szabad kereskedelem megnyitása után, az olcsó export áruk beáramlása miatt az iparos szakmák háttérbe szorultak. Sok hagyományos iparos szakma szinte teljesen megszűnt, ami néhány iparos falu és az óvárosi utca eltűnéséhez vezetett. A fennmaradt iparos utcák közül a legtöbb a mai napig szoros kapcsolatban állnak az anyafalujukkal. E szempontok alapján került a választásom a Châu Khê falu és a Hàng Bạc utcára.

Hàng Bạc utcát a 15. században kezdték belakni három faluból származó emberek által: Châu Khê, Đống Sãm, Định Công falu. Elsőként és a legnagyobb létszámmal Châu Khê-ből költöztek az utcába, ők voltak legnagyobb hatással az utca kialakulására.

Châu Khê-ből beköltözött emberek itt az ezüst öntéssel és ékszer készítéssel foglalkoztak. Az utca a Thăng Long város ekkor formálódó szerkezetébe illeszkedik be. Az óváros utca szerkezete nem sokat változott, a lakóházak azonban annál inkább. Itt elsősorban olyan hagyományos óvárosi lakóházakat tanulmányoztam, melyekben valamilyen formában az eredeti épületből még fenn állnak épület részek. Az épületekről készült felmérések később kerülnek bemutatásra.

2016 októberi felmérésem (.IV.19) alapján az utcában 165 üzletből 107 alatt működik ezüst ékszer kereskedés. Az üzletek ma már csak árusítással foglalkoznak, az ékszerek készítése máshol történik. Az üzletek tulajdonosainak több mint 60%-a Châu Khê faluból származik. Ennek aránya a kezdetekben lényegesen több volt, Đống Sãm, Định Công falvakból csak a 17. század elején költöztek a területre.

A területen letelepedve a Châu Khê közösség több középületet építtetett. A ma még működő Kim Ngãn közösségi házat a 15. század végén építtették. Itt tartották meg a hagyományos falusi közösségi tevékenységeket, itt adnak tiszteletet az ezüst iparos atyának, Hoàng Hiên Viên-nek és Lưu Xuân Tín-nek. A mai Hàng Bạc utca 50 szám alatt található közösségi házat a 16. század elején építtették. Az üzleti tárgyalásokat itt bonyolították le, itt fogadták a külföldi vendégeket.

Ezen kívül Hàng Bạc utcában akkor több meglévő közösségi-vallási épületet a Châu Khê béliek megvették és átalakították igényeiknek megfelelően saját használatra. Đống Sãm-ból származottak egy kis templomot létesítettek a Hàng Bạc utca végén, a mai Hàng Bò utca elején. De az itt élő Định Công és Đống Sãm beliek tulajdonképpen elvegyültek, beleolvadtak a Châu Khê közösségbe és közösen használták az általuk felépített közösséget szolgáló épületeket.

Hàng Bạc utca jelenlegi épület állományának és funkciójának helyzetét az IV.21-s ábrán összesítettem.

IV.21. Hàng Bạc utca épületek funkciói
Forrás: saját felmérés, 2016

- közösségi épületek
- arany-ezüst üzlet
- lakóház
- étterem, kávézó
- szállóda
- egyéb funkció

IV.22. Hàng Bạc utca képei, 2016
Képforrás: saját képek

Hàng Bạc utca 47

A Hàng Bạc utca 47 alatti álló épület ma Hà Nội óváros még álló, egyik legrégebb lakóépülete. (rajzok: I.22, 60-61. oldal, 3D képek: IV.22, 172-173 oldal, fényképek: IV.21, 171 oldal). Becslések szerint a 19. század közepén épülhetett. Mint kiderült az épületet jelenleg is kizárólag a ház eredeti tulajdonos leszármazottai lakják.¹ Történelmi és építészeti értéke miatt több tanulmány született az épületről. Ezek közül a dolgozat szempontjából két felmérés kiemelten fontos: Hoàn Kiếm Kerület Felügyelő Osztály 1999-es állapot felmérése és Tõ Kiên² tanulmánya 2006-ban. Ezen kívül számos cikk és rövidebb írás született róla. Ennek köszönhetően az épület átalakulása szinte megépítésétől máig visszavezethető. Az épület tanulmányozása során a HAU hallgatókkal³ többször jártunk a helyszínen, felméréseket és interjúkat készítettünk a lakókkal. A lakók közül a 68 éves Đỗ Đình Khiêm úr adta a legtöbb információt.

Az épület átalakulásának két fő oka van: a család tagok bővülése; az épület állapotának romlása. A faszervezet az idő elmúlásával és a gondozás hiánya miatt erősen megrongálódott, sok helyen veszélyessé vált. Már több alkalommal egy-egy épületrész összeomlott, így a lakók kénytelenek voltak átköltözni az épület egyik részéből a másikba. Az életveszélyes épületből és hely szűke miatt többen már kiköltöztek, a többiek viszont ragaszkodnak a közös családi otthonhoz, az ősoltárhoz, és mert megszokták az óvárosi nyüzsgő életformáját és az abból származó előnyöket.

Az itt élő család a faluban megfigyelhető több generáció együtt élésének tökéletes példája az óvárosi környezetben. Amíg a faluban lehetőség volt az új fiatal házaspár számára új lakóépület építésére a családi telken belül, addig itt erre nem volt lehetőség. Hà Nội mai óváros területe már a 19. század végén sűrűn beépített volt. A lakók számának folyamatos növekedése egyben a lakóterek sűrűsödését is jelentette. A hagyományos egyterű épület lassan több kisebb saját használatú lakásokra osztódott. Hely hiánya miatt az épületen belül kezdték el beépíteni a szabad tereket, az udvarokat.

Az épület transzformálásának több fázisát rekonstruáltuk. Az épület átalakulása lényegében három fő szakaszra osztható: a megépítésétől az 1954-es évekig, változások a 2000-es évekig és a mai napig. Az épület első tulajdonosai Châu Khê faluból származtak, a 19. század közepén költöztek az óváros területére. Itt a család hagyományos iparos szakmát az ezüst öntést és ékszer készítést folytatta. Az 1954-56-s években az államosítást követően felhagyták az ékszer kereskedéssel. Ekkor "thuốc cam"(egészség kiegészítő vitamin és gyógyszer) készítésre váltottak, ma már egyik családtag sem foglalkozik ezzel.

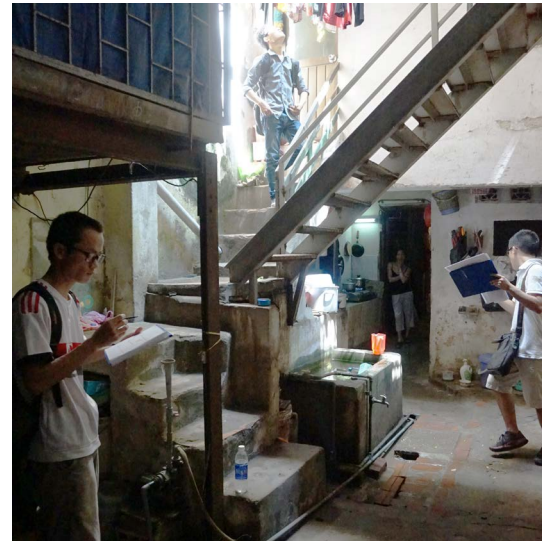
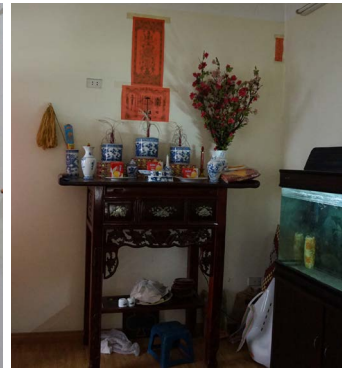
Az épület a megépítésétől az 1954-es évekig nem sokat változott. Csak az épület utcái frontját és a hátsó konyhát illetve a mellékhelységet alakították át. A bejárat baloldali üzletet a 60-as években bezárták, a vízvezetékét ide vezették be, így a helységet mosóhelyiséggé alakították át. (Ma minden lakásnak van külön vízvezetése, de ezt a helységet továbbra is megtartották közös használatú mosdó helyiségként.) A lakók számának növekedésével a hátsó blokkban a konyhát és mellékhelységet bővítették ki.

1954 és 1990-es időszak között ment át a legdrasztikusabb átalakuláson az épület. Ez idő alatt a család tagok száma gyorsan nőtt. A régi lakóhelységek már nem tudták kielégíteni a helyi szükségleteket. Illetve a család alapítást követően saját külön lakóhelyre volt szükségük. A 1970-es évek végén és az 1980-as évek elején az összefüggő földszintet elkezdtek felosztani négy kis lakóhelyiséggé. Így az addig három lakószobával rendelkező épület már hét lakóhelyiséggel rendelkezett. A 1990-es években a régi épület harmadik épületrész faszervezete erősen megrongálódott és összeomlott, majd az első blokk is veszélyessé vált, így kénytelenek voltak a hátsó épület fölé két szintet felhúzni. A 2006-s Tõ Kiên felmérése szerint ez a rész három szintes volt. Az épületet ezt követően is bővítették, de drasztikusabb változtatás nem történt. 2016-ban a saját felmérésem szerint a hátsó blokk felett még két lakószobát és egy mellékhelyiséget építettek be.

1 Ez igen ritka eset. Az 1954-56 kollektívizmus időszakban sok lakóépületet államosítottak. Egy-egy lakóépületbe több családot költöztettek be. Lásd Mã Mây utca 87 lakóház.

2 Tõ Kiên dissertation: Tube houses in Hanoi's Old Quarter, A new study on identity, transition and conservation with the case study of the NO. 47 Hàng Bạc house, Kumamoto, Japan, 2008

3 HAU: Hanoi Architectural University, Stúdió 5 negyed éves hallgatók: Cao Đức Hòa, Phùng Cao Minh, Nguyễn Hữu Quân, Nguyễn Đức Cường, Nguyễn Mạnh Toàn

IV.24. Hàng Bạc utca 47. lakóház

1. Az épület 19. század feltehető állapota

Forrás: Hanoi Óváros Igazgatási Osztály

2. Az épület 19. századtól 1954 között

Forrás: Hanoi Óváros Igazgatási Osztály

3. Az épület 1954 és 1999 között

Forrás: Tố Kiên, 2008

4. 2006 állapot

Forrás: Tố Kiên, 2008

5. 2016 állapot

Forrás: saját felmérések

3D-s modellek: Lê Trung Kiên

MÃ MÂY UTCA 87. - HÀNG BẠC UTCA 84. LAKÓHÁZ

A Mã Mây utca 87 és Hàng Bạc utca 84 szám alatt álló épületeket együtt fogjuk megvizsgálni. A két épület sorsa szorosan összefügg, külön-külön is és együtt is több szempontból érdekesek. A Mã Mây utca 87. lakóházba, melyet eredetileg egy család számára építettek, később négy családot költöztettek be. Majd mind az öt családot át lakoltaták az addig irodaként funkcionáló Hàng Bạc utca 84. épületébe. A tanulmány során a lakók életének és a lakóterek változását követtem mindkét épületben.

Mã Mây utca 87.

A Mã Mây utca 87. lakóházat a 19 század végén építették. Az épület tipikus hagyományos hanoi óvárosi csőlakóház csoportjába sorolható. 1945 előtti időszakról nincsen sok információ sem az épületről sem a lakóiról. A Hanoi Óváros Igazgatási Osztály adat tartománytárából is csak annyit tudhat meg, hogy 1945-ig egy Việt Nam-i család lakott itt, rizs kereskedéssel foglalkoztak.

Phan Dương Bình¹ családja 1945-ben vette meg az épületet. Addig a Hàng Buồm utcában lakott, szülei természetes keleti gyógyszerek voltak. A Mã Mây utca 87. lakóházat eleinte csak az új bolt megnyitására és raktározására használták, később a teljes öt tagú család ide költözött.

1954-ben, a háború után² a lakóhely hiánya miatt a vietnami állam négy másik családot költöztetett az épületbe.³ A lakók igényeinek megfelelően az egész épületet átalakították, kibővítették. 1998-ban az épület eredeti állapotának helyreállítását célból a Hanoi Óváros Igazgatási Osztály átköltöztette a lakókat a Hàng Bạc utca 84. épületbe, mely addig irodaként működött.

1 Phan Dương Bình (1929-), vivonam harcművészet (Việt Võ Đạo) jelenleg Việt Nam az egyik magasabb rangú mestere. Szülei Kínából költöztek Việt Nam-ba.

2 Első Indokína háború 1945-1954 között zajlott. A háború leginkább Vietnam északi részén zajlott, de a harcok az egész országra illetve Kambodzsára és Laosz területére is kiterjedt.

3 Hasonlóan sokan másokhoz, Binh úr családjának nem volt tulajdonlapja a lakóházzal, így az épületet államosították és közös tulajdonná nyilvánították.

Mã Mây utca 87: rajzok: I.20, 56. oldal,
3D képek: IV.26, 176 oldal,
fényképek: IV.28, 178 oldal

Hàng Bạc utca 84: rajzok: I.21, 57. oldal,
3D képek: IV.27, 177 oldal,
fényképek: IV.29, 179 oldal

Az 1945 előtti időszakból nem maradtak fenn rajzok, csak szórványos leírások. Ezekre az információkra támaszkodva, a meglévő szerkezetre illetve a hagyományos óvárosi lakóházak mintájára 1999-ben megkezdtek az épület helyreállítását, felszerelve a mai komfortos igényekkel.

Az eredeti épület lényegében két részből áll, melyet egy közbenső udvar kötötte össze, hátul a konyha és mellékhelységek követik egymást. A telek 27,9 m hosszú, utcai fronti oldala 5,07 m illetve hátra felé kibővül valamint 6,13 m széles.

Phan Dương Bình szerint, az öttagú család 1945 és 1954 között lakott itt.⁴ Ez idő alatt a földszinten az utcai frontot gyógyszer kereskedésre, az első udvart raktározásra használták. Az emeleten a családi oltár és a férfiak alvó helye található. A második épület földszintjén helyezkedik a nappali-vendég fogadó helyiség. Az emeleten a feleség és a lány testvérek alvó helye található. Az emeleten a helyiségek egy nyitott verandával vannak összekötve, ily módon a lakóház teljesen átjárható. A három blokkból állt épületet két kisebb belső udvar tagolta fel.

1954-ben négy család beköltözésével az élet a lakóházban teljesen megváltozott. Binh úr családjának összekellett húzódnia az emeleten található két szobába. A földszintet egy nagy létszámú családnak osztották ki, telek hátsó részén található épületeket lebontották és egy három szintes épületet építettek három fiatal házaspár számára.

4 1945 előtt a Hàng Buồm utcában éltek, de a lakóház kicsinek bizonyult.

	19.sz. vége	1945	1954	1998	2016
Mã Mây utca 87.	Vietnami család rizs kereskedés	Binh család gyógygyer kereskedés 5 lakóssal	5 család 20 lakós	az épületet helyreállították építészeti örökség	
Hàng Bạc utca 84.			iroda	az 5 család átköltöztetése	5 család 16 lakós 2 üzlet

Hàng Bạc utca 84.

Az épületet a 1980-as évek elején építették, 1998-ig az óvárost felügyelő szervezetek irodaként használták. 1999-ben a Mã Mây utca 87 szám alól az öt családot ide költöztették át, mely a következőképpen történt. A családok közel ugyanakkora alapterületű lakást kaptak, hasonló elhelyezkedésben mint a Mã Mây utcai lakóházban, az földszinten lakók a földszinti helységeket kapták, az emeleten élők pedig az emeletet vehették birtokba. A beköltözést követően 2-3 évre a lakók elkezdték bővíteni a lakóhelyüket.

Az épület két részből áll az utca fronti blokk három a hátsó része pedig kétszintes, a két részt egy közös kis udvar és lépcsőház köti össze.

A földszinten az utca fronti lakást kihasználva, az utca hagyományos iparos szakmáját követve, a lakásból arany-ezüst boltot nyitottak, "Quang Minh jewelry" (1). A négy méteres belmagasságnak köszönhetően a lakást galériásították, mely egy négy tagú család számára nyújtott otthont.

A hátsó lakásban (2) jelenleg egy időse házaspár lakik Lữ Ngọc Hòa úr és felesége. A lakóhely csere idején öten laktak itt. A lakás adottságai miatt nem volt lehetőség a lakás bővítésre (elől lépcsőház, hátul szomszéd épülete). A család alapítás követően gyerekek kénytelenek voltak elköltözni a kis lakásból.

A Mã Mây-i lakóház eredeti tulajdonos Phan Dương Binh családja az első blokk második emeleti lakásba (3) költözött be. 2000-ben az erkélyt beépítették, főleg tárolásra használják, majd emellett egy 8m²-s erkéllyel bővítették a lakásukat. Jelenleg csak az idős házaspár lakik itt. A fiúk 2004-ben költözött el.

A 4. számú lakás lakói az átköltözést követően eladták a lakást. Így nem volt lehetőségem a tulajdonosokkal találkozni. A lakást Tạ Kim Liên asszony vette meg (aki az 5. lakásban lakik), a felmérés idején egy fiatal házaspár bérelte. Tạ Kim Liên asszony a négy tagú családjával a harmadik emeleten az 5. lakásba költözött. Az épületben ők végeztek a legnagyobb átalakítást. 2000-ben a lakás erkélyét beépítették, majd hasonlóan Binh úrhoz, erkéllyel toldották meg azt. Egy évvel később egy teljes szintet építettek a lakásuk fölé, dublára növelve a lakóhelyük területét. Az emeleten két hálószobát és egy nagy erkélyt alakítottak ki. 2006-ban a második blokkban szintén felhúztak egy emeletet az idősebbik lány családjának. De Ő 2011-ben kiköltözött. Ezt a lakást ma családi oltárként használják, a hátsó szobában Liên asszony özvegye lakik ideiglenesen. A lakások kibővítése, átalakítása mellett a földszinten az udvart – a lakóközösség közös megegyezésével – motorok parkolására beépítették.

IV.26. Mã Mây utca 87 lakóház,

1. 19. század állapot

2. 1998-s állapot

Forrás: Hanoi Óváros Igazgatási Osztály

3D-s modellek: Lê Trung Kiên

IV.27. Hàng Bạc utca 84 lakóház

1. Beköltözés állapot, 1999

2. 2016 felmérés állapota

Forrás: saját felmérés

3D-s modellek: Lê Trung Kiên

IV.28. Mã Mây utca 87 lakóház: régi állapotának helyre állítása után. 2017.
Képforrás: saját képek

IV.29. Hàng Bạc utca 84 lakóház az épület felmérése idején, 2017. A képen Phan Dương Bình úr látható.
Képforrás: saját képek

HANOI SZOCIALISTA LAKÓTELEPEK

Giảng Võ lakótelep, D5 épület: felmérés közben, 2018.

Képforrás: Phùng Cao Minh

TÂY TÔ

HOÀN KIẾM TÔ

VÖRÖS FOLYÓ

HANOI LAKÓTELEPEK

A kilenc évig tartó szabadság harcot követően 1954-ben Hanoi-ban megkezdődött a város helyreállítása. Az egyik legnagyobb probléma amivel a városnak szembe kellett néznie a lakóhelyek hiánya volt. A meglévő lakhely állomány helyreállítása mellett, a városnak gyorsan és nagy létszámban kellett új lakóhelyet biztosítania a város lakói számára. A helyzet sürgősségére tökéletes megoldást jelentet a "szocialista" lakótelepek megépítése, a vietnami általános elnevezése szerint "khu tập thể" (KTT). 1958 és 1986 között csak Hanoi-ban 30 kisebb-nagyobb lakótelep és számos elszórtan álló lakótömb épült. Ez idő alatt ezek a város lakásállományának 50%-át képezte.

A lakóközösségi egységek tervezését a városi környezetben már a 19. század végén a 20. század elején meg kezdték. Clarence Perry 1929-s Neighbourhood Unit (szomszédsági egység) tervében egy zárt lakóegységet kívánt létre hozni, mint önálló entitást. Ebben a lakóépületek mellett, a közösséget kiszolgáló középületek is megtalálhatóak: oktatási intézmények, a zöld parkok, játszó terek elszórtan találhatók az épületek között; a terület külső határa mentén vagy a csomópontokban pedig a helyi boltok gyülekeznek. A lakóegységet nagyobb forgalmú autópályák határolják le de nem keresztezik azt. Ezt a modellt fejlesztette tovább Frederick Gibberd melyet Residential Unit-nak (Housing Unit) nevezett el. 1958-ban a moszkvai UIA (International Union of Architects) kongresszusán Gibberd bemutatta Residential Unit alapján tervezett Harlow városát (UK). Terve nagy sikert aratott. Ezt követően a modell gyorsan elterjed Szovjetunióban, általa pedig az akkori szocialista országokban, így Vietnámban is.

Egy "lakóegység" tehát magába foglalja a többszintes, társas lakóépületeket, a hozzá tartozó középületeket és a területen található zöld övezeteket. A lakótelepek pedig egy vagy több ilyen lakóegységből tevődik össze.

Hanoi-ban épült lakótelepek az építés idejének függvényében három időszakra bontható: 1954-60, 1960-75, 1975-1986. A Residential Unit féle modell az első lakótelep építési hullám végén jelentkezett de csak a második és harmadik szakaszban teljesedett ki. A kutatás során mindhárom időszakból választottam egy-egy lakótelepet összehasonlítás céljából, majd részletesebben a Giảng Võ lakóteleppel foglalkoztam. A lakótelepek egységeinek összetevője és felépítése mellett a lakóépületek és a középépületek viszonyát, a szabadterek, a közösségi terek használatát vizsgáltam.

Első hullámban, 1954-60 között épült KTT épületek 1-3 szintesek¹, általában csak önmagukban vagy néhány tömbből álló egységet képeztek. A legtöbb "lakótelepnek" nincsenek saját közösségi terei, középületei. Ez alól kivételt képez az 1960-ban épült Nguyễn Công Trứ lakótelep, mely 14 lakótömbből áll, melyhez egy iskola és egy középület épült. A lakások alapterülete igen kicsik (18-20m²), csak lakoszobáknak minősíthetőek. A konyha és mellékhelységek szintenként közös használatúak. Ez a kollektív együtt élés.

A második szakaszban a lakótelepek már előgyártással épültek.² Az új technológiának köszönhetően az épületek 4-6 emeletes magasak. A lakások nagyobb alapterületűek (24-36 m²). Elszórtan még épültek kollektív lakóépületek, de a legtöbb lakótelepen már teljes értékű lakások kerültek megvalósításra (konyha és mellékhelységek a lakáson belül). A szervezeti felépítésből kiindulva ezeket a lakótelepek már valóban telepeknek nevezhetjük: nagy területen épültek (20-36 ha), 3-4 lakóegységből állnak.

1975-86 között épült KTT már vietnami építészek bevonásával történt.³ Ennek köszönhetően a lakóterek jobban megfeleltek a helyi viszonyoknak és a vietnamiak életmódjának. A lakásokra vonatkozóan tervezési normákat (6m²/fő, 4fő/lakás) alkalmaztak.

1 Első hullámban épült lakótelepek: Nguyễn Công Trứ, Kim Liên, Tân Mai, Tương Mai, Mai Hương, Lương Yên-Thúy Ái, Mai Động.

2 Második hullámban épült lakótelepek: Trung Tự, Giảng Võ, Thành Công, Bách Khoa, Trương Định, Ngọc Khánh, Khương Thượng, Phương Mai, Quỳnh Mai, Quỳnh Lôi, Giáp Bát, Vĩnh Hồ.

3 Harmadik hullámban épült lakótelepek: Thanh Xuân, Nghĩa Đô, Kim Giang lakótelepek a város 2-3 gyűrűjében.

GIANG VÖ LAKÓTELEP

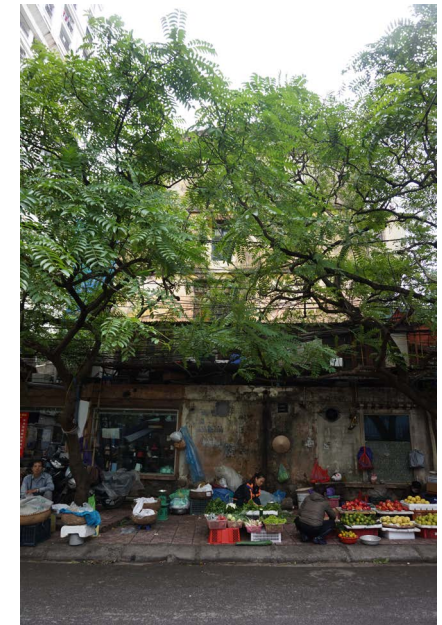
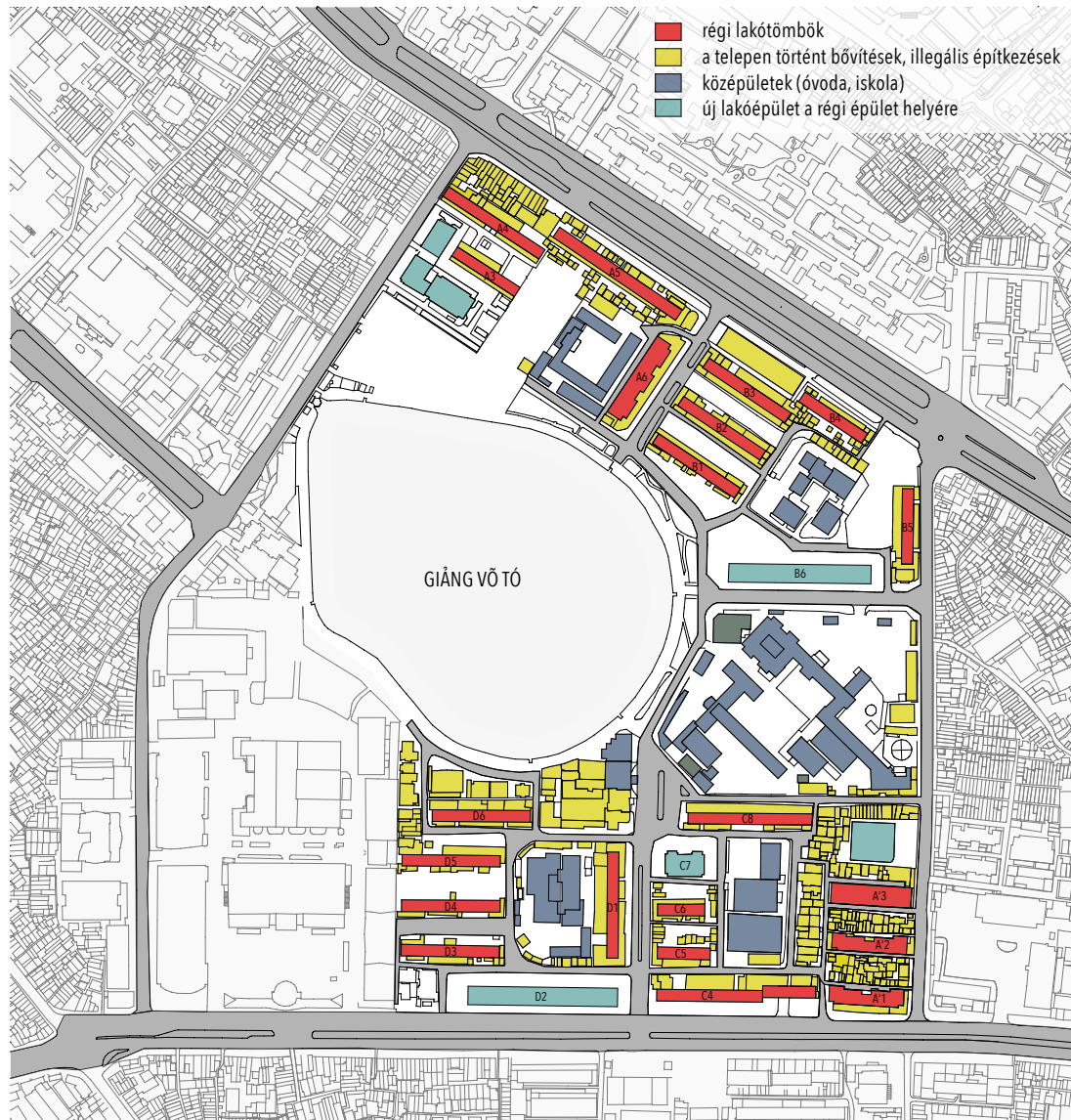
A lakótelepet 1972-1978 között építették több ütemben. Ez időben Giang Vö területe a lakóépületek építésének teszt terepe volt. Az elsőként megépült lakótömbök itt középfolyosósak voltak (A'1, A'2, A'3 épületek), melyek a Hanoi lakótelepek második hullámban épült épületek mintáját követik. Az utolsóként megépült B2 tömb már 9 emeletes szintén középfolyosós elrendezésű, a földszinten lakások helyét a parkoló helyek kerültek kialakításra. A C4 és D2-s épületek a Giang Vö főútra néz, ezért a tervezők kísérletezés képpen a földszinten üzleti helységeket helyeztek el.

Ezen eltéréseken kívül lakótelep lakásainak kialakítása többé kevésbé hasonlóak. A lakótömbök 4-5 szintes oldal folyosósak, a lakások önmagunkban zárt egységet alkotnak (konyha és mellékhelységek a lakáson belül található). Az épületek között a jelentősebb eltérés az épület megépítésének technikája, az épület szerkezete terén jelenik meg.

A lakások kis mérete (32-38m², 2-3 szobásak) miatt már 1990-es években megkezdtek azok átalakítását, bővítését. A bővítéseket először a földszinti lakók kezdeményezték, a lakások előtti udvarokat kezdték bekeríteni, majd beépíteni. Fokozatosan a második emeleten élők a földszinti lakásokra ráépítenek. A felsőbb emeleteken a ráépítés az alsó emeletre szerkezeti szempontból már nem volt lehetséges, illetve a lakások bővítésének kialakítása is eltérő időpontokban következtek be, ezért az emeleti lakás bővítések magukban önhordó szerkezetűek.

A bővítések sok problémát okoznak az épületek és a lakók számára. Három lehetséges megoldást van a lakótelepi épületek, a lakások jelenlegi rossz állapotának javítására: 1. az épületek régi, eredeti állapotának visszaállítása, 2. a jelenlegi épület szerkezetének és gépészeti problémák javítása, helyreállítása, 3. új lakótömbök építése a régi épületek helyére.

A Giang Vö lakótelep esetében - de ez elmondható Hanoiiban található összes lakótelepre - eddig a két utóbbit alkalmazták. Az épület jelenlegi állapot javítása igazából csak ideiglenes megoldásnak minősíthető, mely elsősorban a szerkezet megerősítését jelentette. A telepen 2019-ig több épületet lebontottak és új lakótömböt építettek a helyére (A1, A2, B2, C7, D2). Az új lakóépületek teljesen új lakótömböket, eltérő lakás elrendezést és életminőséget biztosítanak.

IV.31. Giàng Võ lakótelep 1980-1990-s években.

(előző oldal) Kép forrás: Khuất Tân Hưng

IV.32. Giàng Võ lakótelep 2009 állapota.

Forrás: Hanoi építészeti tervezési osztály.

IV.33. Giàng Võ lakótelep, 2017.

Képforrás: saját képek

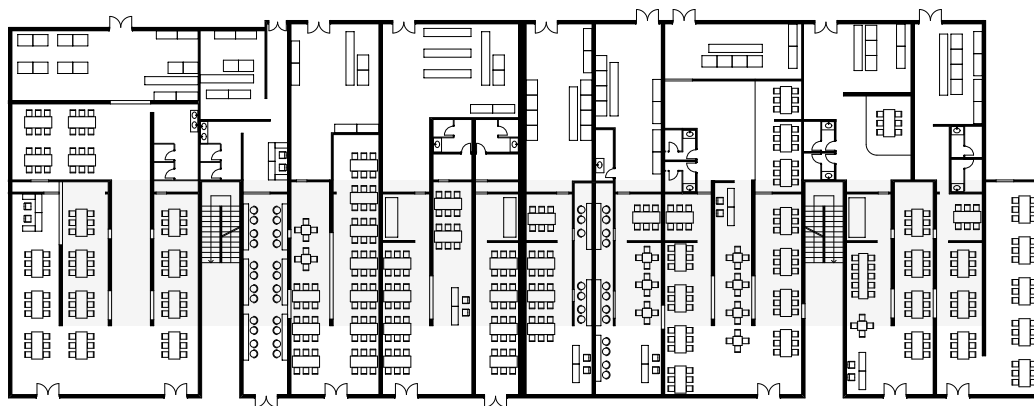
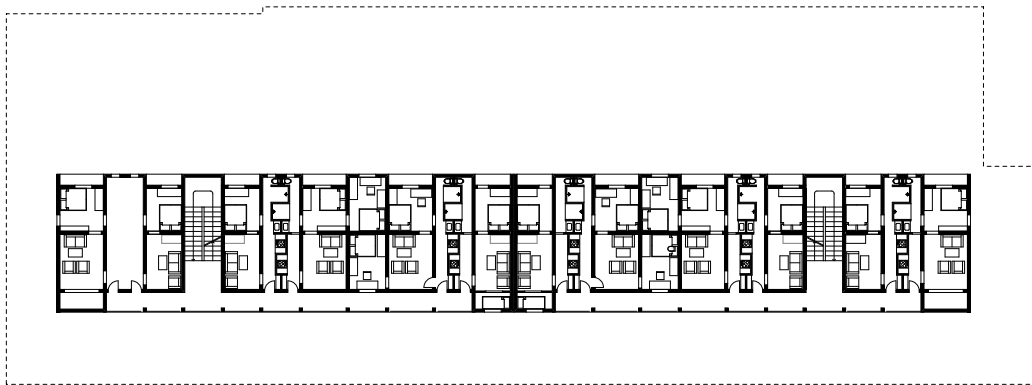
Földszinti lakások bővítései

A Giảng Võ lakótelep földszinti lakásokat jelentősen kibővítették. A fő utcai lakásokat üzleti helységekké (éttermek, kávézók, kisebb boltok, egyéb szolgáltatás), a belső udvarokban a lakások használata vegyesen – lakás és üzletek – találhatóak, attól függően, hogy mennyire kedvező az adott rész kereskedelmi szempontból.

Giảng Võ lakótelep - B4 - Földszint beépítése

B4-es épület földszintjét 2018-ban mértük fel (a HAU 4. éves hallgatókkal). Az épület a Kim Mã főútra néz, ezért a földszinti lakások lakófunkciója teljesen megszűnt. A nem teherhordó falakat lebontották, a tereket sok helyen összenyitották, lakásokat vontak össze. Az épületet mind a négy irányban kibővítették, a 700 m²-s alapterületből több mint 1900 m² kávézóvá és éttermeké alakították át.

IV.34. Giàng Võ lakótelep,
B4 épület: Kim Mã út felől, belső udvar felől

IV.35. Giàng Võ lakótelep, B4 épület: földszint eredeti
állapota, földszinti bővítése, 2018

IV.36. Giàng Võ lakótelep, B4 épület homlokzata
felmérési rajza, 2018. (másik oldal)

A felmérést és képeket készítették: Trần Hà An, Nguyễn Hữu Hải, Nguyễn Thùy Trang, a 13KTT HAU hallgatói.
A "Lakóépület rehabilitása" tantárgy keretében.

IV.37. Giàng Vồ lakótelep, D1 épület, Emm's cafe, 2016

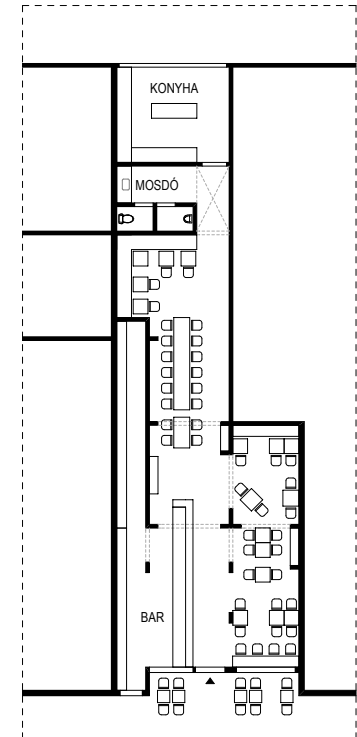
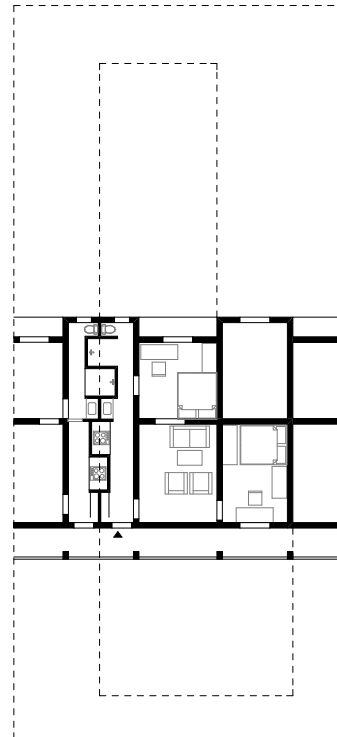
Képforrás: saját képek

IV.38. Giàng Vồ lakótelep, D2 épület, Emm's cafe:

átalakítás előtt, 2016 felmérési állapot.

Giàng Vồ lakótelep - Emm's cafe

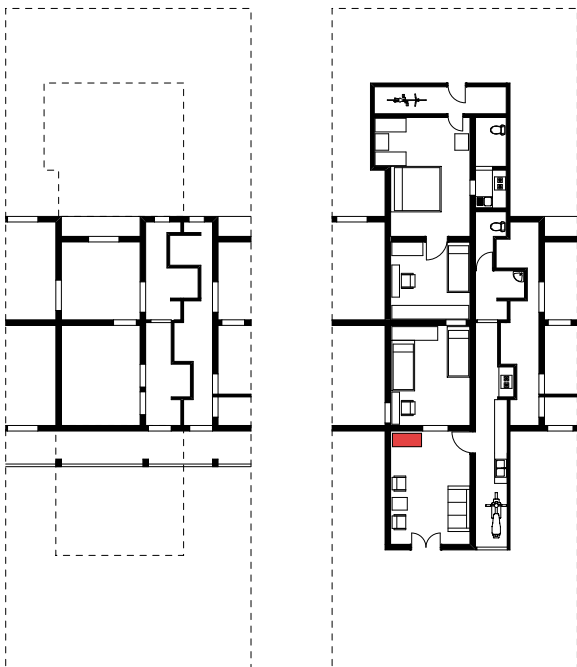
Emm's cafe a D1 lakótömb földszintjén található. Eredetileg ez egy 48 m²-s négy fős család számára nyújtott lakóhelyet. Nem volt lehetőségem az eredeti lakókkal találkozni, így nincsenek adatok a lakás használatáról. Az épület földszintjét egységesen bővítették: elől 5 m-t hátul 10 m-rel nyújtották. A helységet jelenleg két francia bérlő, étterem-kávézóvá alakították át. Az utcai front felé bővített rész és a meglévő helyiségekből vendég fogadó helységet alakítottak, a hátul pedig kiszolgáló helyiségek (konyha, mosdó) kaptak helyet.

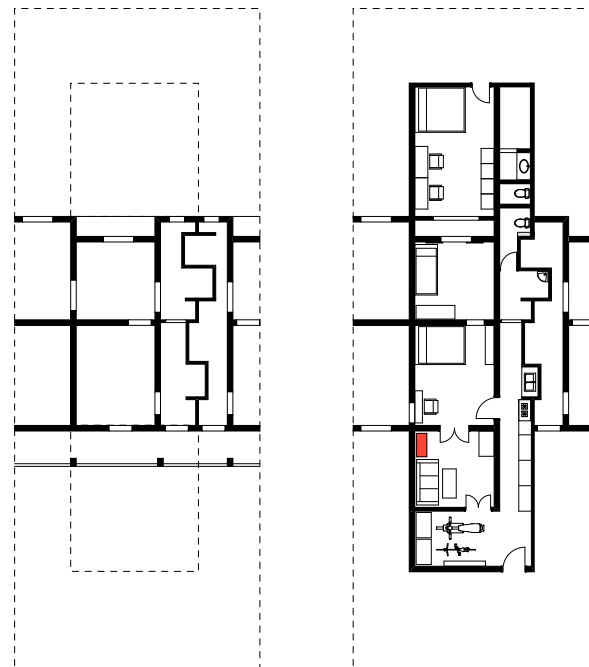
Giàng Vồ lakótelep | B2 épület | 145 lakás | 110 lakás

B2 tömb egy csendes, nagy forgalomtól távoli belsőudvarra néz, emiatt a földszinti lakásokat nem igazán tudják kereskedelmi célra használni. A lehetőséget továbbra is kihasználva, a lakásokat mindkét irányba bővítették, mindkét oldalról van bejárata.

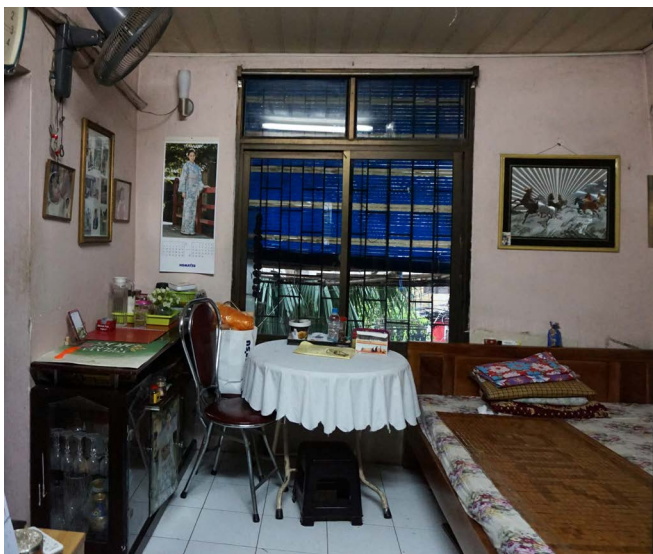
Az itt bemutatott két lakás a 38 négyzetméteres lakásból több mint 100 négyzetméteres lakásá bővítették ki. Mind két lakásban ötven-ötven lakják. Az újonnan nyert területből hasonló funkciók kerültek kialakításra: halószoba, mellékhelység, tároló.

IV.39. Giàng Vồ lakótelep, B2 épület, 145 lakás: átalakítás előtt, 2018 felmérési állapot.

IV.40. Giàng Vồ lakótelep, B2 épület, 110 lakás: átalakítás előtt, 2018 felmérési állapot.

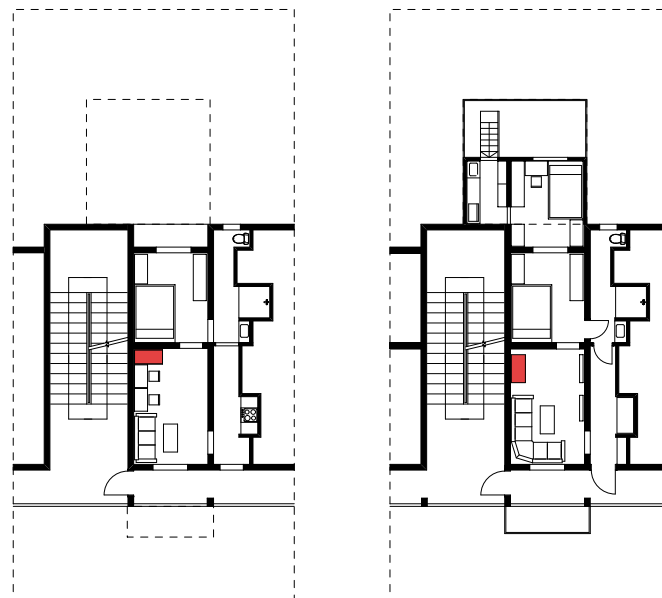
IV.41. Giàng Vồ lakótelep, C4 épület, 205 lakás:
hálószoba és terasz a bővítés után, 2016

IV.42. Giàng Vồ lakótelep, C4 épület, 205 lakás:
átalakítás előtt, 2016 felmérési állapot.
Képforrás: saját képek

Giàng Vồ lakótelep I C4 I 205 lakás

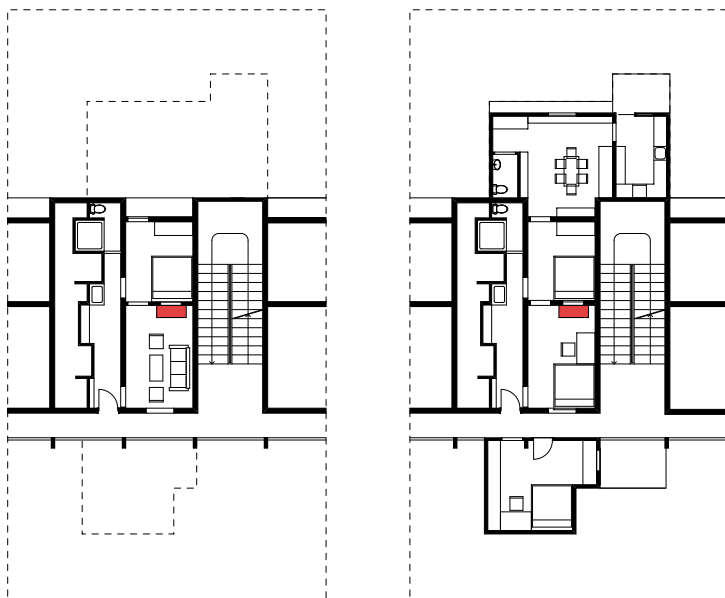
A 78 éves Nguyễn Thị Kim Dung asszony Giàng Vồ lakótelep C4 épület a 205-s lakásban lakik. Férjével az állami föld hivatalban dolgoztak, az öt tagú család 1978-ban költözött a 32m² lakásba /nappalival, egy hálószobával illetve egy kis konyha és mellékhelység/. A kicsi alapterület miatt a helységeket közösen használták eltérő tevékenységekre.

A lakást 1994-ben kezdték el bővíteni, ekkor három kis helységgel toldták meg a homlokzaton: egy hálószoba (6m²), egy kis konyha (3m²) és a közös lépcsőház homlokzatának felét is beépítve alakítottak ki egy kis teraszt, mely a kert szerepet töltötte be (8m²). Ma már csak ketten laknak itt, család alapítás követően a gyerekeik kiköltöztek. "A lakás túl kicsi, hogy 15-en elférjünk, a gyerekek és unókák csak hétvégére látogatnak haza" mesélte Dung asszony.

Giảng Võ lakótelep I D6 I 212

A 100 négyzetméterre kibővített lakásban Lê Thị Mai asszony a hat tagú családjával lakik. A lakást több ütemben bővítették. Először a hátsó homlokzati oldalt építették be. Egy konyha, étkező, nappali és egy mellékhelység kapott itt helyet. Később egy fémrácsot szereltek ennek külsejére, mely zöld terasz és külső tárolóként használták. A lakással szemben, a folyosó másik oldalán, ki használva a földszinti beépítés tetejét a család egy közel 16 négyzetméteres lakóhelységet és mellette 6 négyzetméteres teraszt kerítették be tárolónak és növények zöldségek ültetésére. Mai asszony és férje a belső szobában, férje szülei a külső helységben laknak. A három tagú fiának családja a bővített szobában laknak.

IV.43. Giảng Võ lakótelep, D6 épület, 212 lakás: kívülről

IV.44. Giảng Võ lakótelep, D6 épület, 212 lakás:
átalakítás előtt, 2017 felmérési állapot.

Képforrás: saját képek

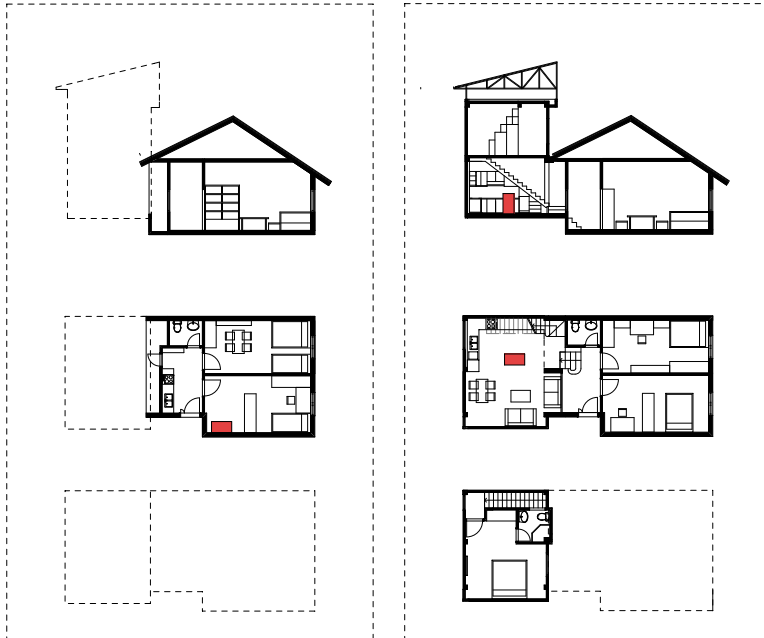
Mai Dịch lakótelep I B11 I 213 Lakás

A Mai Dịch lakótelep a Hanoi lakótelepek építésének második szakasza elején épült. Az épületek kétszintesek, egy lépcsőház csak két lakást szolgált ki, a földszinti lakások pedig közvetlenül az udvarra nyílnak.

A 46m²-s két szobás bérelt lakásban Hoa három tagú családja és az egyedül élő nővére osztozott. A lakás egyre kisebbnek bizonyult ahogy a kis fiúk felcseperedett. 2014-ben kényszerültek a változtatásra. A tulajdonos eladja a lakást. Elköltözik, egy nagyobb lakásba, Hoa családja azonban nem voltak hajlandóak, mert Hoa szülei a szomszéd épületben laktak. Így úgy döntöttek, megveszik ezt a lakást, és igényeiknek megfelelően átalakítják.

A lakást a hátsó kert felé egy 27m²-rel toldották meg, mely magába foglalja a nappali, konyha, étkező és középén tér elválasztóként a családi-oltár kapott helyett. Mivel a lakás a második szinten van, a kibővített rész tetejére egy nagyobb méretű hálószobát építettek, fürdőszobával Hoa és férje számára. A régi két helységből egy-egy hálószobát alakítottak ki, az egyiket a fiúk, a másikat pedig Hoa nővére számára.

A kétszintes beépítést azért volt lehetséges már szerkezetileg megépíteni, mert pont ez időben a földszinten lakók is kibővítették a lakásunk. A lakás bővítést tehát közös megegyezéssel, együttműködve építették meg. A földszinti lakást azonban nem volt lehetőségem felmérni.

IV.45. Mai Dịch lakótelep, B11 épület, 213 lakás.

Képforrás: Nguyễn Đức Quang

IV.46. Mai Dịch lakótelep, B11 épület, 213 lakás:
bővítés előtt és után.

Nguyễn Công Trứ lakótelep, Dững úr lakása

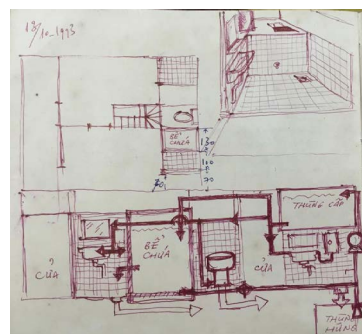
A vizsgált lakótelepi lakások közül Dững úr lakása ment át a legnagyobb átalakuláson. Szülei még a 60-as években költöztek be az állam által kiosztott lakásba. A terek bővítése csak a 1983-ban kezdődött. A lakás jelenleg három generáció számára, tizen négy embernek nyújt kényelmes otthont, Dững úr két fiának családja lakik itt, de helyet biztosítanak a harmadik fiú 4 fős tagú család számára is.

A családnak többször adódott lehetőséget az el- vagy szétköltözésre, de több okból még is úgy döntöttek itt maradni. Dững úr kisgyerek korában költözött a lakásba szüleiével, emiatt ragaszkodik a helyhez, gyerekei pedig tőle nem akarnak elköltözni. Másfelől a Nguyễn Công Trứ lakótelep Hanoi belvárosában található, közelben találhatóak a fontosabb középületek, oktatási intézmények, piacok.

A lakás bővítésének folyamata a lenti grafikán végig követhető. Ez alapján látható, hogy a lakást az 1980-as évektől a 2000-es évekig folyamatosan bővítették és alakították. Ennek jelen esetben több formája volt: megvették a szomszédos lakást, saját elhatározásból bővítették a homlokzaton, illetve mivel a legfelső szinten fekszik, a meglévő lakás tetejére egy lakószintet és egy tető teraszt építettek.

A lakótelepi lakások bővítés folyamata villám gyorsan elterjedt. Megállítani nem lehetett, így 1998-1999-ben a város vezetősége úgy döntött, támogatják és közben járnak az épületek bővítéséhez. Ez időben több lakótelepi épületet egységesen, az állam és a lakók együttműködésével hozzáépítettek egy egységet az épületekhez. Dững úr lakása is ezen szerencsés lakóépületek egyikében található.

Az idők során a 24 négyzetméteres egy helységből álló lakás az évek során tizenegyszer került átalakításra. 2006-ban már három szintes, több mint 200 négyzetméteres kényelmes lakása alakult át.

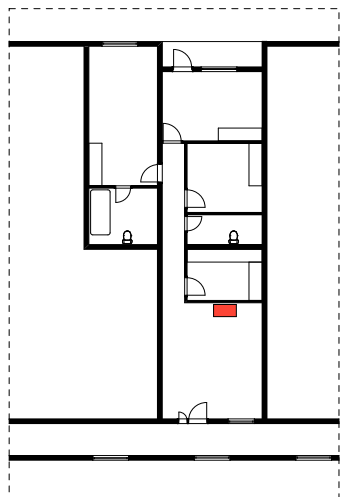
IV.47. Nguyễn Công Trứ lakótelep: Dững úr saját rajza lakásáról.

IV.48. Dững úr lakása, 2016
Képforrás: Đặng Tố Anh

Giàng Vồ lakótelep I D2 épület

1972-ben kezdték meg Giàng Vồ lakótelep építését, első lakói 1977-ben költöztek be az új "modern" lakásokba. A lakók folyamatosan, spontán bővítették lakóhelyüket. Ennek hatására az épületek szerkezete és a lakókörnyezet minősége is egyaránt sokat romlott. Az egész területre vonatkozóan több felújítási és átalakítási terv született, de a város 2008-ban hozott döntése szerint a területet teljesen újjá építik. Eddig öt épület valósult meg (A1, A2, B6, C2, D2). A D2-s "multi" funkciós épület 2015-ben került átadásra: 1-3 szinten üzletek, boltok, éttermek, 4-5 szinten irodák kaptak helyet; 6-12 szintig a régi lakók kapták vissza a régi lakásnak megfelelő méretű és hasonló elrendezésű (oldal folyosós) új lakást; e felett a 21. szintig találhatóak az új eladásra került magasabb minőségű lakások.

Giàng Vồ lakótelep I D2 I 1123 lakás

Nguyễn Ánh Nguyệt asszony, férjével és két kislányával 1980-ban költözött a 32m² alapterületű lakásban, a D2 épületbe. A lakást az 1990-es évek elején kezdték bővíteni. Hátul egy 6m² szobával bővítették a lakóteret, a lakásuk előtti folyószt egy kis fém ketreccel az egyéb, kevésbé értékes tárgyak tárolására illetve növények és virágok ültetésére. 2010-ben a Ba Đình kerület felülvizsgálata alapján az épület szerkezete életveszélyesé vált, így az épületet lebontották, helyére egy 21 emeletes lakóépületet építettek. A régi épület lakói visszakapták lakóhelyüket az épület 6-11 szinteken. Itt – a régi lakók kérésére – a lakások oldal folyosós kialakításúak követve a régi épület felépítését. A lakók az előző lakás alapterületének és kibővített rész alapterületének megfelelő lakást kaptak vissza. Nguyệt asszony a 1123 lakásba költözhet be.

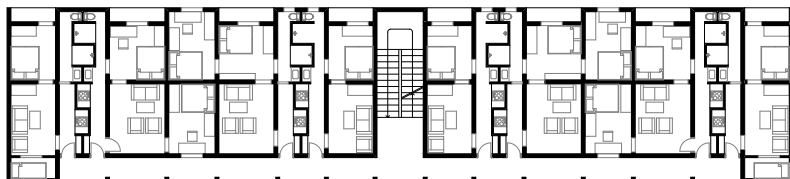
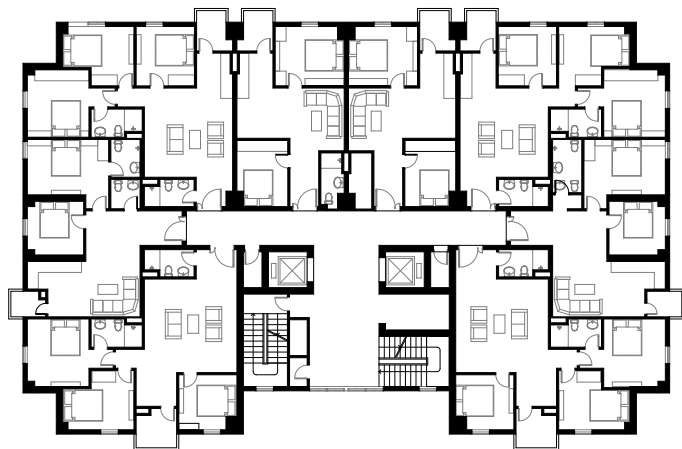
IV.49. Giàng Vồ lakótelep, D2 épület az újjá építés után, 2016

IV.50. Giàng Vồ lakótelep, D2 épület, 1123 lakás alaprajza, 2016

Giảng Võ lakótelep | C7 épület

Az épületet 2009-ben kezdték újjá tépíteni. A korábbi 5 emeletes épület helyére egy 17 emeleteset húztak fel. A három részből álló épületet 2015-ben adták át: 1-2 emeleten üzletek, boltok találhatóak, 3-7 szinten a C7-s lakók kapták vissza a lakásukat, 8-17 szinteken az eladó lakások vannak.

Az épületbe csak az alsó szinteken illetve a folyósókra sikerült bejutnom, a lakásokba sajnos nem, így részletes felmérést nem sikerült készíteni.

IV.51. Giảng Võ | C7 épület eredeti alaprajza

A lakások berendezése a felmért lakások alapján feltételezett, a tényleges épület felmérésre nem volt lehetőség, az épületet a kutatás előtt már lebontották.

IV.52. Giảng Võ | C7 épület új alaprajza

Alaprajz interneten letölthető, a lakások elrendezése a lakásingatlan reklámok alapján rajzoltam meg. A lakásokba nem jutottam be.

IV.53. Giảng Võ lakótelep | C7 épület az újjá építés után | 2019

Képforrás: saját képek

BUDAPESTI LAKÓHÁZUNK KÖZEL 20 ÉV ALATT

2000 - 2019

A családommal 1993-ban költöztem Budapestre. Azóta többször változtatunk lakóhelyet, a jelenlegi családiháza 2000-ben költöztünk be. Az előző tulajdonos három generáció számára építette a házat: felesége, idős édesanya illetve a lánya három tagú családja számára. Mi hatan laktunk be a négy hálószobás házat a szüleimmel és mi négyen testvérek.

A beköltözéskor nem alakítottuk át az épületet, csak az egy változtatást tettünk. A pincében a garázs melletti helyiséget az előző tulajdonos irodaként használta, mi ide egy pingpongszalt helyeztünk el. A disszertáció szempontjából érdekesebb, hogy a beköltözést követően két olyan elem került elhelyezésre a házban mely a viet házakban megtalálhatóak: a családi-oltár és egy baguat helyettesítő kerek tükör.

A családi-oltár elhelyezésére vonatkozó szabályoknak, illetve a földszinti terek elosztásának megfelelően, az oltárat az étkezőben helyeztünk el 176 cm-s magasságban. Az oltár csupán egy falra szerelt egyszerű falap, 8 cm-es szegéllyel. A 176 cm-s magasság két ok miatt került választásra. Először is elkell hogy férjünk alatta, másodsor a *thước lữ ban* mérőszalag szerint ez a jólét, a gazdaságot jövedelmező szám. (*thước lữ ban* - kínából származik. Egy mérőszalagon három eltérő méretezést mutat: ház méretezésére, a berendezések méreteire, illetve a spirituális élethez kapcsolódó dolgok, tárgyak méretezésére (oltár, sírok, stb.). 2006-ban az oltárt áthelyeztük a szemben lévő falra. Mert egy "elölírást" figyelmen kívül hagytuk: az oltár a tűzhelyel szembeni oldalon nem helyezhető el. Itt az oltár magassága 198 cm magasságban van (jelentése: szerencsét, jólétet, sikeres tanulmányokat hoz a család számára).

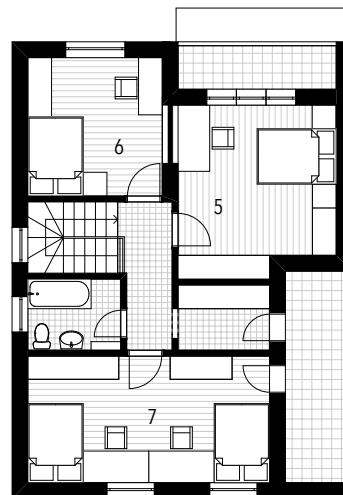
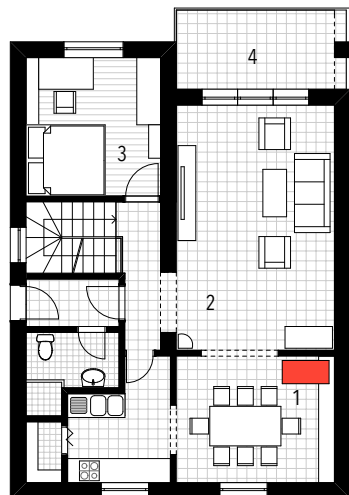
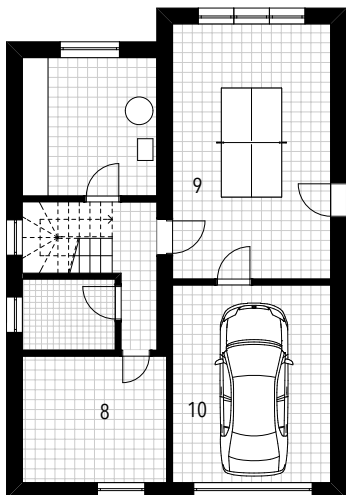
2000 óta a házunk több alkalommal átalakításra került. Az idő során a családuknk további rokonokkal bővült, a testvéreim is felcseperedtek, így több lakószobára volt szükségünk. 2008-ban két rokonom érkezett Vietnamból. Ekkor alagsorban álló üres szobát berendeztük, illetve az üresen hagyott fürdőszobát beépítettük. 2009-ben a nappali teraszt beépítettük üvegházként, az egzotikus növények számára a téli időszakra.

Quang és Húng kertestvéreim, ahogy idősödtek, nem fértek meg egymással, így az alagsorban a garázs lebontásával két hálószobát alakítottunk ki. Az egyikbe a fiatalabb iker testvér, Húng költözött be. A másik szobát eredetileg a vendégek számára alakítottuk ki. Az eltérő személyes igények miatt, édesanyám foglalta el a másik szobát (apukám műfordító, nyugalmasabb tere van szüksége, édesanyám film sorozatokat néz éjszakákba nyúlóan). A korábbi szobámban 2011-ben született kislányommal és férjemmel hárman laktunk.

A budapesti lakásunk közel 20 év alatt lassan léptésről lépesre kisebb változtatáson ment át, illetve magára vette a viet kultúra bizonyos elemeit. Az együtt élési igényből – a hanoi lakóházakhoz hasonlóan – itt is "bővültek" lakószobák, a belső használatlan terek beépítése kielégítette a szükségleteket, nem volt szükség a külső látványos beépítésre mint a hanoi lakótelepek esetében.

A családi-oltár a két előző lakásban is és itt is elengedhetetlen része a lakóháznak. Minden szertartást megtartunk csakúgy mint a Vietnamban. A szél-víz járás vagy fengshiu is több helyen jelen van: főbejárat előtt, hogy a szomszédházból le legyen közvetlen kapcsolat, három vérszilva fát ültettünk; a hátsó homlokzaton egy ba-guat helyettesítő tükört helyeztünk el az ajtó fölé. Abban reménykedve, hogy ez védelmet ad a ház lakóinak a szemben lévő épületek esetleges rosszindulatú szellemeitől. A lakóház keresése közben egyik fontos szempont volt az épület kedvező tájolása, a főbejárat iránya melyet a családfő – az édesapám – születési adatai alapján bonyolult horoszkóp számításokkal lehet ki mutatni. Az épület felújítása idején sárga színt nem használhatunk a lakásban semmilyen szinten, az rossz hatással van édesapám egészségére, ezzel az egész családra rossz hatással lehet.

Több mint 8000 km-re Vietnamtól, Magyarországon a legfontosabb vietnáni hagyományos életmódból származó elemek valamilyen formában megtalálhatók és alakítják a lakóházunkat.

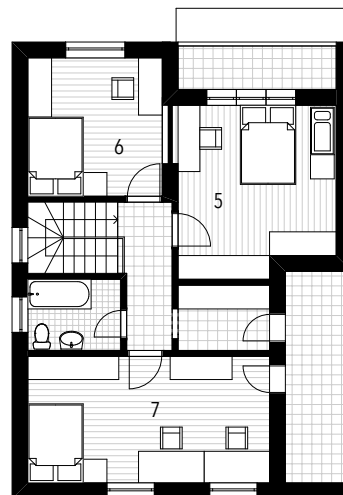
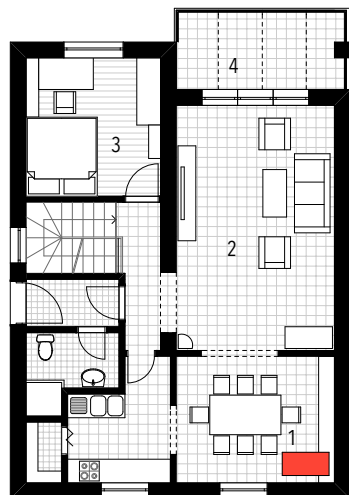
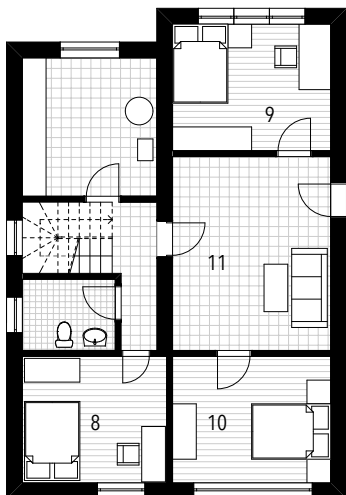

IV.54. Családi házunk: 2000-s állapot

1. Családi-oltár
2. Közös használatú terek
3. Szülők lakószobája
4. Erkély
5. Trang hálószobája
6. Bao hálószobája
7. Quang-Hung közös szobája
8. Használatlan helység
9. Sport szoba
10. Garázs

IV.55. Családi házunk: 2012-s átalakítás után

1. Családi-oltár
2. Közös használatú terek
3. Apa hálószobája
4. Beépített üvegház
5. Trang és családja
6. Bao hálószobája
7. Quang hálószobája
8. Manh hálószobája
9. Hung hálószobája
10. Anya hálószobája
11. Közös szoba

IV.56. Családi házunk, 2019: (következő oldal)

Képforrás: saját képek

- a. Családiházunk a kert felől a kibővített terrazzsal a földszinten
- b-c. A bejárat előtt ültetett fák és virágok
- d-e. Családi-oltár az ebédlőnkben
- f. Tükör az ajtó felett a második emeleti erkélyen
- h. A házunkkal szembeni családi ház az második emeleti erkélyből

